

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
TEFSİR ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUR'AN TARİHİNDE REVİZYONİST
ORYANTALİSTLER: JOHN WANSBROUGH,
CHRISTOPH LUXENBERG ve GERD-R. PUIN**

Merve AKGÜN

2501170897

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR

İSTANBUL – 2020

ÖZ

KUR'AN TARİHİNDE REVİZYONİST ORYANTALİSTLER: JOHN WANSBROUGH, CHRISTOPH LUXENBERG ve GERD-R. PUIN

MERVE AKGÜN

Kur'an-ı Kerim'in metin tarihi Batılı Oryantalistler tarafından çeşitli yaklaşım ve yöntemlerle incelenmektedir. Bu çalışmamız "revizyonist" olarak nitelenen ve İslam kaynaklarındaki rivayetlere şüpheyile yaklaşan Oryantalistlerden John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin'i ele almakta, Kur'an tarihine dair varsayımlarını, metotlarını ve varmış oldukları sonuçlarını araştırmaktadır.

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde John Wansbrough'nın, ikinci bölümde Christoph Luxenberg'in, üçüncü bölümde ise Gerd-R. Puin'in Kur'an tarihine dair yaklaşımları, kaleme almış oldukları eserler ile kendilerine dair yapılan değerlendirmeler üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmamızda sonuç olarak, söz konusu revizyonist araştırmacıların farklı yaklaşım, metot ve sonuçlara sahip olmaları hasebiyle Kur'an tarihine dair ortak bir anlatı üzerinde birleşmelerinin mümkün olmadığı neticesine ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: John Wansbrough, Christoph Luxenberg, Gerd-R. Puin, Kur'an Tarihi, Revizyonizm

ABSTRACT

THE REVISIONIST ORIENTALISTS IN THE HISTORY OF THE QUR'AN: JOHN WANSBROUGH, CHRISTOPH LUXENBERG AND GERD-R. PUIN

MERVE AKGÜN

The history of the Qur'an as a text is examined by Western Orientalists through various approaches and methods. This thesis deals with John Wansbrough, Christoph Luxenberg and Gerd-R. Puin who, as “revisionists” are skeptical of the narratives found in Islamic sources. It explores their assumptions, methods and conclusions about the history of the Qur'an.

This study consists of an introduction and three main sections. The first section covers John Wansbrough's approach to the history of the Qur'an through his works and the evaluations made about him by others. The second and third sections deal with Christoph Luxenberg's and Gerd-R. Puin's approaches respectively. In this thesis, I concluded that it is not possible for these revisionist researchers, given their different approaches, methods and arguments on this subject, to come together in creating a shared, common narrative about the history of the Qur'an.

Key words: John Wansbrough, Christoph Luxenberg, Gerd-R. Puin, History of the Qur'an, Revisionism

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'in tarihi Müslümanlar nezdinde İslam kaynaklarındaki rivayetler üzerinden oluşturulmuş olup bu konuda genel bir kanaat söz konusudur. Ancak Batılı Oryantalistler arasında özellikle "revizyonist" olarak nitelenen bazı Kur'an araştırmacıları İslam kaynaklarındaki rivayetlere şüpheyile yaklaşmış ve oluşturmuş oldukları metodolojileri üzerinden Kur'an tarihine dair birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Bu araştırmacıların Kur'an tarihindeki varsayım ve metodolojilerinin, varmış oldukları sonuçları ne şekilde belirlediğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmamız söz konusu araştırmayı revizyonist oryantalistlerden John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin üzerinden yapmaktadır. Ayrıca çalışmamız, revizyonist söylemin Kur'an tarihi özelinde varsa ortak hususiyetlerini ve bu konuda ortak bir anlatı oluşturma imkanına sahip olup olmadığını tespit etmeyi hedeflemektedir.

Araştırmamız, bir giriş bölümü ile üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilk olarak Kur'an tarihine dair genel bir bilgilendirme yapıldıktan sonra Oryantalizm bağlamında revizyonizm ve revizyonist kavramları incelenmekte, revizyonistlerin, oryantalistlerin yapıldığı tasniflerde neye tekabül ettiği sunulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca revizyonist yaklaşımın postmodern tarihçiler ile örtüşen hususiyetleri incelenmektedir. Araştırmamızın birinci bölümünde ilk olarak John Wansbrough'nın tarih yazımı ve İslam kaynaklarına dair görüşleri sunulmakta, ardından Kur'an tarihine yaklaşımı *Qur'anic Studies* isimli eseri ve edebi eleştiri metodu üzerinden incelenmektedir. Wansbrough'nın yazılarının, kompleks bir dile sahip olması ve düzensiz metin yapısı nedeniyle anlaşılması güç metinler olduğu ifade edilebilir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Christoph Luxenberg'in Kur'an'a dilbilimsel yaklaşımı ve Kur'an tarihine dair tespitleri, kaleme almış olduğu *The Syro-Aramaic Reading of The Koran* isimli eseri üzerinden sunulmaktadır. Üçüncü bölümde ise Gerd-R. Puin'in Kur'an tarihine yaklaşımı, yazma mushaf metinleri ile Kur'an imlası üzerine yazmış olduğu makaleleri üzerinden incelenmektedir.

Tez yazım süreci boyunca kıymetli tavsiye ve desteklerini esirgemeyen saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Necmettin Gökır'a, tezle ilgili düzenlemelerde kendilerinden istifade ettiğim Arş. Gör. Dr. Sümeyye Sevinç'e, kız kardeşim Erva Sağlam'a ve eğitim hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim anne ve babama teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamız TÜBİTAK 1001-117K345 başlıklı proje kapsamında yapılmıştır. Projenin sunmuş olduğu imkanlar için de ayrıca teşekkür ederim. Revizyonist Oryantalistlerin Kur'an tarihi yaklaşımlarının ele alındığı bu çalışmanın Oryantalizm araştırmalarına mütevazı bir katkı sunmasını umarım.

Merve Akgün

İstanbul 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JOHN WANSBROUGH’NIN KUR’AN TARİHİNE YAKLAŞIMI

1. JOHN WANSBROUGH’NIN TARİH YAZIMI VE KUR’AN TARİHİNE YAKLAŞIMI.....	15
1.1. John Wansbrough’nın Tarih Yazımı ve İslam Kaynaklarına Yaklaşımı....	15
1.2. John Wansbrough’nın <i>Qur’anic Studies</i> İsimli Eseri ve Kur’an Tarihine Yaklaşımı.....	20
1.2.1. John Wansbrough’nın <i>Qur’anic Studies</i> İsimli Eseri’nde Kur’an’a Yaklaşımı	20
1.2.2. John Wansbrough’nın Kur’an Tarihine Yaklaşımı	24
1.2.2.1. John Wansbrough’nın Edebi Eleştiri Yönteminin Kur’an Tarihi Yazımındaki Kullanımı	24
1.2.2.2. John Wansbrough’ya Göre Tefsir Eserlerinin Kur’an Tarihindeki Karşılığı	35
2. JOHN WANSBROUGH’YA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	40

İKİNCİ BÖLÜM

CHRISTOPH LUXENBERG'İN KUR'AN'A DİLBİLİMSEL YAKLAŞIMI

1. CHRISTOPH LUXENBERG'İN KUR'AN-I KERİM'E DİLBİLİMSEL YAKLAŞIMI VE KUR'AN'IN SÜRYANİCE VERSİYONU İDDİASI.....	45
1.1. Christoph Luxenberg'in <i>The Syro-Aramaic Reading of The Koran</i> İsimli Eseri ve Kur'an-ı Kerim'e Dilbilimsel Yaklaşımı	45
1.2. Christoph Luxenberg'in Kur'an'ın Süryanice Versiyonu İddiasının Kur'an'daki Süryanice Kelimelerle İlgili Çalışmalar Arasındaki Yeri.....	61
2. CHRISTOPH LUXENBERG'E YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GERD-R. PUIN'İN KUR'AN TARİHİNE YAKLAŞIMI

1. SAN'A YAZMALARI VE GERD-R. PUIN'İN KUR'AN TARİHİNDE YAZMA MUSHAFLARI KULLANMASI.....	75
1.1. San'a'da Bulunan Yazma Mushaflar.....	75
1.2. Gerd-R. Puin'in Kur'an Tarihinde Yazma Mushafları Kullanması	77
2. GERD-R. PUIN'E YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER.....	89
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. e.	: Aynı eser
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
No	: Sayı
s.	: Sayfa numarası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
yy.	: Yüzyıl
y. y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kur'an tarihini ele alan eserler, vahyin metinleşme sürecinin ne şekilde tamamlandığını ortaya koymaya çalışan eserlerdir. İslami ilimlerde Kur'an tarihi ile ilgili olarak "Kitabu'l-Mesahif" türü eserler telif edilmesine rağmen bu alandaki bilgiler müstakil bir alan olarak değil, tefsir, hadis ve fezâilü'l-Kur'an gibi alanlarda yazılan eserlerde söz konusu edilmiştir.¹ Kur'an tarihinin müstakil bir alan olarak ortaya çıkması ise on dokuzuncu yüzyılda Batılı araştırmacılar eliyle olmuştur.² Batılı Kur'an Tarihi çalışmaları, Alman Oryantalistlerden Theodore Nöldeke³'nin 1860 yılında yayınladığı *Geschichte des Qurans*⁴ isimli eseri ile başlamıştır.⁵

Bu çalışmada Batılı araştırmacılardan Revizyonist geleneğe sahip John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd R. Puin'in Kur'an tarihi alanındaki çalışmaları incelenecektir. Araştırmada bu üç ismin ele alınmalarının sebebi, söz konusu isimlerin revizyonist grup içerisinde öne çıkmaları ve Kur'an tarihi araştırmalarında farklı metodolojiler takip etmeleridir. 1970-80'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan "revizyonist" isimlendirmesinin çeşitli makale ve kitapta John Wansbrough ve Christoph Luxenberg için kullanıldığı görülmüştür. Gerd-R. Puin'e dair yapılan çalışmalarda ise kendisine bu ismin verilmediğini görmemize rağmen

¹ Mustafa Öztürk, Hadiye Ünsal, **Kur'an Tarihi**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 9-14.

² Bilal Gökkır, "Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, no:27, 2012, s. 12. Müslümanların telif ettiği ve Kur'an Tarihi ile ilgili bilgiler içeren eserler için **bkz.** Mustafa Öztürk, Hadiye Ünsal, **Kur'an Tarihi**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 13-15.

³ Theodor Nöldeke, 1836 yılında Hamburg yakınlarında dünyaya geldi. Süryani ve Arami dilleriyle Mişna ve Ahd-i Atik alanlarında çalışmalar yaptı. 1930 yılında Karlsruhe'de vefat etti. Kur'an Tarihi alanında Nöldeke'nin yanında William Muir (ö.1905), Arthur Jeffery (ö.1959), Richard Bell (ö.1952) ve William Montgomery Watt (ö. 2006) gibi isimler de çalışmalar yapmışlardır.

⁴ Eser, Theodor Nöldeke'nin Latince doktora tezinin Almanca genişletilmiş halidir. Fiedrich Schwally, eseri genişleterek *Über Den Ursprung Des Qurans* adıyla 1909 yılında yayınlamıştır. Schwally'nin vefatı üzerine, Gotthelf Bergstrasser eserin ikinci cildini *Die Sammlung Des Qurans* adıyla 1919 yılında yayınlamıştır. Bergstrasser'in vefatı üzerine kitabın 3. cildi olan *Die Lesarten Des Qurans*'ın çalışmalarını Otto Pretzl üstlenmiş ve 1938 yılında kitabı genişletilmiş hali ile yayınlamıştır. Söz konusu eser sonraki dönemlerde Kur'an'a dair yapılan çalışmaların kronoloji esaslı ve Kutsal Kitap arka planında yapılması noktasında etkili olmuştur. **Bkz.** John Wansbrough, **Quranic Studies**, New York, Prometheus Books, 2004, s. x.

⁵ Gökkır, **a.g.e.**, s. 10.

“revizyonist” olarak isimlendirilmesinin doğru bir isimlendirme olacağını düşündük. Bu durumun nedeni, yazma mushafları Kur’an tarihinde yöntem olarak tercih etmesinden ziyade, elde etmiş olduğu verileri yorumlama şeklidir. Ayrıca Puin’in Revizyonist olarak isimlendirilen Patricia Crone ve Michael Cook gibi isimlerin yolundan gittiği ifade edilmiştir.⁶ Bu nedenle Puin’in revizyonist olarak isimlendirilmesinin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Oryantalistlerin Kur’an tarihine dair çıkarımları, Kur’an’ın kaynağına dair kanaatleri ile bütünlük içindedir. Bu nedenle bu çalışmada söz konusu isimlerin Kur’an tarihi yanında Kur’an’ın kaynağına dair yaklaşımları da göz önünde bulundurulacaktır.⁷ Çalışmada, her bir araştırmacının kendi yöntemsel tercihleri ile bu tercihler doğrultusunda varmış oldukları sonuçlar eleştirel ve reddiyeci bir üslup takınılmadan sunulmaya çalışılacaktır. Çalışma, söz konusu isimlerin Kur’an tarihi alanında ortak bir anlatılarının mümkün olup olmaması hususunu açığa kavuşturması nedeniyle önem arz etmektedir. Ele alınan isimlere dair çıkarımlar sonuç bölümünde ortaya konacaktır.

Revizyonizm, bir zaman dilimi, kişi veya yer ile ilgili kabul gören paradigmanın ulaşmış olduğu sonuçları reddetmek ve bunları değiştirecek farklı bakış açıları getirmek demektir.⁸ Batılı araştırmacıların bir kısmı 1970’li yıllardan itibaren Kur’an’ın teşekkülü ile İslam dinine dair sunmuş oldukları yeni teorileri nedeniyle “revizyonist” olarak isimlendirilmişlerdir. John Wansbrough, Patricia Crone, Micheal Cook ve Günter Lüling bu araştırmacıların önde gelenleridir. Bu isimlerin öne sürmüş olduğu yaklaşımlar Batı dünyasında temelsiz oldukları gerekçesiyle reddedilmiştir. 1980’li yıllarda ise kendilerine yöneltelen tenkitler

⁶ Ahmet Bedir, “Bir Saptırmanın Anatomisi: San’a’da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur’an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester’in ‘What is The Qur’an’ İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, s. 1, Ocak-Haziran 2001, s. 160.

⁷ Oryantalist çalışmalarda Kur’an’ın kaynağı ve Kur’an tarihi çalışmalarının bir tasnifi için **bkz.** Mehmet Emin Maşalı, **Kur’an’ın Metin Yapısı**, Ankara, Otto, 2015, s. 105-127.

⁸ Yaşar Çolak, “Batı’da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007, s. 47-48.

neticesinde sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak 2000’li yıllardan itibaren teorileri yeniden dikkat çekmiş ve destekçileri artmaya başlamıştır.⁹

Revizyonist isimler arasında fikirleri ve çalışmalarıyla en fazla ses getiren isimlerden biri John Wansbrough olmuştur. Kaleme almış olduğu *Quranic Studies* isimli eserinin, revizyonist eğilime sahip diğer araştırmacıları etkilediği ifade edilmiştir.¹⁰ Söz konusu eserinin yayınlandığı yıl Patricia Crone ve Micheal Cook’un ilk önemli kitapları olan *Haggarism* isimli kitapları da yayınlanmıştır.¹¹ Crone ve Cook, kitaplarına yazmış oldukları önsözde Wansbrough’nın İslam kaynaklarının tarihi gerçekliği yansıtır yansıtmadığı noktasındaki şüphesinin kendi teorilerini oluşturmalarında büyük bir rolünün olduğunu ifade etmişlerdir.¹² İslam’a dair oluşturmuş oldukları teorilerinin farklı bir bakış açısı içerdiğini ve bunu gayrimüslim kaynaklara dayanarak ortaya koyacaklarını ifade etmişlerdir.¹³

Revizyonist araştırmacılar, İslami rivayetlerin menşei, yazıya geçirilmesi ve son şeklini alması gibi mevzulara dair şüpheli bir tavır sergilemiş ve 19 ile 20. yy. Oryantalistlerce geliştirilen tarihsel eleştiri¹⁴ (historical criticism) metodunu yetersiz görmüşlerdir.¹⁵ Revizyonistler, Kur’an ve Hz. Peygamber arasındaki ilişkiye dair ise ortak bir kanaat sergilemişlerdir. Onlara göre Kur’an ve Hz. Muhammed arasında bir bağın olduğunu söylemek gerçek dışıdır. Dolayısıyla Kur’an’ın kaynağı konusu daha geniş bir perspektiften ele alınabilir. Böyle yapıldığı takdirde Kur’an Hz.

⁹ Karel Steenbrink, “İslam’ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar”, çev. Nihat Uzun, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, No: I, Bahar 2014, s. 214.

¹⁰ Şenol Çakmak, “Kur’an’a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2016, s. 33. Ayrıca **bkz.** Carlos A. Segovia, “John Wansbrough and the Problem of Islamic Origins In Recent Scholarship: A Farewell to the Traditional Account”, **The Coming of the Comforter: When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam and Various Other Topics in Memory of John Wansbrough**, Piscataway, Gorgias Press, 2012, s. xxvi-xxvii.

¹¹ Steenbrink, **a.e.**, s. 216.

¹² Patricia Crone, Michel Cook, **Haggarism The Making of the Islamic World**, Cambridge, Cambridge University Press, 1977, s. viii.

¹³ Crone ve Cook, **a.e.**, s. vii.

¹⁴ Tarihsel eleştiri yöntemine dair ayrıntılı bilgi için **bkz.** Necmettin Gökkır, "Critical Interpretations of Religious Texts in the West and the Reflection on the Study of the Qur'an", **Milel ve Nihal**, C. II, No:1, Aralık 2004, s. 27; **The Cambridge Companion to Biblical Interpretation**, ed. by John Barton, Cambridge, Cambridge University, 1998, s. 9-20.

¹⁵ Çolak, “Batı’da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar”, s. 9.

Peygamber'in biyografisinin sınırları dışına çıkarılır ve Kur'an'ın kaynağı mevzusu daha makul bir şekilde ele alınabilir.¹⁶

Bu çalışmada ele alınacak olan isimlerin temsil ettiği Revizyonist yaklaşım, Oryantalist araştırmacıların tasnif edildiği sınıflandırmalarda yer almaktadır. Bu sınıflandırmalardan biri Judith Koren ile Yehuda D. Nevo tarafından yapılmıştır.¹⁷ Yazarlara göre Batılı araştırmacıların İslam tarihi ve Kur'an'ın metinleşmesine dair çalışmalarında iki temel yol izlenmiştir. Bunların ilki Müslümanların yazmış oldukları metinleri kaynak kabul eden "geleneksel" yaklaşım tarzıdır. İkinci yaklaşım ise İslam tarihi eserlerini kaynak analizi yöntemi ile ele alan, Arap olmayan kaynakları da kullanma yoluna giden ve arkeoloji, epigrafi ve nümizmatik gibi alanları da araştırmalarında malzeme olarak kullanan yaklaşımdır. Koren ve Nevo'ya göre bu yaklaşıma sahip araştırmacılar "revizyonist" olarak isimlendirilirler. Yazarlara göre revizyonist isimlendirmesi kişilerin metodlarından ötürü değil, sahip oldukları ortak önermeler ile varmış oldukları sonuçlar nedeniyledir. Söz konusu önermelerden biri, Müslüman kaynakların güvenilir olmaması ile ilgilidir. Bu yaklaşıma sahip olanlar, gelenekselcileri tarih araştırmacıları olarak değil, din ve edebiyat araştırmacıları olarak görürler. Çünkü onlara göre bu metinler gerçekleri yansıtmaktan uzaktır. Bu nedenle İslam tarihine dair bilgileri Müslüman kaynaklardan edinmeye çalışmak metodolojik bir hatadır.¹⁸

Yine Koren ve Nevo'nun yapmış olduğu tasnife göre geleneksel yaklaşıma sahip olanlar, Müslüman kaynakların hicri ikinci yüzyıldan itibaren tarihi verileri koruduğu kanaatindedirler. Onlara göre Müslüman kaynaklar dışında herhangi bir kaynaktan faydalanma yoluna gitmek yanlıştır. Tarihi bir olaya dair somut kanıt (material evidence) eksikliğinin olması, tarihi metinlerin geçersiz oldukları anlamına gelmez.¹⁹ Koren ve Nevo'ya göre geleneksel yaklaşıma sahip olanların Kur'an'ın Muhammed tarafından oluşturulduğu ve bir nesil içinde mushaflaşma sürecini

¹⁶ Gabriel Said Reynolds, "Introduction: Qur'anic Studies and its Controversies", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 9.

¹⁷ J. Koren, Y. D. Nevo, "Methodological Approaches to Islamic Studies", **Der Islam**, C. LXVIII, 1991.

¹⁸ Koren ve Nevo, "Methodological Approaches to Islamic Studies", s. 87.

¹⁹ Koren ve Nevo, **a.e.**, s. 88-89.

tamamladığı (canonize) gibi kanaatleri, Müslümanların tarih anlatılarını ilkesel olarak kabul etmeleriyle ilgilidir.²⁰

Revizyonist yaklaşım, incelenen çalışmalarda da görüldüğü üzere genelde John Wansbrough üzerinden sunulmaktadır.²¹ Wansbrough'ya göre tarihi bir metin, tarihi bir vakıayı aktarmaktan ziyade onu yazan kişilerin niyetlerini ve tarihi olaylara dair bildiklerini içerir. Bu durum eski bir metni aktaran kişiler için de böyledir. Bu nedenle sonraki bir yazarın eski bir metni aktarmasını eksiksiz bir aktarım olarak görmek mümkün değildir. Bu metinleri çalışmak ise tarihi bir çalışma yapmak değil, edebi eleştiri yapmak demektir. Söz konusu durum, yaklaşık yüz elli yıl öncesindeki olayları kaleme alması nedeniyle ilk dönem Müslüman eserler için de geçerlidir. Revizyonist gruba dahil edilen J. Koren ve Y.D. Nevo ise Wansbrough'nın bu görüşlerine ek olarak, tarih metnindeki bilgilerin karşılaştırılabileceği nedeniyle somut malzemelerin göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindedirler. Bu malzemeler arkeoloji, nümizmatik ve epigrafi gibi alanlarda bulunabilir. Ancak somut malzemeler Wansbrough'nın da belirttiği gibi Müslüman kaynaklardaki bilgilerin doğrulanamayacağını göstermektedir.²²

Jonathon Brown'ın Batılı araştırmacılara dair yapmış olduğu tasnifte ise tarihi süreç göz önünde bulundurularak üç yaklaşım belirlenmiştir: oryantalist yaklaşım, revizyonist yaklaşım, yeniden değerlendirme ve öz eleştiri yaklaşım. Brown, Oryantalist olarak isimlendirilen yaklaşımla, hukuki ve tarihi metodu ilk defa rivayetlere uygulayan Ignaz Goldziher (ö. 1921), Joseph Schacht (ö. 1969) ve G.H.A. Juynboll (ö. 2010) gibi isimleri kastetmektedir. İkinci yaklaşım olan “revizyonist yaklaşım”da ise ilk dönem İslam tarihi araştırmalarında rivayetleri reddeden John Wansbrough, Micheal Cook ve Patricia Crone gibi isimler yer almaktadır. Yazara göre Revizyonist yaklaşımın sergilemiş olduğu aşırı şüpheciliğe karşı 1980 sonrasında tepkisel bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu ise “yeniden değerlendirme ve öz eleştiri” olarak nitelenen safhadır.²³

²⁰ Koren ve Nevo, “Methodological Approaches to Islamic Studies”, s. 95.

²¹ Patricia Crone, Michael Cook, **Hagarism The Making of the Islamic World**, Cambridge, Cambridge University Press, 1977, s. viii.

²² Koren ve Nevo, **a.g.e.**, s. 90-91.

²³ Jonathan Brown, **Hadith Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World**, Oxford, Oneworld, 2009, s. 220-224.

İsmail Albayrak da konuyla ilgili olarak Batı'daki çağdaş Kur'an çalışmalarını yapan Oryantalistleri sınıflandırmış ve bu tasnifinde revizyonistleri, aşırı şüpheciler başlığı altında ele almıştır. Söz konusu sınıflandırmaya göre Kur'an alanında çalışmalar yapan Oryantalistler dört grupta ele alınabilir: Klasik Oryantalistler, aşırı şüpheciler, Kur'an'ı edebi bir okumaya tabi tutanlar ve dindar Hristiyan Oryantalistler.²⁴

Fred M. Donner ise oryantalistleri, İslam tarihine dair yaklaşımlarını esas alarak dört gruba ayırmıştır. Yazara göre her bir grubun kendine has tarih yazım anlayışı vardır. Batılı araştırmacıların Müslüman kaynakları genel manada kabul ettikleri ilk yaklaşım "tasviri yaklaşımdır". İkinci yaklaşım olan "kaynak analizci yaklaşım" (source critical approach) ise yaklaşık on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren söz konusu olmuştur. Bu yaklaşıma sahip araştırmacılar, Avrupalı pozitivistlerin tarih anlayışından etkilenerek kaynaklardaki çelişkileri ve mantıksal olmayan ifadeleri karşılaştırmalı metin kritiği yöntemini kullanarak çözmeye çalışmışlardır. Üçüncü yaklaşım ise gelenek analizci yaklaşım (traditional-critical approach) olarak isimlendirilen ve Ignaz Goldziher'in hadis alanında yazmış olduğu eserin etkileri neticesinde şekillenen yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre hadisler ve İslam tarihine dair kaynaklar uzun bir zaman içerisinde gelişmiş ve son halini almıştır. Kaynakların sözlü ve yazılı aktarımı bir takım sosyal ve politik etkiler neticesinde oluşmuştur. Dördüncü yaklaşım ise John Wansbrough, Patricia Crone, Micheal Cook ve Norman Calder gibi isimler tarafından 1970'li yıllardan itibaren savunulmaya başlanan "şüpheli yaklaşımdır" (skeptical approach). Yazara göre bu dönemler arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Bunun yanında bazı araştırmacılar söz konusu yaklaşımlardan sadece birini değil birkaçını çalışmalarında kullanabilmektedirler.²⁵ Görüldüğü üzere yazar bu tasnifte "revizyonist" yerine

²⁴ İsmail Albayrak, "Oryantalistik Çalışmalar Merkezli Yaklaşımlar", **Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2**, Editörler: Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Ankara, Otto, 2015, s. 63-90.

²⁵ Fred M. Donner, **Narratives of Islamic Origins**, Princeton, The Darwin Press, 1998, s. 5-23. Batılı araştırmacılar arasında söz konusu yaklaşımlardan birden fazlasına sahip olanlara örnek olarak John Burton verilebilir. Burton, bir taraftan Kur'an'ın ilk dönemde metinleşmesini kabul ederek Wansbrough gibi İslam kaynaklarına kuşkuyla yaklaşan Oryantalistlerden ayrılırken, bir taraftan da İslam tarihi kaynaklarının Kur'an tefsirlerinden etkilendiklerini ifade etmekte ve bu nedenle bu kaynakların müstakil tarihi kaynaklar olamayacağını düşünmektedir. **Bkz.** Donner, **a.g.e.**, s. 24. Oryantalistlerin erken dönem İslam tarihi çalışmalarına dair yapılan bir başka tasnifte ise dört farklı yaklaşım vardır: teolojik-polemiksel, tasviri, tarihsel-eleştirel ve revizyonist yaklaşım. **Bkz.** Yaşar

“şüpheli yaklaşım” isimlendirmesini tercih etmiştir. Bu tasnife göre şüpheli bir yaklaşıma sahip olan isimler, Kur’an’ın hicri birinci yüzyılda yazıya geçirilerek kutsal kitap halini aldığına inanmamaktadır. Aksine Kur’an’ın, ikinci, hatta üçüncü yüzyılda yazıya geçirilmiş olduğu kanaatindedirler ve onlara göre İslam tarihi kaynakları, önceki dönemlerin tarihini oluşturan kurtuluş tarihi (salvation history) metinleridir.²⁶

Revizyonistlerin bazı ortak öncülleri olsa dahi takip ettikleri yöntemler ve varmış oldukları sonuçlar birbirlerinden farklı olabilmektedir. Örneğin, Kur’an’ın ne zaman mushaflaştığıyla ilgili olarak varmış oldukları neticeler birbirinden farklıdır. Alphonse Mingana’ya göre Kur’an’ın mushaflaşması, hicri birinci yüzyılın sonunda halife Abdülmelik zamanında; John Wansbrough’ya göre hicri üçüncü yüzyılın başında; John Burton’a göre ise Muhammed’in yaşadığı sırada tamamlanmıştır.²⁷

Revizyonist araştırmacıların Kur’an tarihi alanındaki metodolojilerini belirlemelerinde isnad ve rivayetler karşısındaki tutumlarının oldukça belirleyici olduğu söylenebilir. Onlara göre Kur’an metninin bir araya getirilme ve standart metin olma süreçleriyle ilgili olarak aktarılan rivayetlerin çoğu karmaşık ve yetersizdir.²⁸ Ignaz Goldziher’in hadislerle dair görüşleri Kur’an tarihinde rivayetleri göz önünde bulunduranları değil revizyonist araştırmacıları etkilemiştir. Joseph Schacht’ın 1950 yılında *The Origins of Muhammedan Jurisprudence* isimli kitabının yayınlanmasının ardından Kur’an tarihi alanındaki araştırmalar farklılaşmaya başlamış ve bu alanla ilgili İslam kaynaklarına şüphe ile yaklaşılmıştır.²⁹ 1977

Çolak, “Batı’da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007, s. 21.

²⁶ Donner, *Narratives of Islamic Origins*, s. 23.

²⁷ Harald Motzki, “Kur’an’ın Cem’i Son Dönem Metodolojik Gelişmeler Işığında Batılı Görüşlere İlişkin Yeni Bir Değerlendirme”, çev. Selim Türkan, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, No: 10, 2006/2, s. 142.

²⁸ Herbert Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam*, Padstow, Curzon, 2000, s. 37. Revizyonist olarak isimlendirilmesine rağmen Herbert Berg’in Kur’an tarihine dair çıkarımlarını hadisler, sahabe Mushafları ve İslam kaynaklarındaki bilgiler yoluyla elde etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle her ne kadar revizyonistlerin çoğu İslam tarihi kaynaklarının güvenilir olmadığını söylemiş ve bunları reddetmiş olsalar dahi Herbert Berg gibi isimler bu kaynakları kullanmaktan geri durmamışlar ve Kur’an tarihine dair yeni bir anlatı oluşturma yoluna girmişlerdir. Bu nedenle revizyonizm, sadece metodoloji okuması olarak değil, ideoloji olarak görülmelidir. Bu ideolojiye göre her bir araştırmacı kendi metodolojisi yoluyla tarihi anlatıyı oluşturma hürriyetine sahiptir.

²⁹ Kemal Gözütok, “Oryantalistlerin Kur’an Tarihine Bakışları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 30-36. Motzki’ye göre John Wansbrough,

yılında böylesi bir bakış açısıyla iki eser yayınlanmıştır: John Wansbrough'nın *Quranic Studies* isimli kitabı ile John Burton'ın *Collection of the Qur'an* isimli kitabı. Her iki yazar da Kur'an'ın cem'i ve redaksiyonuyla ilgili rivayetlerin güvenilirmez olduğu neticesine varmışlardır.³⁰

Bu isimler dışındaki revizyonistler de kendi tercihlerine binaen oluşturdukları metotları takip etmişlerdir. Söz gelimi, Günter Lüling (ö. 2014), Kur'an'ın yaklaşık üçte birinin, özellikle kısa ve şiirsel bir üsluba sahip olan surelerinin İslam öncesinde bilinen ve Hristiyan ilahileri olarak söylenen pasajlar olduklarını ileri sürmektedir. Buna göre metin bir bütünlük oluşturmamış ve sonraki dönemlerde tekrar düzenlenmiştir. Yine revizyonist olarak nitelenen Paul Casanova'ya (ö. 1926) göre Kur'an'ın kanonize edilme süreci Hz. Osman döneminde değil, Abdülmelik ve Haccac dönemlerinde tamamlanmıştır. Dawid Powers'a göre ise Kur'an'daki bazı pasajlar değiştirilmiş ve bazıları ise metne sonradan dahil edilmiştir. Bu değişiklikler basit okuma farklılıkları ile açıklanacak bir husus olmayıp teolojik ve politik birtakım nedenlere sahiptir. Bu durumun temelinde ise Hz. Peygamber'in vefatından Halife Abdülmelik zamanına kadar geçen süre içerisinde Kur'an'ın kanonize edilmemiş olması ve değişikliklere açık olması yatmaktadır.³¹ Casanova ve Powers'ın aksine yine Revizyonist olarak nitelendirilen Patricia Crone, Osman mushafı konusunda şüpheye düşmek için makul bir sebep bulunmadığı kanaatindedir.³² Zikri geçenler dışında şu isimler de revizyonist yaklaşıma katkıda bulunmuşlardır: Alphonse Mingana, Andrew Rippin, Norman Calder, Gerald Hawting, Herbert Berg ve Ibn Warraq.³³

Patricia Crone ve Michael Cook gibi yazarlar hadislerden şüphe etmelerinden dolayı Kur'an metninden de şüpheye düşerek tutarlı bir tavır sergilemişlerdir. Ancak Goldziher ve Schacht gibi isimler rivayetlerin güvenilir olmadıklarını söylemelerine rağmen Kur'an'ın sıhhati konusunda şüphe duymazlar. Bkz: Harald Motzki, "Kur'an'ın Cem'i Son Dönem Metodolojik Gelişmeler Işığında Batılı Görüşlere İlişkin Yeni Bir Değerlendirme", çev. Selim Türkan, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. V, No: 10, 2006/2, s. 134.

³⁰ Motzki, "Kur'an'ın Cem'i Son Dönem Metodolojik Gelişmeler Işığında Batılı Görüşlere İlişkin Yeni Bir Değerlendirme", s. 140.

³¹ Berg, **The Development of Exegesis in Early Islam**, s. 43-44.

³² Patricia Crone, **The Quranic Pagans and Related Matters: Collected Studies in Three Volumes**, Volume 1. Siurua, H. Ed. Leiden, Brill, 2016, s. xiii.

³³ Bu isimlerin revizyonist yaklaşıma dair kaleme aldıkları yazılardan bazıları şunlardır: Alphonse Mingana, "The Transmission of The Qur'an", **Journal of The Manchester Egyptian and Oriental Society**, No: 5, 1916; Mingana, "Syriac Influence on The Style of The Qur'an", **What The Qur'an Really Says**, Edit. Ibn Werrag, y.y., Prometheus Books, 2002, ss. 171-192; Andrew Rippin, *Quranic Studies*, part IV: Some Methodological Notes; Edit. Herbert Berg, *Islamic Origins Reconsidered*: John

Batı dünyasında revizyonistlere karşı görüşler fazlaca dillendirilirken İslam dünyasında durum böyle değildir. Revizyonistlerin görüşleri İslam dünyasında geniş kitlelere ulaşmamış ve söz konusu iddialara ciddi geri dönüşler de olmamıştır. Bunun nedeni kutsal metin tarihçiliğine ait terimleri kullanmaları ve dillerinin kapalı olmasıdır.³⁴ Bunun yanında Koren ve Nevo, Batılı revizyonist eleştirilerinin, söz konusu revizyonist çalışmaları metot ve delilleri noktasında değil, varmış oldukları sonuçları itibariyle eleştirdiklerini öne sürmektedirler. Yazarlara göre revizyonist karşıtları, takip edilen metodolojiyi önemsememekte ve önyargılı bir şekilde varılan sonuçları reddetmektedirler.³⁵

Revizyonistlerin İslam tarihi kaynaklarını incelerken ön yargılı davrandıkları, bunun ötesinde Arapça tercümelerde dahi hata ettikleri ve bu nedenle kaynakları yanlış anladıkları gibi hususlar kendilerine yöneltilen eleştirilerden bazılarıdır.³⁶ Bazı revizyonistlerin İslam kaynaklarına dair takındıkları toptan şüpheli tavrı ile ilgili olarak ise tenkitte esas olanın kaynakların tümünü reddetmek değil, bu kaynaklardan kabul edilebilecek hususlarını belirlemek olduğu ifade edilmiştir.³⁷ Ayrıca Revizyonistlerin, Kur'an ve Hz. Peygamber arasında bir bağın olmadığını söylemeleri hem Müslüman hem de Batılı Kur'an çalışmalarını yok saymak olarak görülmüştür.³⁸

Fred M. Donner, revizyonistlerin İslam kaynaklarının, birtakım sosyal ve siyasi dönüşümlerin etkisi altında oluşturulduğuna dair yaklaşımlarının bir ön kabul

Wansbrough and The Study of Early Islam, **Method and Theory in The Study of Religion**, y.y., Mouton Gruyter, 1997, s. 39-46; Norman Calder, "History and Nostalgia: Reflection on John Wansbrough's The Sectarian Milieu", Ed. By. Herbert Berg, **Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and the Study of Early Islam, Method and Theory in The Study of Religion**, y.y., Mouton de Gruyter 1997, ss 47-73; Gerald Hawting, "John Wansbrough, Islam and Monotheism", Edit. Herbert Berg, **Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and The Study of Early Islam, Method and Theory in The Study of Religion**, y.y., Mouton de Gruyter 1997, ss. 23-38; Herbert Berg, "The Implications of, and Opposition to, The Methods and Theories of John Wansbrough", Edit. Herbert Berg, **Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and the Study of Early Islam, Method and Theory in The Study of Religion**, y.y., Mouton de Gruyter 1997, ss. 3-22; Ibn Warraq, **The Origins of The Qur'an**, y.y., Prometheus Books, 1998, Ibn Warraq, **The Quest for Historical Muhammad**, y.y., Prometheus Books, 2000.

³⁴ Çolak, "Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar", s. 10.

³⁵ Koren ve Nevo, "Methodological Approaches to Islamic Studies", s. 87. Bu ise revizyonistlerin metodolojilerinin müstakil olarak ele alınmasının gerekli olduğuna bir başka delildir.

³⁶ R.B. Serjeant, "Meccan Trade and the Rise of Islam: Misconceptions and Flawed Polemics", **Journal of the American Oriental Society**, C: 110, No: 3, Temmuz-Eylül 1990, s. 472.

³⁷ Serjant, **a.e.**, s. 486.

³⁸ Reynolds, "Introduction: Qur'anic Studies and its Controversies", s. 9.

olduğunu söyler. Donner'a göre revizyonistlerin iddia ettikleri gibi İslam toplumlarında herhangi bir inancı veya akideyi dayatacak bir otorite söz konusu olmamıştır. Bunun yanında otoritelerin kendi fikirleri doğrultusunda yazılmayan kitapların yaygınlaşmasının önüne geçtiklerine dair iddialar ise dönemin toplumsal yapısı ve iletişim imkanları göz önünde bulundurulduğunda kabulü zor iddialar olarak görünmektedir.³⁹ Revizyonistler şüpheci ve gelenek analizci yaklaşımlarını Kutsal Kitap metnine uygulanan eleştiri metodundan etkilenerek oluşturmuşlardır. Bu araştırmacılar söz konusu metottan etkilenmelerinin yanında bu metodun varmış olduğu sonuçlardan da etkilenmiş ve bu sonuçların İslam tarihi kaynakları için de geçerli olduklarını öne sürmüşlerdir.⁴⁰ Revizyonistler, teorilerinde farklılaşmalarının yanında temel yaklaşımları itibariyle de çok az ortak noktaya sahiptirler. Bu nedenle revizyonist araştırmacılar mevcut paradigmayı zorlayacak ortak bir metodoloji geliştirememiş ve ortak bir anlatı oluşturamamışlardır.⁴¹

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE HEDEFLERİ

Bu araştırmada Kur'an tarihi yaklaşımları incelenecek olan John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin'in, "Revizyonist" geleneğe mensup olmalarına rağmen farklı metodolojiler takip etmiş oldukları sunulmaya çalışılacaktır. Bunun yanında, tercih ettikleri metodolojilerinin varmış oldukları sonuçları ne şekilde belirlediği incelenecek ve revizyonist olarak isimlendirilmelerinden hareketle ulaştıkları sonuçların ortak hususiyetlerinin olup olmadığı araştırılacaktır. Söz konusu isimlerin kendi metodolojilerini belirlemelerinde İslam tarihi kaynakları ile rivayetlere karşı sergilemiş oldukları tutumlarının ne denli belirleyici olduğu da incelenecektir.

Araştırma, John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin'in Kur'an tarihine yaklaşımlarını müstakil bölümlerde incelemeye tabi tutmuştur. Söz konusu isimler her ne kadar revizyonist olarak nitelendirilseler dahi, yöntemleri ve

³⁹ Fred M. Donner, *Narratives of Islamic Origins*, Princeton, The Darwin Press, 1998, s. 26-27.

⁴⁰ Donner, *a.e.*, s. 29.

⁴¹ Reynolds, "Introduction: Qur'anic Studies and its Controversies", s. 8-9.

dolayısıyla vardıkları sonuçlar birebir aynı değildir. Yöntemlerin yakından incelenmesinin bir başka getirisi ise söz konusu araştırmacıları kendi kabulleri ve bakış açıları doğrultusunda incelemektir. Bir başka deyişle kendi kıstaslar ve kabullerimiz doğrultusunda değil, söz konusu çalışmalar yazarların her birinin tercih etmiş oldukları kabuller doğrultusunda incelenecektir. Bu şekilde Batılı Kur'an çalışmalarının revizyonist seyrine dair bir bakış açısı sunulmuş olacaktır. Araştırma ayrıca revizyonist anlayışın Post modern tarih anlayışıyla örtüştüğü noktaları ortaya koymaktadır.

Post modern⁴² tarihçilere göre tarih, gerçekliklerin anlatısı değil, metinsel bir anlatıdan ibarettir.⁴³ Post modern tarih kuramı, geleneksel tarihi anlatılardaki nesnellik ve doğruluk gibi kavramlara eleştirel bir şekilde yaklaşır. Onlara göre tarihin dil ile sorunsuz bir şekilde yansıtılması ve bu bilginin nesnel olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir. Geleneksel anlatıda ise tarih bir üst anlatı olarak kabul görmüş ve nesnelliği sorgulanmamıştır. Post modern yaklaşımın temelinde ise tarih yazımının öznel bir yönünün olduğu ve tarihin dil vasıtasıyla olduğu haliyle aktarılmasının mümkün olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Onlara göre dil, tarih yazımında şeffaf bir nakledici değildir. Tarih özünde yazınsal bir metindir ve edebiyat metinleri gibi bir takım yazınsal kurallara bağlı kalmak durumundadır. Bu çerçevede post modern tarih kuramcılarının göre nasıl ki edebiyat metinlerini anlamak için onun diğer metinlerle olan etkileşimi inceleniyorsa, tarih metinleri yorumlanırken de aynı şekilde diğer metinler göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁴

Post modern tarihçiler özellikle tarihte belirsiz kalan noktalarla ilgilenirler. Bu noktalara odaklanarak tarih bilgisinin sorunsallığına vurgu yapmaya çalışırlar. Bu

⁴² Post modern eleştirinin oluşum süreci ile bu eleştirinin Jacques Derrida, Micheal Foucault ve Roland Barthes gibi post-yapısalcı kuramcılar tarafından oluşturulduğuna dair **bkz:** Ayşegül Keskin, "Post-Modern Dünyada Modern Tarih Yapmak Üzerine", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 15, Yıl:9, 2008/2, s. 357-359.

⁴³ Dilek Yalçın-Çelik, **Yeni Tarihseccilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 33. John Wansbrough, tarihi bilgiye dair bu yaklaşımın bir benzerini benimsemiştir. **Bkz:** Andrew Rippin, "Literary Analysis of the Qur'an, Tafsir, and Sira-The Methodologies of John Wansbrough", **Approaches to Islam in Religious Studies**, Ed. Richard C. Martin, Tucson, The University Of Arizona Press, 1985, s. 157.

⁴⁴ Serpil Oppermann, **Postmodern Tarih Kuramı**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2006, s. 7-15. Metnin anlamının başka metinlerle mukayese edilerek ortaya konulması yazarın metin üzerindeki hakimiyetinin de sona ermesi anlamına gelmektedir. **Bkz:** Dilek Yalçın-Çelik, **Yeni Tarihseccilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 27. Söz konusu yaklaşım özellikle John Wansbrough'da karşılık bulmaktadır. Yazarın yaklaşımı çalışmanın "John Wansbrough'nın Kur'an Tarihine Yaklaşımı" başlıklı bölümde ele alınacaktır.

belirsiz noktaların tekrar incelenmesi gerektiğini öne sürerler. Netice itibariyle Post modernizm, birleştiriciliğe ve mutlak doğruya karşı bir tutum sergiler. Onlara göre tarih, sürekli değişen ve tekrar kurulan bir kavramdır.⁴⁵

Revizyonist Kur'an tarihi araştırmaları da Post modern tarih yaklaşımına benzer şekilde Kur'an tarihinin rivayetler ile desteklenen geleneksel anlatısında problemler olduğunu ifade etmekte ve alternatif anlatılar oluşturma yoluna gitmektedir. Bunun neticesinde ise çeşitli yöntemler tercih edilmekte ve farklı sonuçlar elde edilmektedir. Bu çalışma, edebi eleştiri metodunu esas alan John Wansbrough, dil merkezli yöntemi esas alan Christoph Luxenberg ile yazma metinleri esas alan Gerd-R. Puin üzerinden, farklı metotların Kur'an tarihi alanında ne tür neticeler verdiğine dair bilgi vermiş olacaktır.

III. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Yapmış olduğumuz araştırma sonucunda, Revizyonist isimlerin Kur'an tarihi yaklaşımlarını inceleyen çalışmaların özellikle Türkçe literatürde oldukça sınırlı olduğunu ve bu çalışmaların söz konusu kişilerin yöntemsel yaklaşımlarından ziyade varmış oldukları sonuçları özetler mahiyette olduğunu gördük. Naif Yaşar'ın *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi* başlıklı eseri ile Kemal Gözütok'un, "Oryantalistlerin Kur'an Tarihine Bakışları" başlıklı yüksek lisans tezi bunlardandır. Ayrıca Şenol Çakmak'ın, "Kur'an'a Oryantalistik Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği" başlıklı yüksek lisans tezi, tek bir ismi ele alması hasebiyle diğer revizyonist isimler ile mukayese imkânı sağlamamıştır.⁴⁶

⁴⁵ Oppermann, *Postmodern Tarih Kuramı*, s. 41-46.

⁴⁶ Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017; "Kemal Gözütok, 'Oryantalistlerin Kur'an Tarihine Bakışları', Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012; Şenol Çakmak, "Kur'an'a Oryantalistik Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2016. Bunlara ek olarak "Necmettin Gökçir: 'Anglo-Sakson ve Amerikan Geleneklerinde Revizyonizm', *Kur'an'ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları-II*, İstanbul 2017, Kuramer Yayınları, s. 287-294." başlıklı makalede ise revizyonistlerin genel yaklaşımları John Wansbrough özelinde anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak revizyonistlerin metodları yakından incelenmemiştir.

İngilizce literatürde yer alan çalışmalarda ise Revizyonistler arasında daha çok John Wansbrough'nın incelendiği görülmüş⁴⁷; Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin'in Kur'an tarihine dair görüşleri müstakil çalışmalar dahilinde değil; revizyonistler ve Kur'an tarihi konularının yer aldığı bahislerde ele alındığı görülmüştür.⁴⁸

Netice itibariyle Kur'an tarihi başlığı altında revizyonistlerin metodik farklılıklarını gösterecek mukayeseli çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmamızda revizyonist yaklaşıma sahip üç isim olan John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin'in Kur'an tarihinde hangi yöntemleri takip ettikleri araştırılacak ve bu yöntemlerin mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd R. Puin'in Kur'an tarihine dair yöntem ve perspektiflerinin inceleneceği bu çalışmada metin analizi yöntemi kullanılacak ve çalışma nitel bir çalışma olacaktır.

Araştırmada söz konusu isimlerin Kur'an tarihi alanında telif etmiş oldukları metinler esas alınacaktır.⁴⁹ Bunun yanında bu isimler ve eserlerine dair değerlendirmeleri içeren makale, kitap ve tezlerden de faydalanılacaktır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde John Wansbrough'nın Kur'an Tarihindeki yaklaşımı, Wansbrough'nın İslam kaynaklarına yaklaşımı ve Edebi eleştiri yöntemi üzerinden sunulmaya çalışılacaktır. İkinci

⁴⁷ Bunlardan bazıları: Andrew Rippin, "Literary Analysis of the Qur'an, Tafsir, and Sira-The Methodologies of John Wansbrough", **Approaches to Islam in Religious Studies**, Ed. Richard C. Martin, Tucson, The University Of Arizona Press, 1985, s. 157; G.R. Hawting, "John Wansbrough, Islam and Modernism", in Herbert Berg (ed.), **Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and the Study of Early Islam**, Berlin-New York, Mouton de Gruyter 1997; Herbert Berg: "The Implications of, and Opposition to, the Methods and Theories of John Wansbrough and the Study of Early Islam", **Method and Theory in the Study of Religion**, Vol. 9, No:1, 1997, s. 3-22.

⁴⁸ Bu çalışmalardan bazıları: **The Quran in its Historical Context**, edited by Gabriel Said Reynolds, series editor Andrew Rippin, London, Routledge, 2008; Herbert Berg, **The Development of Exegesis in Early Islam**, Padstow, Curzon, 2000; Karel Steenbrink, "İslam'ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar", çev. Nihat Uzun, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, No: I, Bahar 2014.

⁴⁹ John Wansbrough'nın *Quranic Studies* ve Christoph Luxenberg'in *The Syro-Aramaic Reading of the Koran*, başlıklı eserleri bunlardandır. Gerd-R. Puin'in bu alanda makale çalışmaları vardır.

bölümde ise Christoph Luxenberg'in Kur'an Tarihine yaklaşımı dil merkezli yöntemi bağlamında ele alınacaktır. Son olarak Gerd-R. Puin'in Kur'an Tarihine yaklaşımı, yazma mushaflar ve daha özelde San'a yazmaları bağlamında incelenecektir. Araştırmacıların Kur'an tarihindeki yaklaşımlarına dair çıkarımlar, çalışmanın sonuç bölümünde sunulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JOHN WANSBROUGH’NIN KUR’AN TARİHİNE YAKLAŞIMI

1. JOHN WANSBROUGH’NIN TARİH YAZIMI VE KUR’AN TARİHİNE YAKLAŞIMI

1.1. John Wansbrough’nın Tarih Yazımı ve İslam Kaynaklarına Yaklaşımı

John Edward Wansbrough 1928 yılında ABD’nin Illinois şehrinde doğdu. Harvard Üniversitesi’nde Sami diller bölümünde tahsilini tamamladı. 1960’ta Tarih; 1967’de School of Oriental and African Studies bölümlerinde hocalık yaptı. 1984 yılında Sami diller alanında profesör oldu. 1992’de emekliye ayrıldı ve 2002 yılında Montaigu-de-Quercy’de öldü. Arka arkaya yayımlanan *Quranic Studies* ve *The Sectarian Milieu* isimli eserleriyle tanındı. Bu eserlerini kaleme almasının arkasında Orta Çağ metinlerine duyduğu merakı vardır.⁵⁰ Bunların yanında Memlük ve Osmanlı dönemlerini de inceledi ve “Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis” (Jerusalem 1987), *Lingua Franca in the Mediterranean* (London 1996), başlıklı çalışmalar kaleme aldı. Bunların dışında yirmiye yakın yazı, İslam Ansiklopedisi (Encyclopedia of Islam) için yazdığı çeşitli maddeler, kitap ve makale değerlendirmeleri ve sadece bir tanesi yayınlanmış edebî kurgu çalışması bulunmaktadır.⁵¹

John Wansbrough’ya göre tarih yazımı, polemik ürünü olan birtakım bilgileri gerçek tarihi bilgiler gibi aktarma yoluna gider. Bu nedenle tarih yazımı şiir yazmaya benzer, içerisinde kesin gerçeklerden ziyade muhtemel gerçeklikler barındırır.⁵² Ona göre tarihi bilgi edebiyat eseri kabilindendir ve geçmişi inşa etmeye çalışmak nostaljiden başka bir şey değildir. Her ne kadar sahip olduğumuz kaynaklarda gerçek tarihi veriler yer alsa da bu verileri, tarih yazarlarının bakış açılarından ve manevi

⁵⁰ John Wansbrough, *Quranic Studies*, New York, Prometheus Books, 2004, s. xiii.

⁵¹ Daha fazla bilgi için bkz. Malcolm Yapp, M. Brett and G. R. Hawting, “Preface: Professor J. E. Wansbrough”, *In Honour of J. E. Wansbrough*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 57, No. 1, London, Cambridge University Press, 1994, s. 4-5.

⁵² Wansbrough, *a.g.e.*, s. xxii-xxiii.

ihtiyaçlarından dolayı eklemiş oldukları birtakım açıklamalardan ayırmamız mümkün değildir. Bu noktadan hareketle mevcut eserlerden elde edilen tarihi çıkarımlar ile söz konusu dönemlerde gerçekten neler olduğu bilgisine ulaşmak mümkün görünmemektedir.⁵³ Bunun yanında Wansbrough'ya göre tarihçiler yüzeysel araştırmalar yapan kişilerdir. Daha derinlikli çalışmalar yapabilmeleri için tarihçilerin dil merkezli çalışmalara da ağırlık vermeleri gerekmektedir. Tarihte gerçekten ne olduğu bilgisine ancak bu yolla ulaşılabilir. Bir başka deyişle, doğru verilere ulaşabilmek için tarih ve dil çalışmaları bir arada yürütülmelidir.⁵⁴ Bu nedenle Wansbrough, İslam'ın ortaya çıkışını İslam kaynaklarından geleneksel bir tutumla kabul edenlerin yaklaşımlarının edebiyat ve dil araştırmaları yoluyla kolaylıkla devre dışı bırakılabileceği kanaatindedir.⁵⁵ Wansbrough, İslam tarihi yazımına dair çıkarımlarını Kur'an ve tefsir metinleri gibi İslam kaynaklarını inceleyerek yapmaktadır.⁵⁶

Wansbrough'ya göre yazılı kaynakların İslam tarihine dair vermiş olduğu bilgiler güvenilir olmaktan uzaktır. Bu kaynakların hiçbirisi objektif olmadığı gibi, ele almış olduğu olaylar ile eş zamanlı da değildir. Bu kaynakların tümü ya hicri ikinci asrın son dönemine ya da hicri üçüncü asrın ilk dönemine aittir. Buna ek olarak, söz konusu kaynaklar ne farklı türden bir delil ile ne de Müslüman olmayan kaynaklar tarafından desteklenmişlerdir. Wansbrough'ya göre Hz. Muhammed'in ölümü ile hicri üçüncü asır arasında geçen süre, birtakım pasajların mevcut metinlere dahil edilebilmesi veya söz konusu metinlerin değiştirilmesi için oldukça uzun ve müsait bir zaman dilimidir.⁵⁷

Hem Müslüman hem de Batılı araştırmacılar Wansbrough'nın aksine İslam kaynaklarını oldukları haliyle ele almış ve bunlardan hareketle hem Hz.

⁵³Charles J. Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", **Method & Theory in the Study of Religion**, Vol: 9, No: 1, 1997, s. 79-80; John Wansbrough, "Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis", Albert Einstein Memorial Lectures, Downloaded from www.worldscientific.com by National Sun Yat-Sen University on 01/03/15, s. 203.

⁵⁴ Malcolm Yapp, M. Brett and G. R. Hawting, "Preface: Professor J. E. Wansbrough", **In Honour of J. E. Wansbrough**, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 57, No. 1, London, Cambridge University Press, 1994, s. 1.

⁵⁵ John Wansbrough, "Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis", Albert Einstein Memorial Lectures, Downloaded from www.worldscientific.com by National Sun Yat-Sen University on 01/03/15, s. 192-193.

⁵⁶ Wansbrough, **Quranic Studies**, s.xxi.

⁵⁷ Adams, **a.g.e.**, s. 78.

Peygamber'in hayatını hem de ilk dönem İslam toplumunu detaylı bir şekilde yazmaya çalışmışlardır. Wansbrough'ya göre bu geleneksel yaklaşımın gözden kaçırdığı en önemli nokta, bu kaynakların Müslüman toplumu için "kurtuluş tarihi"⁵⁸ (salvation history) kaynakları olmalarıdır.⁵⁹ Wansbrough, İslam tarihi için uygun görmüş olduğu "kurtuluş tarihi" terimini, Kutsal kitap literatürü bağlamında oluşturulan birtakım edebi türleri göz önünde bulundurarak ve bunların İslam tarihi metinlerindeki versiyonlarıyla karşılaştırarak elde ettiğini ifade etmektedir. Ona göre söz konusu terim ve bu terimin tarihteki karşılığı reddedilemeyecek kadar açıktır.⁶⁰ Wansbrough'ya göre "kurtuluş tarihi" terimi, Yahudi-Hristiyan (Judeo Christian) geleneğine ait olmakla birlikte İslam tarihi yazımı için de geçerli olan bir terimdir. Ona göre Yahudi-Hristiyan geleneğinde mevcut olan hususlar hem içerik hem de üslup bakımından İslam tarih yazımına benzemektedir. İslam tarihi yazımı da bu geleneklerde olduğu gibi polemik içeren bir ortamda gerçekleşmiştir.⁶¹ Bu nedenle söz konusu kaynaklar, tarihi olayları değil, onu yazarların geçmişe dair inançlarını içermektedir. Bir başka deyişle, söz konusu kaynaklar Müslüman inancını esas alarak yazılan metinlerdir ve gerçekten neler olduğunun kaydını tutmak isteyenlerin ürünleri değildir. Her tarih yazımında yazarın kendi bakış açısının etkisinden bahsedilebilir. Ancak buna ek olarak "kurtuluş tarihi" kaynaklarında Wansbrough'ya göre dikkat edilmesi gereken bir nokta daha vardır. Bu ise kurtuluş tarihinin kendi yandaşları tarafından oluşturulmuş olmasıdır. Bu nedenle bu kaynaklar ele alınırken daha ihtiyatlı olunmak zorundadır.⁶²

Wansbrough'nın "kurtuluş tarihi" anlayışının, revizyonist olarak isimlendirilmesinin temel nedeni olduğu söylenebilir. Çünkü bu yaklaşım Hz. Muhammed'in toplumsal dönüşümdeki etkisini göz ardı etmekte ve neredeyse tarihte

⁵⁸ Wansbrough'nın "kurtuluş tarihi" (salvation history) adlandırmasının *The Sectarian Milieu* kitabının ana temasını oluşturduğu söylenebilir. Bu adlandırmayı neden tercih ettiği ile ilgili bkz. John Wansbrough, *The Sectarian Milieu*, Oxford, Oxford University Press, 1978, s. ix. Wansbrough'nın kurtuluş tarihinin nasıl oluştuğuna dair sunduğu deliller için bkz: Wansbrough, a.e., s. 4-10. Wansbrough, bu eserde İslam kaynaklarına Kutsal Kitap inceleme metotlarını uygulamaya çalışmış ve tarihsel bilgiye ulaşma noktasında oldukça şüpheci bir tavır sergilemiştir. Bunun yanında yazar, *Quranic Studies* isimli eseri kadar olmasa da oldukça kapalı ve anlaşılabilir bir dil kullanmıştır. Bkz: Michael Cook, "Review of The Sectarian Milieu", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, C:2, 1980, s. 180.

⁵⁹ Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", s. 78-79.

⁶⁰ John Wansbrough, *The Sectarian Milieu*, Oxford, Oxford University Press, 1978, s. ix.

⁶¹ Wansbrough, a.e., s. 40.

⁶² Adams, a.g.e., s. 78-79.

hiç yaşamamış biri olduğunu ima etmektedir.⁶³ Buna karşın İslam araştırmacılarının birçoğu detaylar konusunda kesin bir şey söylenemeyeceğine inanmakla beraber İslam kaynaklarının Hz. Peygamber'in hayatı ve İslam'ın erken dönemine dair genel çerçeveyi verdiklerine inanmaktadırlar.⁶⁴

Wansbrough'ya göre bugünkü İslam anlayışının oluşmasını sağlayan İslam tarihi yazarları üç temel esasa dayanmaktaydı. Bunlar, kutsal metin olarak kabul gören Kur'an; Musa figüründen oldukça etkilenilerek oluşturulan peygamber Hz. Muhammed ve kutsal bir dil olarak kabul gören Arapça'dır. Söz konusu unsurlar Müslümanların kendilerine özgü kimlik ve otorite oluşturabilmeleri için vermiş oldukları mücadele sonrasında meydana gelmiştir. Wansbrough'ya bu mücadele daha çok Yahudilere karşı yapılan ve dini bir heyet tarafından yönetilen mücadeleydi. Wansbrough'ya göre her iki taraf arasında yapılan bu mücadele büyük fetihler sonrasında Irak'ta⁶⁵ Abbasiler dönemine denk gelen zaman diliminde gerçekleşmiştir. Yahudilik ve İslam arasındaki büyük benzerlikten ötürü Müslümanlar, kendilerini Yahudilerden ayırmak ve kimliklerini oluşturmak amacıyla İslam'ın ilk dönemine ve yükselişine dair arka planı Arap karakterde oluşturmaya çalışmışlardır.⁶⁶ Ona göre günümüze ulaşan eserlerden, miladi 9. asır öncesine tarihlendirilebilecek bir eser söz konusu değildir.⁶⁷

Wansbrough, İslam'ın geç bir dönemde teşekkül etmesi ile ilgili öne sürmüştü olduğu yaklaşımlarında geç dönem Ortodoksluğun gelişimiyle ilgili bir bakış açısı sunan Walter Baur'dan etkilenmiştir. Ayrıca Adolf von Harnack (ö. 1930), Wilhelm Schlatter (ö. 1943), Hans-Joachim Schoeps (ö. 1980) ve Chaim Rabbın (ö. 1996) gibi Yahudi-Hristiyan geleneğinin İslam'ın gelişimine ne şekilde etki ettiğine dair

⁶³ Çolak, "Batı'da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar", s. 67.

⁶⁴ Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", s. 83.

⁶⁵ Wansbrough'ya göre Irak'tan ziyade Hicaz bölgesinin İslam tarihinde temel bir unsur olması Müslüman ve Oryantalistlerin yapmış oldukları çalışmalar ve vardıkları sonuçlar nedeniyledir. **Bkz.** John Wansbrough, "Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis", Albert Einstein Memorial Lectures, Downloaded from www.worldscientific.com by National Sun Yat-Sen University on 01/03/15, s.192-193.

⁶⁶ Adams, **a.g.e.**, s. 79.

⁶⁷ G.R. Hawting, "John Wansbrough, Islam and Monotheism", Method & Theory in the Study of Religion, Vol. 9, No:1, s. 29.

tespitlerde bulunan isimlerden de etkilendiği ve bu isimlerin önerilerini bir adım ileriye taşıdığı söylenebilir.⁶⁸

Wansbrough, Müslüman alimlerin hadis kaynaklarındaki isnadları incelemeleri ile ilgili hususlarla ilgilenmez ve rivayetler hususunda oldukça kuşkucu bir tavır sergiler. Wansbrough'nın isnad ve rivayetlere dair yaklaşımı Ignaz Goldziher ve Joseph Schacht'ın çalışmalarının bir uzantısı olarak görülebilir. Goldziher'e göre hadislerin büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in vefatı ve yapılan fetihlerin ardından birkaç nesil boyunca İslam'ın siyasi, dini ve sosyal meselelerinin bir neticesi olarak meydana gelmiştir. Schacht ise hadis araştırmalarındaki isnad inceleme yöntemlerinin oldukça yetersiz olduğunu söylemiştir.⁶⁹ Wansbrough peygambere, sahabeye ve tabiine isnad edilen rivayetlerin tümünün hicri iki yüzlü yıllardan önce tarihlendirilemeyeceğini öne sürmektedir.⁷⁰

Wansbrough'nın İslam kaynaklarına karşı sergilemiş olduğu kuşkucu tavrının Goldziher ve Schacht'ın daha ileri seviyesinde olduğu söylenebilir.⁷¹ Her ne kadar Goldziher ve Schacht, İslam'ın gün yüzüne çıkmasını sağlayan ve onun sınırlarını belirleyen kaynakların Wansbrough'da olduğu gibi sonraki dönemlerde oluşturulmuş olduğunu düşünseler de bu kaynaklara karşı Wansbrough'nın şüpheciliğini

⁶⁸ Wansbrough'nın etkilendiği diğer isimler için bkz. Carlos A. Segovia, "John Wansbrough and the Problem of Islamic Origins In Recent Scholarship: A Farewell to the Traditional Account", **The Coming of the Comforter: When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam and Various Other Topics in Memory of John Wansbrough**, Piscataway, Gorgias Press, 2012, s. xxii.

⁶⁹ Hawting, "John Wansbrough, Islam and Monotheism", s. 30. Wansbrough'nın rivayetlere olan yaklaşımının eleştirisi için bkz. Harald Motzki, "Kur'an'ın Cem'i Son Dönem Metodolojik Gelişmeler Işığında Batılı Görüşlere İlişkin Yeni Bir Değerlendirme", çev. Selim Türkan, **Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. V, No: 10, 2006/2, s. 150-151; 157-158.

⁷⁰ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 179. Andrew Rippin, Goldziher ve Schacht'ın hadis araştırmalarında kullanmış oldukları metodlarının Wansbrough'nın da tercih ettiği edebi metot (literary analyses) olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Fazlur Rahman ise Goldziher ve Schacht'ın bazı hadisler için diğerlerinden daha sonra ortaya çıktığını ifade ederken tarihsel metot kullandıklarını öne sürmektedir. Ona göre Wansbrough'da olduğu gibi Goldziher ve Schacht edebi eleştiri metodunu kullanmamışlardır. Bkz: Fazlur Rahman, "Approaches to Islam in Religious Studies: Review Essay", **Approaches to Islam in Religious Studies**, ed. Richard C. Martin, Tucson, The University of Arizona Press, 1985, s. 199. Andrew Rippin'in Fazlur Rahman eleştirileri için bkz. Andrew Rippin, "Literary Analysis of Qur'an, Tafsir, and Sira", **Approaches to Islam in Religious Studies**, ed. Richard C. Martin, Tucson, University of Arizona Press, 1985, s. 163.

⁷¹ Carlos A. Segovia, "John Wansbrough and the Problem of Islamic Origins In Recent Scholarship: A Farewell to the Traditional Account", **The Coming of the Comforter: When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam and Various Other Topics in Memory of John Wansbrough**, Piscataway, Gorgias Press, 2012, s. xxii.

sergilememişlerdir. ⁷² Ayrıca Schacht'ın İslam hukukunun Kur'an'dan kaynaklanmadığı, ancak Emeviler dönemindeki adet ve uygulamalar neticesinde şekillendiği noktasındaki yaklaşımının Wansbrough'nun Kur'an tarihi teorisini oluşturmada etkili olduğu ifade edilebilir.⁷³

1.2. John Wansbrough'nın *Qur'anic Studies* İsimli Eseri ve Kur'an Tarihine Yaklaşımı

1.2.1. John Wansbrough'nın *Qur'anic Studies* İsimli Eseri'nde Kur'an'a Yaklaşımı

John Wansbrough, İslam tarihinin ilk dört yüz yılını Kur'an metninin otorite haline geldiği bir zaman dilimi olarak görür.⁷⁴ Wansbrough'nın Kur'an'a dair yapmış olduğu çalışmaları genelde metnin ne şekilde okunup anlaşılması ile ilgili değil, metnin nihai formunun ne şekilde kazandığı ile ilgilidir.⁷⁵ Kur'an metnini ele alırken edebi eleştiri ve biçim metodlarını doğrudan Kur'an'a uygulamaya çalışmış ve takip etmiş olduğu metodoloji neticesinde Kur'an'ın kaynakları, yapısal özellikleri ve redaksiyon sürecini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çerçevede sunmuş olduğu yaklaşıma ters düşen her türlü kaynağın sıhhatinde problem görmekten çekinmediği ifade edilmiştir.⁷⁶

Wansbrough, 1968-1972 yılları arasında *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* isimli eserini kaleme almıştır. Andrew Rippin, bu eserin sonraki dönemde hem Kur'an tarihi alanında kaleme alınan hem de İslam araştırmalarının çeşitli alanlarında yapılan çalışmalara etki ettiğini öne sürmüştür.⁷⁷ *Quranic Studies* adlı eserin temel hedefi, önsözde de belirtildiği üzere kutsal metnin

⁷² Andrew Rippin, "Literary Analysis of Qur'an, Tafsir, and Sira", **Approaches to Islam in Religious Studies**, ed. Richard C. Martin, Tucson, University of Arizona Press, 1985, s.156.

⁷³ Çakmak, "Kur'an'a Oryantalistik Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği", s. 43.

⁷⁴ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. xii.

⁷⁵ Norman Calder, "Reflections on John Wansbrough's 'The Sectarian Milieu'", **Method & Theory in the Study of Religion**, Vol: 9, No: 1, 1997, s. 51.

⁷⁶ Mehmet Akif Koç, "Wansbrough, John Edward", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. Ek-II, s. 664-665.

⁷⁷ Wansbrough, **a.g.e.**, s.xi-xii. Kitaba dair yapılan çalışmalar giriş kısmında Andrew Rippin tarafından ifade edilmiştir. Wansbrough, **a.e.**, s. xi.

oluşum sürecini, kutsal kitap araştırma yöntemlerini esas alarak ortaya koymak ve bu süreçte rol oynamış olan otoriteleri tespit etmektir. Wansbrough'ya göre Kutsal kitap araştırma yöntemleri kendi zamanına kadar Kur'an metnine uygulanmamış ve Kur'an metni edebi bir tür olarak incelenememiştir. Bunun nedeni ise geleneksel anlayışın, Kur'an'ın Allah'ın yaratılmamış sözü olduğuna inanması ve İslam tarihi kaynaklarının Kur'an vahyi konusunda çizmiş olduğu çerçeveyi esas almasıdır. Wansbrough, kutsal metin, peygamberlik ve kutsal dil gibi üç ana temayı kitabının üç farklı bölümünde incelemiş ve kitabının son bölümünde Kur'an tefsirlerinin gelişim süreçlerini ortaya koymayı hedeflemiştir.⁷⁸ Kitap sırasıyla "Vahiy ve Metinleşme" (Revelation and Canon), "Peygamberliğin İşaretleri" (Emblems of Propethood), "Klasik Arapça'nın Kökeni" (Origins of Classical Arabic), "Tefsirlerin Esasları" (Principles of Exegesis) olarak dört bölümden oluşmaktadır.

Wansbrough'ya göre bugünkü anlamıyla Kur'an metni, otorite yoluyla ve insanlar nezdinde genel kabul sağlandıktan sonra söz konusu olmuştur. Ona göre metin haline gelmeden önce birebir aynı olmasa dahi Kur'an'ın varlığı söz konusuydu. Bu nedenle Wansbrough'ya göre Kur'an'ın süreç içerisinde ne şekilde dönüşerek değişmeyen bir metin olduğunun izi sürülmelidir. Andrew Rippin, *Quranic Studies* kitabına hazırlamış olduğu giriş yazısında Wansbrough'nın eserinde bu izi sürmekte olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Söz konusu süreci ortaya koymaya çalışan Wansbrough, Kur'an metninin toplumsal fonksiyonları bakımından dört döneme ayrılabilirliğini ifade etmektedir: polemik dönem, ayinsel dönem, öğretici dönem ve hukuksal dönem (polemic, liturgical, didactic and juridical). Wansbrough'ya göre söz konusu dönemler hem önem derecelerine göre hem de yaklaşık olarak kronolojilerine göre sıralanmıştır. Wansbrough, Kur'an metninin bu fonksiyonlarına tefsir metinlerinden ulaşılabileceği kanaatindedir. Söz konusu dönemleri kitabının hacimli bir bölümünde ele almış ve burada ilk dönem tefsir metinlerini incelemiştir.⁸⁰

Wansbrough'ya göre İslam vahyi, toplumda yer bulan ve oldukça fazla sayıda olan sözlü bir takım ifadelerden (prophetical logia) ayrıldıktan sonra kendi içinde

⁷⁸ Wansbrough, *Quranic Studies*, s. xxi.

⁷⁹ Wansbrough, *a.e.*, s. xvii-xviii.

⁸⁰ Wansbrough, *a.e.*, s. xxii.

bütüncül bir yapıya ulaşmış ve kutsal metin haline gelmiştir.⁸¹ Ortak bir takım sözlü ifadeler (örneğin قُل ifadesi) ile oluşturulduğunu öne sürdüğü bu pasajları Kutsal Kitap eleştiri metotları yoluyla ele almaya çalışmıştır.⁸² Bu noktadan hareketle, Wansbrough'nın Kur'an tarihine dair yapmış olduğu çıkarımlarının, Kutsal Kitap'ın metin tarihine dair yapılan genellemeler ile yakından irtibatlı oldukları söylenebilir.⁸³

Wansbrough'ya göre Kur'an metni her ne kadar kendinden önceki edebi formlar tarafından oluşturulmuş olsa da Kur'an'ın bu edebi formlar ile birebir aynı olduklarını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Kur'an metni ile bu edebi formlar arasındaki ilişki çok daha komplekstir. Bu ise Kur'an'ın polemik ortamda oluşması nedeniyledir.⁸⁴ Wansbrough, Kur'an metninin polemik bir ortamda ve geç bir dönemde tamamlanmasına delil olarak *Fıkhu'l-Ekber* gibi ilk iki yüzyılda yazılan eserlerden örnekler vermektedir. Buna göre *Fıkhu'l-Ekber* metninde Kur'an'dan hiçbir referans yoktur, bu ise Kur'an metninin daha geç bir dönemde tamamlandığının bir göstergesidir.⁸⁵

Wansbrough'ya göre Kur'an metnini oluşturan pasajlar (pericopes) birbirleri ile bağlantısı olmayan pasajlar olup ortaya çıktıkları ilk dönemlerde vaaz amaçlı (homiletic purpose) kullanılmışlardır. Wansbrough'ya göre bu pasajların ortaya çıkmaları ile ilgili farklı önerilerde bulunmak mümkündür. Ona göre Kur'an'da sürekli kullanılmış olan retorik ve metnin polemik içeren üslubu, Kur'an'ın dini grupların çatıştıkları bir yerde (sectarian atmosphere) önceden bilinmeyen bir öğretinin öne sürülmesi amacıyla meydana geldiğini göstermektedir.⁸⁶ Wansbrough, çeşitli analizler yaparak bu hususu kitabının farklı yerlerinde tekrarlamaktadır. Bunlardan biri يوم القيامة (kıyamet günü) kelimesinin birebir olmasa da büyük bir kısmının Süryanice karşılığından (qeyamta) geldiğine dair yaklaşımıdır. Wansbrough'ya göre bu örneğin de gösterdiği gibi Kur'an metin haline gelmeden

⁸¹ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 1.

⁸² Rippin, "Literary Analysis of Qur'an, Tafsir, and Sira", s. 161.

⁸³ Estelle Whelan, "Forgotten Witness: Evidence for Early Codification of the Qur'an", **Journal of the American Oriental Society**, Vol:118, No:1, Ocak – Mart 1998, s. 3.

⁸⁴ Wansbrough, **a.g.e.**, s. 34.

⁸⁵ Wansbrough, **a.e.**, s. 44.

⁸⁶ Wansbrough, **a.e.**, s. 20. Hz. Musa'nın Allah ile konuşmasına dair Müslümanların yaklaşımı da Wansbrough'ya göre polemik bir ortam nedeniyledir. **Bkz.** Wansbrough, **a.e.**, s. 35.

önce Arapça ve Süryanice arasındaki bu etkileşimi sağlayan, çeşitli grupların karşılaştıkları bir ortam söz konusuydu.⁸⁷

Wansbrough, Kur'an metninin sözlü olarak aktarılan pasajlar yoluyla oluşturulduğunu öne sürdüğü pericopes hipotezinin geçerli olabilmesi için söz konusu sözlü metinlerin ne tür bir çevrede oluştuğunun ve aktarıldığının bilinmesi gerektiği kanaatindedir. Bu konuyla ilgili olarak Wansbrough'nın Müslümanların tecrübelerini, Yahudi ve Hristiyanların tecrübeleri ile kıyasladığı görülmektedir. Yahudi ve Hristiyanların Allah'ın vahyini korudukları ve aktardıkları şehir Kudüs iken, Müslümanların bu anlamdaki merkezleri, Hz. Osman'ın mushafa dair çalışmalarını içeren rivayetlerin de gösterdiği gibi Medine'dir. Kur'an'ın metinleşmeden önceki dönemin merkezine dair herhangi bir delilin bulunmadığını ifade eden Wansbrough, bu konuya dair bir öneride bulunmakta ve Mezopotomya bölgesinin bu dönemde rol oynayan bölge olabileceğini ifade etmektedir. Bu kanaati ise, Kur'an'ı oluşturan sözlü rivayetlerin, rakip gruplar arasında ve monoteist inanca sahip çevrelerde (sectarian environments) gerçekleştiğine dair yaklaşımı nedeniyledir.⁸⁸

Wansbrough'ya göre Kur'an metni hem içeriği hem de tekrarları nedeniyle bir ya da birkaç kişinin bir araya gelerek oluşturdukları bir metinden ziyade uzun bir süreç içerisinde tamamlanmıştır. Birbirinden bağımsız sözlü ifadeler, ortak birtakım dilsel ifadeler yoluyla bir araya getirilmiş ve Kur'an metni tamamlanmıştır. Wansbrough'ya göre Kur'an metninin son halinde birtakım problemler söz konusudur. Bu problemler, metne dahil edilen ve birbiri ile ilgili olan sözlü ifadelerin problemli yönleri nedeniyledir.⁸⁹

Wansbrough'nın Kur'an tarihi ile ilgili olarak öne sürmüş olduğu en önemli hususlardan biri, Kur'an metninin Kutsal Kitap geleneğini bilen bir toplum içerisinde otorite bir metin haline gelmesidir. Kur'an'daki kavram ve konular aslında Kutsal Kitap'tan esinlenerek oluşturulmuştur. Bununla ilgili olarak gece yürüyüşü anlamına gelen "isra" kavramının aslında Kutsal Kitap'ta geçen ve Hz. Musa'ya özgü bir kavram olduğu, sonraki süreçte ise Kur'an metnine dahil edildiği kanaatindedir.

⁸⁷ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 33.

⁸⁸ Wansbrough, **a.e.**, s. 49-50.

⁸⁹ Wansbrough, **a.e.**, s. 47-49.

Bunun yanında Wansbrough'ya göre "isra" olayı tefsirler yardımıyla Arap olan Hz. Peygamber'in biyografisine uyarlanmıştır.⁹⁰

Wansbrough'nın Kur'an metnine dair yapmış olduğu çıkarımlarının bir diğer özelliği, Kur'an'da geçen kavram ve konuları Kutsal Kitap'ta yer alan benzerleri ile mukayese etmeye çalışmasıdır. Örneğin, Yevm ve ayyâm (يوم، أيام) kelimelerinin kullanım şekillerini ortaya koyduktan sonra Kutsal Kitap'ta bu kavramlara karşılık gelen kelimeleri ifade etmiş ve bunlar arasında mukayeseler yapmıştır.⁹¹ Bu konuya dair bir başka çıkarımı ise Kur'an'da geçen "misak" (covenant) kelimesinin Yahudi geleneğindeki misak anlatısıyla büyük oranda örtüşmesidir.⁹²

1.2.2. John Wansbrough'nın Kur'an Tarihine Yaklaşımı

1.2.2.1. John Wansbrough'nın Edebi Eleştiri Yönteminin Kur'an Tarihi Yazımındaki Kullanımı

John Wansbrough, öne sürmüş olduğu fikirlerinde öncü kişi olmasa dahi tercih ettiği metot bakımından ilk kişidir. İslam kaynaklarının önceki olayları kurguladıklarını ve tarihi gerçekliği yansıtmalarının oldukça güç olduğunu düşündüğünden söz konusu kaynakları edebi literatür olarak görmüş ve bunların tarihi eleştiri metodu ile değil, edebi inceleme yoluyla araştırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁹³

Aydınlanma döneminden günümüze kadar geçen süre içerisinde Kutsal kitap çalışmaları, incelemiş oldukları metinleri, antik dönemden kalan bir metin gibi ele almışlardır. Bu çalışmalar ile metinlerin içeriğinin yanında tarihi değerleri, yazarları

⁹⁰ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 8.

⁹¹ Wansbrough, **a.e.**, s. 4. Tahaddi ayetleri üzerinden Kur'an ve İncil mukayesesi için **bkz.** Wansbrough, **a.e.**, s. 7.

⁹² Wansbrough, **a.e.**, s. 11-12. Kur'an'da geçen "yâ benî âdem" ifadesinin Kutsal Kitap'taki mukayesesi için **bkz.** Wansbrough, **a.e.**, s. 15.

⁹³ İsmail Albayrak, "Batı'da Son Dönem Kur'an Çalışmalarına Genel Bir Bakış", Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2002, Adapazarı, s. 176-177. Ayrica **bkz.** Carlos A. Segovia, "John Wansbrough and the Problem of Islamic Origins In Recent Scholarship: A Farewell to the Traditional Account", The Coming of the Comforter: **When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam and Various Other Topics in Memory of John Wansbrough**, Piscataway, Gorgias Press, 2012, s. xxvii.

ve kendi dönemlerindeki rolleri üzerinde odaklanılmıştır.⁹⁴ Kutsal Kitap eleştirileri (Biblical Criticism) birçok alt disiplin ve yorumlama metotlarını içeren bir alan olmuştur. Bu isimlendirme negatif veya pozitif değil, nötr bir özelliğe sahiptir.⁹⁵ Batılı araştırmacılara göre dini metinler ilahi kaynaklı olsalar dahi onu kaleme alan kişilerin etkisini taşımaktadırlar. Bu nedenle metinlerde bulunan çelişkileri tutarlı bir zeminde açıklayabilmek amacıyla tarihsel eleştiri (historical criticism), metin eleştirisi (textual criticism) ve edebi eleştiri (literary criticism) gibi metotlar geliştirip bu metotlar eşliğinde dini metinleri ele almaya çalışmışlardır.⁹⁶ Kitab-ı Mukaddes eleştirisi bağlamında oluşturulan metotlar yoluyla insan faktörüne fazladan yetki verildiği ve dini otorite hakkında söz sahibi olunduğu söylenebilir. Çünkü bu tür araştırmalarda diğer edebi eserlerde takip edilen okuma metotları esas alınmaktadır. Bu yaklaşımı belirleyen husus ise, Kutsal Kitap'ın vahiy ürünü olmaması ve belirli bir zaman diliminde insanlar tarafından yazılmış olmasıdır.⁹⁷

Modern bir disiplin olan edebi eleştiri yöntemi ise Kutsal kitap yorum geleneğinden türemiş bir yöntemdir.⁹⁸ 18. yüzyılda Kutsal Kitap araştırmacılarının, Kutsal Kitap bölümlerini okumada zorluk çekmelerinin neticesinde, söz konusu bölümlerin çeşitli metinlerin bir araya getirilerek oluşturulduğunu ifade etmeleri ile ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, bu bölümler kendilerinden önce gün yüzüne çıkan daha küçük bölümlerin bir araya toplanması ile meydana gelmişlerdir. Kutsal Kitap'taki bölüm ve pasajların birbirlerinden farklı içeriklere sahip olduklarının öne çıkarılması, bu pasajların bir takım karakteristik özelliklerinin incelenmesi ve aralarındaki bağlantının ne şekilde kurulduğunun ortaya konmaya çalışılması “edebi eleştiri” metodu olarak isimlendirilmiştir.⁹⁹

Edebi Eleştiri metodunda aynı bağlamdaki pasajların içerikleri incelenip kıyaslanmakta ve bunların bir veya birkaç yazarın elinden çıkıp çıkmadığı

⁹⁴ John H. Hayes, Carl R. Holladay, **Biblical Exegesis**, Atlanta, John Knox Press, 1987, s. 22.

⁹⁵ Hayes ve Holladay, **a.e.**, s. 26.

⁹⁶ Naif Yaşar, **Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 164-167. Biblical Criticism disiplinin kendi içerisinde üç temel metodunun olduğu ifade edilmiştir: literary criticism, form criticism ve tradition criticism. Detaylı bilgi için **bkz.** Norman Habel, **Literary Criticism of the Old Testament**, Philadelphia, Fortress Press, 1971, s. iii.

⁹⁷ Necmettin Gökkır, "Critical Interpretations of Religious Texts in the West and the Reflection on the Study of the Qur'an", **Milel ve Nihal**, C. II, No.1, Aralık 2004, s. 26.

⁹⁸ David Jasper, "Literary Readings of the Bible", **Biblical Interpretation**, Ed. by John Barton, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 21.

⁹⁹ Hayes ve Holladay, **a.g.e.**, s. 73.

anlaşılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu pasajlar incelenirken, bu pasajlar arasında herhangi bir çelişkinin olup olmadığı ve pasajların hangi noktalara vurgu yaptığı anlaşılmaya çalışılır. Bunun için pasajlarda geçen anahtar kelimeler, terkipler ve gramer yapıları birbirleri ile kıyaslanır.¹⁰⁰

Edebi eleştiri metodunda incelenecek olan metnin temasının, yapısının ve edebi bileşenlerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılır. Metni oluşturan bileşenlerin ne şekilde bir araya getirildiği, bu noktada ortak tema veya kronolojik sıralamanın ne şekilde rol oynadığı tespit edilir. Bunların yanında araştırmacı, metinde mantıki veya tematik herhangi bir çelişkinin olup olmadığını ve ele almış olduğu pasajın kesintiye uğrayıp uğramadığını inceler.¹⁰¹

Edebi eleştiri metodunun kullanmış olduğu birtakım teknikler vardır. Bunlardan birincisi, aynı konuda geçen pasajları paralel olarak okumaya çalışmaktır. Bu yöntem aynı bağlamdaki sözlü anlatıların hangi yönlerden farklılaştıklarını ortaya koyacaktır. Ancak aynı metin içerisinde birbirinden farklı anlatılar bulunabilir. Araştırma yapan kişinin bu anlatıları tespit etmesi ve bunları birbirlerinden ayrı olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Bunun yanında metnin hangi yazar veya yazarlar tarafından kaleme alındığının bilinebilmesi için sıkça tekrar eden kelime veya kelime gruplarının belirlenmesi gerekmektedir. Edebi eleştiri metodunun bir diğer aşaması ise tekrar eden söz gruplarının tespit edilmesi ve herhangi bir konuya dair ortaya konan bakış açısının değişip değişmediğinin incelenmesidir.¹⁰² Edebi eleştiri metodunu uygulayan kişi ele almış olduğu pasajlarla ilgili olarak gerekli araştırmaları yaptıktan sonra pasajların ortaya çıkışı ve yazımı ile ilgili hipotezini ortaya atar. Bu hipotez, metnin tümünü ve onu oluşturan parçaları göz önünde bulundurarak yapılmalıdır.¹⁰³

Wansbrough, edebi eleştiri metodunu Kur'an ve siyer kaynaklarına uygulamış ve Müslümanların Yahudiler ile karşılaşmaları neticesinde onlardan ne denli etkilendiklerini ve İslami öğretileri nasıl şekillendirdiklerini ortaya koymaya

¹⁰⁰ Norman Habel, **Literary Criticism of the Old Testament**, Philadelphia, Fortress Press, 1971, s. 3.

¹⁰¹ Habel, **Literary Criticism of the Old Testament**, s. 7.

¹⁰² Habel, **a.e.**, s. 10-16. Edebi analiz yönteminin söz konusu teknikleri şu şekilde ifade edilmiştir: "Distinguishing Combined Accounts", "Recognizing Literary Terminology", "Discerning Literary Structures", "Establishing Divergent Viewpoints".

¹⁰³ Habel, **a.e.**, s. 7.

çalışmıştır.¹⁰⁴ Wansbrough'nın edebi inceleme metodunu tercih etmesinin arkasında İslam'a dair kaynakların tümünün yazınsal kaynaklar olması yatmaktadır. Kur'an ve Hz. Peygamber'e dair metinler bu kaynakların en önemlileridir. Wansbrough, Eski ve Yeni Ahit çalışmalarında kullanılan yöntemlerin Kur'an metnine ve Siyer kaynaklarına uygulanmasının isabetli olacağını düşünür.¹⁰⁵ Eski ve Yeni Ahit çalışmalarında özellikle Alman ilim adamları tarafından geliştirilen bu metotlar bir bütün içerisindeki pasajların nasıl yapılandıklarını ve bütünle olan ilişkilerini ele almaktadır.¹⁰⁶ Bu metotlar sayesinde Wansbrough, incelediği metnin edebi formlarıyla ilgilenmiş; bunların nasıl kullanıldıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun yanında, gelişmekte olan ve kendine has kimliğini oluşturmaya çalışan bir dinin geçirmiş olduğu aşamaları ve motivasyon kaynaklarını yine söz konusu yöntemlerle incelemeye çalışmıştır.¹⁰⁷

Wansbrough'nın metin merkezli yöntemi ve birtakım varsayımları nedeniyle tarihte gerçekten ne olduğu bilgisi arka plana atılmış görünmektedir. Bunun yerine önceden üzerinde durulmayan bazı hususlar odak noktası haline gelmiştir. Bunlar arasında evrensel edebi formların olup olmamasının araştırılması ve anahtar kelimelerin ön plana çıkarılması yer almaktadır. Bütün bu veriler, incelenen metnin toplumsal şartlarına dair bilgi verebilir (Sitz im Leben) ancak Peygamber zamanı ve ilk dönem Müslüman toplumu hakkında gerçekten neler olduğuna dair bilgi vermez. Wansbrough'nın yapmış olduğu çıkarımlar neticesinde peygamberlik kavramının ikinci ve üçüncü yüzyıl yazarlarına ne şekilde ulaştığına dair bilgi bulmak mümkün iken Peygamber olan Muhammed'e dair tarihi bilgiye ulaşmak zor görünmektedir. Bu durum ilk dönem Müslüman toplumu için de geçerlidir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", s. 87.

¹⁰⁵ Adams, **a.e.**, s. 78. Kutsal Kitap eleştirisi yöntemini benzer şekilde kullanan Richard Bell'in metodu ve söz konusu metodun eleştirisi için **bkz.** Andrew Rippin, "Literary Analysis of Qur'an, Tafsir, and Sira", **Approaches to Islam in Religious Studies**, ed. Richard C. Martin, Tucson, University of Arizona Press, 1985, s. 158. John Wansbrough'nın tarihsel eleştirisi yönteminden ziyade edebi eleştirisi yöntemini ele alması, geçmişe dönük bilginin tam olarak bilinemeyeceği kanaati ile ilgilidir. Çünkü tarihsel eleştirisi yöntemi geçmişte tam olarak ne olduğunun araştırmasını yapmaktadır. **Bkz.** John Barton, "Historical-Critical Approaches", **Biblical Interpretation**, Ed. By John Barton, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 11.

¹⁰⁶ İsmail Albayrak, "John Wansbrough ve Ahkam Tefsiri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, No: 4, 2004, s. 130.

¹⁰⁷ Adams, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁰⁸ Adams, **a.e.**, s. 80.

Wansbrough'nın edebi eleştiri yöntemini kullanması ile ilgili eserlerinden çeşitli örnekler verilebilir. Bunlardan biri, İbn Hişam'ın siyerinden alıntılanmış olduğu pasajlara dair çıkarımlarıdır. Wansbrough, bu pasajları edebi eleştiri metoduna tabi tutmakta ve bunun neticesinde Kur'an ayetleriyle olan ilişkilerini ortaya koymaktadır. Bu incelemelerinin birinde üç siyer pasajını ele almakta ve bu pasajların ana temalarını ve içeriklerini verdikten sonra birtakım neticelere varmaktadır. Wansbrough'ya göre bu üç siyer pasajının her biri belirli bir tema ve anahtar kelimeye (topoi) sahiptir. Ona göre söz konusu pasajlardaki anahtar kelimeler sırasıyla nifak, dırar mescidi ve anlaşmazlıklarda putların hakemliğine başvurma geleneğidir. Wansbrough'ya göre bu metinlerdeki anahtar kelime ve temalarının belirlenmesi zor değildir. Ona göre bu kavram ve temaların işaret etmekte olduğu çok daha önemli bir husus vardır. Bu noktada Wansbrough, söz konusu kavramların (topoi) polemik bir ortamda meydana geldiği ve Müslüman topluma dışarıdan dahil edildiği kanaatindedir. Ayrıca siyerde geçen birtakım olaylar ile Kur'ani kıssaların tarihi gerçekliğinin pek mümkün olmadığını ve bunların büyük ihtimalle Kutsal Kitap'tan alıntılar olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹

Wansbrough, edebi eleştiri metodunu, siyer metinleri gibi İslam kaynaklarına uygulayarak aslında “kurtuluş tarihi” (salvation history) kavramsallaştırmasına delil sunmaya çalışmaktadır. Bununla ilgili olarak İbn Hişam'ın siyerinden iki pasajı incelemektedir. Ona göre ilk siyer pasajı aslında Arap bir peygamberin getirmiş olduğu davetin manevi, fikri ve sosyal dönüşümlerini ortaya koyma amacıyla oluşturulmuş masallarından ibarettir. Wansbrough'ya göre ikinci pasajdaki tarih anlatısı ise dini kavramları, bir başka deyişle kutsal metni somutlaştırma işlevi görmüştür.¹¹⁰

Wansbrough, edebi eleştiri metodunu kullanarak siyer ile Kur'an pasajlarının birbirleri ile irtibatlı olduklarını da ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin Kur'an'ın 111. Suresinde geçen Ebu Leheb'le ilgili ifadelerin İbn İshak siyerinin 351 ve 352 ile 355 ve 356. sayfalarındaki anlatılar ile birebir örtüştüklerini ifade etmektedir.¹¹¹ Sonuç itibarıyla Wansbrough, siyer eserlerindeki bilgilerin gerçekleri yansıtmadığını,

¹⁰⁹ Wansbrough, *The Sectarian Milieu*, s. 16.

¹¹⁰ Wansbrough, *a.e.*, s. 4-10.

¹¹¹ Wansbrough, *a.e.*, s. 23.

Kur'an ayetleriyle uygun olacak bir şekilde geçmişe dönük bir tarih yazımı olduğunu ifade etmektedir.¹¹²

Wansbrough'nın edebi eleştiri metodunu *Quranic Studies* isimli eserinin çeşitli yerlerinde kullandığı görülmektedir. Bu yöntemin kullanımına dair çeşitli örnekler sunmak mümkündür.

Wansbrough, kitabının ilk bölümünde Kur'an'daki dini çerçevenin dört ana unsuru olduğunu ifade etmektedir. Bunlar ceza (retribution), işaret (sign), sürgün (exile) ve ahit (covenant) kavramlarıdır.¹¹³ Sonrasında ise bu dört unsurun kapsamına giren kavramların neler olduğunu ve bunların Kur'an metninde ne sıklıkla kullanıldığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Wansbrough, söz konusu araştırma neticesinde Kur'an metninin birbirini tekrar eden bir yapısının olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun, yazıya geçmeden önce Kur'an metninin uzun bir dönem sözlü olarak aktarılması ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴ Wansbrough, bu iddiasını delillendirmek amacıyla çeşitli kavram gruplarından örnekler vermeye çalışmaktadır. Kur'an'da kavimlerin helakına dair geçen ayetler ve burada yer alan kelimeler¹¹⁵ bunlardan bazılarıdır. Wansbrough bu kavramların geçtiği pasajlarla ilgili olarak çıkarımlarda bulunmakta ve bunların farklı anlatılar yoluyla oluşturulduğunu ifade etmektedir.¹¹⁶

Wansbrough, yine *Quranic Studies* isimli eserinde Hz. Şuayb'a dair Kur'an pasajlarını ele almakta ve bu pasajların her birinin farklı bir sözlü anlatıdan kaynaklandığını (prophetic logia) öne sürmektedir.¹¹⁷ Wansbrough bunun için ilk olarak üç surede (7/85-93, 11/84-95 ve 26/176-190) geçmekte olan üç pasajı ele almakta ve bunların her birini A, B ve C şeklinde isimlendirmektedir. Bir sonraki

¹¹² Wansbrough, *The Sectarian Milieu*, s. 22.

¹¹³ Wansbrough, *Quranic Studies*, s. 2. Fazlur Rahman, Wansbrough'nın retribution, sign, exile ve covenant kavramlarını İslam dininin dört unsuru olarak öne sürmesini eleştirmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Fazlur Rahman, "Approaches to Islam in Religious Studies: Review Essay", *Approaches to Islam in Religious Studies*, ed. Richard C. Martin, Tucson, The University of Arizona Press, 1985, s. 200.

¹¹⁴ Wansbrough, *a.e.*, s. 2-10.

¹¹⁵ Söz konusu kelimeler şunlardır: الرجفة (7/78), الطوفان (29/14), الرجز (2/59), المطر (26/173), حسيب (17/68), سيل العرم (51/33), حجارة من طين (11/82), حجارة من سجيل (17/69), قاصف من الريح (51/41), ریح عقيم (34/16), الصيحة (28/42), اللعنة (2/55), الصاعقة (54/11), ماء منهم (11/40), فار التور (41/16), ریح صرصار (11/67), الزجرة (37/19), شققنا (80/33).

¹¹⁶ Wansbrough, *Quranic Studies*, s. 4.

¹¹⁷ Kitab-ı Mukaddes'ten alınan pasajlarda edebi eleştiri metodunun benzer bir uygulaması için bkz. Norman Habel, *Literary Criticism of the Old Testament*, Philadelphia, Fortress Press, 1971, s. 2-5, s. 8-10.

aşamada ise bu ayet gruplarını içerik ve kelimeleri itibariyle karşılaştırmakta ve bu pasajlardan hangilerinin ilk ve son versiyon olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. A grubunda yer alan ayetlerin (Araf suresi/85-93) en anlaşılır ayetler oldukları, C grubundakilerin ise (Şuara suresi/176-190) en kapalı ayetler olduklarını ifade etmektedir. Bunun yanında ona göre A grubundaki ayetler, B grubundakilerden (Hud suresi/84-95) daha tutarlı ve daha zengin bir anlatıma sahiptir.¹¹⁸ Wansbrough, C grubundaki ayetler arasında “Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik)”¹¹⁹ ayetinin olmaması ve burada *إذ قال* ifadesinin bulunması¹²⁰ nedeniyle bu üç ayet grubu arasında ilk ortaya çıkan ayetlerin C grubundaki ayetler olduğu kanaatindedir.¹²¹ Wansbrough’nın varmış olduğu bu sonuç Yeni Ahit araştırmacılarının çıkarımları ile uyum içerisindedir. Söz konusu çıkarımlara göre basit ve kısa olan metin formları erken, daha uzun ve daha kompleks yapıdaki metin formları ise geç dönemde oluşmuştur.¹²²

Wansbrough, Hz. Şuayb’ın bahsinin geçtiği ayet gruplarının, Kur’an metninde edebi bir gelişime delil olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre Şuayb kıssası gibi Kur’an’da yer alan birtakım temalar farklı pasajlarda farklı anlatım üslupları yoluyla aktarılmıştır.¹²³

Wansbrough’nın edebi analiz yöntemini Kur’an metnine uyguladığı bir başka örnek Cafer b. Ebi Talip’in Necaşi’nin huzurunda söylemiş olduğu ifadeleri Kur’an metninde araştırmasıdır. Cafer b. Ebi Talip’in söylediklerini öncelikle maddeler halinde sıralayan Wansbrough bu ifadelerin hemen hepsinin en az bir kere Kur’an ayetlerinde geçtiğini ifade etmektedir. Bunlardan biri olan “putlara tapardık” (نَعْبُدُ الْأَصْنَامَ) ifadesini Kur’an’da geçen iki ayetle ilişkilendirmektedir.¹²⁴ Cafer b. Ebi Talip’in sözlerindeki mahârim (محارم) ve civâr (جوار) gibi bazı ifadelerinin ise söz

¹¹⁸ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 23-24. Wansbrough’nın ilgili ayet pasajlarına dair yapmış olduğu tespitlerin eleştirisi için bkz. Muhammad Abdel Haleem, **Exploring the Qur’an-Context and Impact**, London, I.B. Tauris, 2017, s. 316-317.

¹¹⁹ 7/85, 11/84.

¹²⁰ 26/177.

¹²¹ Wansbrough, **a.g.e.**, s. 24.

¹²² Stewart, “Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur’an”, s. 27.

¹²³ Wansbrough, **a.g.e.**, s. 25. Wansbrough’nın Hz. Şuayb kıssasının yer aldığı pasajlara dair analizlerinin eleştirisi için bkz. Devin J. Stewart, “Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur’an”, **Qur’anic Studies Today**, Ed. Angelika Neuwirth ve Micheal A. Sells, New York, Routledge, 2016, s. 28-41.

¹²⁴ Wansbrough, **a.e.**, s. 39-40.

konusu rivayette geçmesine rağmen Kur'ânî olmadığını ifade etmektedir. Yazar, bu rivayet ile Kur'an vahyi arasındaki ilişkinin net olmadığını düşünmektedir. Wansbrough, siyer ürünü olan bu rivayetin Kur'an ayetlerinin bir bakıma tefsirini yaptığını öne sürmektedir. Siyerin bu fonksiyonunun Kutsal Kitap için de geçerli olduğunu söylemekte ve bu tür anlatıların bir peygamberin söz ve amellerine tarihi bir zemin hazırladığını ifade etmektedir.¹²⁵

Wansbrough'nın yukarıda ele alınan edebi eleştiri metodu ve bu metodun birtakım uygulamalarına ek olarak Devin J. Stewart'ın Wansbrough'nın yöntemine dair çıkarımlarına değinmekte fayda vardır. Stewart kaleme almış olduğu makalesinde ¹²⁶ Wansbrough'nın hangi isimlerden etkilendiğini ve yöntemini oluştururken nasıl bir yol izlediğini ortaya koymaktadır. Stewart'a göre Wansbrough'nın eserlerinde takip etmiş olduğu metot Kutsal Kitap eleştiri yöntemlerinden biçim eleştirisine (form criticism) oldukça yakındır.¹²⁷

Biçim eleştiri yöntemi, Kutsal metin araştırmalarında herhangi bir pasajın yazıya geçirilmeden önce hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koymayı hedefleyen bir metottur. Bu amaçla, ele alınan bir metnin hangi kısımlardan oluştuğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu yolla parçalara ayrılan ve herhangi bir dönem ile aşağı yukarı tarihlendirilen bir metin, içerisinde meydana gelmiş olduğu toplumun zihniyetine ve toplumsal özelliklerine dair ip uçları verir. Bu çalışmalarda esas amaç herhangi bir metnin tarihsel gelişimini ortaya koymak olsa da bu metotla söz konusu topluma dair birtakım bilgiler de elde edilir.¹²⁸

Biçim eleştiri yönteminde ele alınan pasajın metin özellikleri, içeriği ve asıl metinde yer almasına olanak sağlayan özelliklerinin olup olmaması incelenir. Bu yöntemin ilgilendiği bir başka konu da belirli bir edebi formun hangi sosyal ortamda meydana geldiğidir (Sitz im Leben). Buna göre edebi bir form, içinde bulunduğu sosyal şartlar ve kültürel kodlar ile yakından ilgilidir. Bu yöntem biçimi, bir metnin edebi formu ile içeriği arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından da önemlidir.

¹²⁵ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 40-42.

¹²⁶ Devin J. Stewart, "Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur'an", **Qur'anic Studies Today**, Ed. Angelika Neuwirth ve Micheal A. Sells, New York, Routledge, 2016, s. 17-51.

¹²⁷ Stewart, **a.e.**, s. 17.

¹²⁸ Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", s. 81.

Metnin en doğru şekilde yorumlanabilmesi için edebi formları göz önünde bulundurulmalı ve içeriğinin ne şekilde oluşturulduğu incelenmelidir.¹²⁹

Biçim eleştiri yöntemi sosyal faktörler ile ibadetlerde okunan ilahilerin bir metni ne şekilde etkilediğini ve oluşturduğunu incelemektedir. Bu yöntem biçimi, metnin sözlü bir şekilde aktarıldığı dönemleri inceler. Söz konusu dönem, metnin sözlü olarak ortaya çıktığı andan itibaren yazıya aktarıldığı son versiyonuna kadar geçen süreyi içermektedir.¹³⁰

Wansbrough'nın edebi eleştiri ve biçim eleştiri yöntemlerini kullanması ile ilgili olarak şu nokta göz önünde bulundurulmalıdır: Kutsal Kitap araştırmalarında, edebi eleştiri metodu yukarıda ele alındığı üzere edebi analiz yöntemine karşılık geldiği gibi, kullanıldığı bağlamına göre üç farklı metoda da karşılık gelebilir: kaynak eleştiri metodu (source criticism), biçim eleştiri metodu (form criticism) ve Rus biçimciliği metodu (Russian Formalism).¹³¹ Görüldüğü üzere Stewart, Wansbrough'nın edebi eleştiri metodunun biçim eleştiri metoduna karşılık geldiği kanaatindedir.

Yukarıda ele alınan edebi eleştiri metodu ile biçim eleştiri metodunu birbirinden ayıran noktalar söz konusudur. Biçim eleştiri metodu, uzun metin pasajları veya bir kitabın tümünü ilk adımda ele almak yerine daha küçük pasajların edebi formları ile ilgilenir. Edebi eleştiri metodu ise metnin tümünü veya uzun pasajlarını ele almaya çalışır.¹³² Bunun yanında, edebi eleştiri metodunu uygulayan araştırmacı metnin farklı yazarlar elinden çıktığını, bu nedenle aynı bağlamdaki pasajlar arasında birtakım farklılıkların olduğunu söylerken, biçim eleştiri metodunu uygulayan bir diğer araştırmacı ise söz konusu farklılıkların sözlü aktarım döneminde gerçekleştiğine dair ip uçları arama yoluna gitmektedir. Bunun için yazı öncesi

¹²⁹ Hayes ve Holladay, **Biblical Exegesis**, s. 83-84.

¹³⁰ Hayes ve Holladay, **a.e.**, s. 86-87. Bu eleştiri metoduna göre Tevrat Musa'nın eseri değil, uzun süren bir derlemenin sonucudur. Buna göre Tevrat'ı oluşturan dökümanlar eski sözlü aktarımların derlemesidir. Sürgün esnasında veya sonrasında (M.Ö. 586) yazılmıştır. Bu nedenle söz konusu dökümanların metinsel gelişimi ile ilgili olarak çok fazla bilgi edinme olasılığı yoktur. **Bkz.** M. Ali Bağır, "Kutsal Kitap Eleştirisi (Doğuştan, Gelişimi ve Metotları)", Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009, s. 82. Kutsal Kitap'ın bir bölümünün biçim eleştirisi yöntemine tabi tutularak yeniden yorumlanmasına dair **bkz.** John H. Hayes, Carl R. Holladay, **Biblical Exegesis**, Atlanta, John Knox Press, 1987, s. 85-87.

¹³¹ James Kugel, "On the Bible and Literary Criticism", **Prooftexts**, vol:1, no:3, Eylül 1981, s. 218.

¹³² Hayes ve Holladay, **a.g.e.**, s. 83.

dönemde ne tür sözlü aktarım formlarının olduğunu araştırmaya ve bunların hangi sosyal faktörler dolayısıyla meydana geldiğini incelemeye çalışmaktadır.¹³³ Bu noktalardan hareketle form eleştiri metodunun edebi eleştiri metodunun bir parçası olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Devin J. Stewart, Wansbrough'nın yöntemini Alman biçim eleştiri yöntemine yakın bulmaktadır. Alman biçim eleştiri yöntemi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Martin Dibelius (ö. 1976), Rudolf Karl Bultmann (ö. 1976) ve Hermann Gunkel (ö. 1932) tarafından geliştirilmiştir. Bu isimler yapmış oldukları çalışmalarda, Kutsal metindeki edebi formları ortaya koymaya ve bu formların meydana geldiği toplumun özelliklerine (Sitz im Leben) ulaşmaya çalışmışlardır. Biçim eleştiri metodunu uygulayanlar temelde iki kaynak hipotezini esas almışlardır. Buna göre Matta ve Luka İncilleri kendilerinden önceki iki esas kaynaktan faydalanmıştır. Bunlardan biri Markos İncili, diğeri ise İsa'nın sözleri ve birtakım materyallerdir. Bu araştırmacılara göre biçim eleştiri metodunun en önemli tarafı, mevcut metnin yazıya geçmeden önceki durumuna ışık tutmasıdır. Biçim eleştiri metodunu uygulayan kişi, ele aldığı metindeki edebi formları belirleyebilir ve orijinal metin ile bu metne sonradan aktarılan kısımları birbirinden ayırt edebilir. Bu tarihi bakış açısı ilk dönem Hristiyan toplumunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Biçim eleştiri yöntemleri günümüzde Yeni Ahit araştırmalarında etkisini sürdürmektedir.¹³⁴ Söz konusu metodun Almanca karşılığı "Formgeschichte" dir.¹³⁵ Her ne kadar Wansbrough, Dibelius ve Bultmann'ın metod, varsayım ve hedeflerini paylaşıyor da eserlerinin kendine has bir yapısı vardır.¹³⁶ Wansbrough'nın, *Quranic Studies* ve *The Sectarian Milieu* kitaplarının, Rudolf Karl Bultmann'ın *Die Geschichte der synoptischen Tradition* (1921) (History of the Synoptic Tradition) ile *Das Urchristentum im Rahmen den antiken Religionen*¹³⁷ (1949) (Original Christianity in the Frame of the Ancient Religions) adlı eserleriyle benzer olduğu söylenebilir. Wansbrough, *Quranic*

¹³³ Habel, **Literary Criticism of the Old Testament**, s. 5.

¹³⁴ Stewart, "Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur'an", s. 17. Formgeschichte eleştiri metodunu uygulayanlara yöneltilen eleştiriler için bkz. Stewart, **a.e.**, s. 24.

¹³⁵ Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", s. 81. Formgeschichte kelimesinin İngilizce karşılığı "Form Criticism"dir. **Bkz.** <http://www.oxfordbiblicalstudies.com/article/opr/t94/e693>, 04.08.2019.

¹³⁶ Stewart, **a.g.e.**, s. 20.

¹³⁷ Kitap, *Primitive Christianity in its Contemporary Setting* ismiyle 1956 yılında basıldı.

Studies'te, *Die Geschichte der synoptischen Tradition* kitabındaki metoda benzer bir şekilde Kur'an'ın, ilk dönem Müslüman toplumundaki birtakım sözlü anlatı ve rivayetler yoluyla (prophetic logia and traditions) meydana geldiğini ele almaktadır. Yine İslam dinine dair çıkarımlarında Bultmann'ın *Das Urchristentum im Rahmen den antiken Religionen* kitabındakine benzer bir anlatımı *The Sectarian Milieu*'da ortaya koymuştur. Bultmann'ın bu kitabındaki söz konusu anlatımına göre ilk dönem Hristiyanlık aslında Yahudilik ve Yunan dinlerinden etkilenecek şekilde ortaya çıkmıştır. Wansbrough, *The Sectarian Milieu*'da ise Yahudi ve Hristiyan etkilerinin ilk dönem Müslüman toplumunu ortaya çıkardığını öne sürmektedir.¹³⁸

Stewart'a göre Wansbrough, Bultmann'ın biçim eleştiri metodunu birkaç aşamada uygulamaya çalışmıştır. Buna göre ilk olarak metindeki pasajların sınırlarını belirlemiş ve bunları bağlamından ayırmıştır. Sonrasında ise bu pasajların edebi anlamda ne tür bir yapıya sahip olduklarını incelemiş ve bunların tarihi olarak ne şekilde aktarıldığını ve metne dahil edildiğini tartışmıştır.¹³⁹

Stewart, Wansbrough'nın, eserlerinde kullanmış olduğu bazı anahtar kelimeleri, biçim eleştiri metodunu Yeni Ahit'te uygulayan birtakım çalışmalardan alıntılarla İslam geleneği ve Kur'an metnine uyguladığını ifade etmektedir. "Pericope"¹⁴⁰ terimi söz konusu anahtar kelimelerden biridir. Yeni Ahit araştırmacıları, bu ifadeyi kutsal metinde değişmeden kalabilen kısa metinler için kullanmışlardır. Wansbrough'nın kullandığı bir diğer terim de "logia"¹⁴¹ dır. Bu kavram ise İncil metinlerinin redaksiyonlarında kullanılmış olan İsa'nın sözlerine karşılık gelmektedir. Wansbrough, "toplumun oluşturulması" anlamına gelen ve Bultmann'ın kullanmış

¹³⁸ Stewart, Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur'an", s. 21. Stewart'a göre Wansbrough, Bultmann'ın varsayım ve teorilerinden çokça faydalanmasına rağmen *Quranic Studies* başlıklı kitabında Bultmann'a atıfta bulunmaz. **Bkz.** Stewart, a.e., s. 21. Wansbrough, Dibelus ve Bultmann'ın biçim eleştiri yöntemini (Formgeschichte) Eski Ahit'e uygulayan yazarların eserlerinden de faydalanmıştır. Claus Westermann'ın *Grundformen Prophetischer Rede* (1960) ile Klaus Koch'ın *The Growth of the Biblical Tradition: The Form Critical Method* (1969) başlıklı eserleri bunlardandır. Detaylı bilgi için **bkz.** Stewart, a.e., s. 21-22.

¹³⁹ Stewart, a.g.e., s. 21-22.

¹⁴⁰ Wansbrough, *Quranic Studies*, s. 4. Kitabın sonunda yer alan sözlükte "pericope" kelimesinin anlamı şöyle geçmektedir: "A selection used in worship or instruction, as in a Bible section used in worship." (İbadetlerde kullanılan Kutsal kitap bölümleri gibi bir ibadet veya bir emirde geçen bir pasaj)

¹⁴¹ Wansbrough, a.e., s. 1. Andrew Rippin'in *Quranic Studies*'in sonuna hazırlamış olduğu sözlükte "logia" kelimesinin anlamı şöyle geçmektedir: "Oracles, divine utterances, specifically sayings of Jesus that lie behind the Gospels." (Özellikle İncillerin altında yatan Hz. İsa'nın sözleri, vahiy ve kutsal sözler)

olduğu “Gemeindebildung”¹⁴² terimini İslam toplumunun hangi evrelerden geçerek oluştuğunu anlatmak için kullanır.¹⁴³

1.2.2.2. John Wansbrough’ya Göre Tefsir Eserlerinin Kur’an Tarihindeki Karşılığı

Qur’anic Studies isimli eserinde tefsir literatürü üzerinden bir Kur’an tarihi anlatısı oluşturan Wansbrough, birçoğu yazma halinde bulunan tefsir kitaplarını incelemiş ve Kutsal kitap araştırmalarından da etkilenecek ilk dönem tefsir literatürünü sınıflandırma ve isimlendirme yoluna gitmiştir.¹⁴⁴ Eserinin son bölümünü bu konuya ayıran Wansbrough, tefsir türlerini beş başlık altında ele almaktadır.¹⁴⁵ “Haggadic”, “Halakhic”, “Masoretic”, “Rhetorical” ve “Allegorical” olarak tasnif edilen bu tefsir türleri sırasıyla, “Anlatım”, “Fıkhi”, “Dilsel”, “İcaz” ve “İşari” tefsirler olarak tercüme edilebilir.¹⁴⁶ Wansbrough’nın tefsir literatürü için yapmış olduğu bu beşli sınıflandırma tefsirin kronolojik sınıflandırmasına karşılık gelmektedir. Ayrıca Wansbrough, Kur’an metninin farklı dönemlerde nasıl ele alındığını ve toplumsal fonksiyonunun ne şekilde farklılaştığını da ortaya koymaktadır.¹⁴⁷

Bahsedilen sınıflandırmada ilk sırada yer alan haggadic¹⁴⁸ (anlatım) tefsir türü, tefsir literatürünün ilk örneklerine karşılık gelmektedir. Bu metinlerdeki tefsir açıklamaları rivayetler yoluyla yapılmıştır.¹⁴⁹ Wansbrough’ya göre bu tefsirler, peygambere direk atıfta bulunmayan Kur’an ayetlerini Arap bir peygamber ile

¹⁴² Wansbrough, *Qur’anic Studies*, s. 148. *Qur’anic Studies*’teki sözlük kısmında Gemeindebildung kelimesinin anlamı şöyledir: Community formation or education.

¹⁴³ Stewart, “Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur’an”, s. 23-24.

¹⁴⁴ Paul M. Cobb, “Review of *Qur’anic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* by John Wansbrough”, *Journal of Near Eastern Studies*, C.68, No:2, Nisan 2009, s. 157.

¹⁴⁵ Wansbrough, *a.g.e.*, s. 119-247.

¹⁴⁶ Albayrak, “John Wansbrough ve Ahkam Tefsiri”, s. 131.

¹⁴⁷ Rippin, “Literary Analysis of the Qur’an, Tafsir, and Sira-The Methodologies of John Wansbrough”, s. 162.

¹⁴⁸ *Qur’anic Studies*’in sözlük kısmında “haggadic” kelimesinin karşılığı şöyle verilmektedir: The part of traditional Jewish literature consisting of elaborations on the biblical narratives or tales from the lives of the Rabbis and, thus, in reference to any traditional homiletic, sermonic interpretation of scripture.

¹⁴⁹ Wansbrough, *a.g.e.*, s. 121.

ilişkilendirme hususunda oldukça başarılı olmuştur.¹⁵⁰ Wansbrough, Mukâtil bin Süleyman (ö. 767), Kelbî (ö. 741) ve Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 778) tefsirlerini bu türün altında incelemektedir.¹⁵¹

Wansbrough, ikinci tür olan halakhic¹⁵² (fikhî) tefsirlerini kutsal metinden kanun oluşturma faaliyeti olarak görmektedir.¹⁵³ Bu tefsir türünü, hukuki hükümler içeren ayetlerin ağırlıklı olarak ele alındığı tefsir eserleri için kullanmaktadır. Yahudi hukuku için kullanılan "halakhic" terimini kullanması ise İslam fikhının kaynağının Kur'an değil, Yahudi hukuk ve gelenekleri olduğuna dair kanaati dolayısıyladır. Nitekim, Wansbrough'nın burada vermiş olduğu örnekler ile İslami hüküm ve ibadetleri Yahudilerle olan polemik ortamına dayandırması söz konusu izlenimi güçlendirmektedir.¹⁵⁴ Wansbrough, halakhic türündeki tefsirleri, Kur'an'ın metinleşme sürecinin hicri üçüncü yüzyıldan önce tamamlanmasının mümkün olmadığına dair hipotezine delil olarak getirmektedir. Buna göre halakhic tefsirlerin Kur'an'daki sadece belirli pasajları tefsir etmesi ve tefsir açıklamalarında kendine has birtakım söz gruplarını ve gramer yapılarını kullanması, standart bir Kur'an metninin (ne varietur) varlığını zorlaştırmaktadır.¹⁵⁵ Wansbrough, Mukatil bin Süleyman'ın *Tefsîru Hamse Mieh Âyeh mine'l-Kur'an* isimli eserini, İmam Malik'in *Muvatta'sını*, İmam Şafii'nin *Risale'si* ve Cessas'ın *Ahkâmu'l-Kur'an*'ını bu tefsir türünde incelemektedir.¹⁵⁶

Wansbrough'nın tefsir sıralamasında üçüncü sırada yer alan masoretic¹⁵⁷ (dilsel) tefsirlerinin kelime açıklamaları yapmaları, gramer analizlerinde bulunmaları ve üzerinde ittifak edilen kıraatlerden bahsetmeleri gibi üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunların yanında söz konusu tefsirler Arap şiirinden deliller de getirmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Wansbrough, *Quranic Studies*, s. 57.

¹⁵¹ Wansbrough, *a.e.*, s. 122-137.

¹⁵² *Quranic Studies*'in sözlük kısmında "halakhic" kelimesinin karşılığı şöyle verilmektedir: Jewish legal literature, and, thus, in reference to any traditional legal interpretation of scripture.

¹⁵³ Wansbrough, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁵⁴ Çakmak, "Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği", s. 77.

¹⁵⁵ Wansbrough, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁵⁶ Wansbrough, *a.e.*, s.170-202.

¹⁵⁷ *Quranic Studies*'in sözlük kısmında "masoretic" kelimesinin karşılığı şöyle verilmektedir: the masora (or Massorah) is the text of the Hebrew Bible as officially revised by the Masoretes from the sixth to the tenth centuries CE, with critical notes and commentary and, thus, the collection of these notes and commentaries.

¹⁵⁸ Wansbrough, *a.g.e.*, s. 202.

Masoteric tefsir türünün müelliflerinin temel özelliği dilbilimci olmalarıdır.¹⁵⁹ Wansbrough, bu türde yer alan tefsirlerin gramer ve sözlük bilgisi noktalarında oldukça üretken eserler olduğu kanaatindedir. Ona göre söz konusu üretkenlik Kur'an'ın metinleşme sürecinin tamamlanmasına da katkı sağlamıştır. Masoteric tefsir türündeki eserlerin bir diğer özelliği Kur'an vahyinin kavramsal bütünlüğüne vurgu yapmasıdır. Bu bütünlük ise muhkem ve müteşabih olarak isimlendirilen iki zıt çerçevenin öne çıkarılması ile yapılmıştır.¹⁶⁰ Masoteric tefsirini haggadic ve halakhic tefsirlerinden ayıran tarafı Kur'an metninin tümünden delil getirmesi ve bütününe dair yorumda bulunmasıdır. Bu sınıfta yer alan tefsirler, rivayetler (haggadic) ve ahkama dair (halakhic) birtakım çıkarımlardan ziyade, kabul görmüş olan metnin bizzat kendisine dayanmaktadır.¹⁶¹ Mukatil b. Süleyman'ın *Kitâbu'l-Vücûh ve'n-Nezâir*'i, Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*'i ve Ebû Ubeyde'nin *Mecâzu'l-Kur'an* isimli eseri bu tefsir türü altında ele alınan eserlerdir.¹⁶²

Wansbrough, rhetorical ve allegorical (belâgî ve işârî) olarak isimlendirmiş olduğu tefsir türlerinin Kur'an'ın metinleşmesinin ardından ortaya çıktığı kanaatindedir. Wansbrough bu tefsir türlerinde İbn Kuteybe, Abdulkahir Cürçânî, Câhız ve Bâkîllânî gibi isimlerin belagat ve işari yorumları ile bu yorumları hangi yollarla yaptıklarına dair çıkarımlara yer vermektedir.¹⁶³

Wansbrough'ya göre Kur'an metni, toplumda kutsal kitap olarak kabul gördüğü andan itibaren, bu metinle ilgili sistematik bir yorum faaliyeti söz konusu olmuştur. Bu tefsir faaliyetlerinin yöntemleri ve kendisine esas kabul ettiği prensipleri toplumun ihtiyacına göre farklılık göstermiştir.¹⁶⁴ Örneğin, Yahudilerle polemik içeren bir ortamın söz konusu olduğu ilk dönemde yazılmasından ötürü Mukâtil ayetleri yorumlarken genelde Yahudilerin aleyhine yorumlamıştır.¹⁶⁵ Wansbrough'ya göre ilk dönem tefsir faaliyetleri, toplumsal fonksiyonu bakımından oldukça aktif faaliyetler olarak meydana gelmiştir. Buna göre bu dönemde, elindeki kaynaklardan yola çıkarak Kur'an'ı yorumlamaya çalışan bir alim profili isabetli olmayacaktır.

¹⁵⁹ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 84.

¹⁶⁰ Wansbrough, **a.e.**, s. 208.

¹⁶¹ Wansbrough, **a.e.**, s. 226.

¹⁶² Wansbrough, **a.e.**, s. 208-219.

¹⁶³ Wansbrough, **a.e.**, s. 228-232.

¹⁶⁴ Wansbrough, **a.e.**, s. 118.

¹⁶⁵ Wansbrough, **a.e.**, s. 123-124.

Wansbrough'ya göre müfessirin içerisinde yaşamış olduğu toplumun birtakım zorlukları ve toplumsal ihtiyaçları, metni yorumlamada hareket noktası olmuş ve bu yorumların genel karakterini belirlemiştir. Wansbrough'ya göre tefsir metinleri esasında hem dini bir söylemin hem de kutsal bir metnin otoritesinin sağlanması için telif edilen metinler olmuştur.¹⁶⁶ Bu nedenle Wansbrough, tefsir geleneğinin (commentarial literature) Kur'an metninin hangi yollarla sabit bir metin haline geldiğini ortaya koyabildiği kanaatindedir. Ona göre Kur'an metninin bir araya getirilmesi bir kişinin belirli bir zamanda yapmış olduğu bir olay değildir. Aksine bir grup insan, bir süreç içerisinde Kur'an'ın metinleşmesini sağlamışlardır. İşte söz konusu süreci gösteren delillerden biri tefsir geleneğinin oluşmasıdır. Wansbrough'ya göre tefsir metinlerinde Kur'an standart hale getirilmiş ve toplum tarafından kabul görmüştür.¹⁶⁷ Bunun yanında Wansbrough'ya göre İslam dinini oluşturan kutsal kitap, peygamber ve kutsal dil unsurlarının ne şekilde geliştikleri ve birbirleri ile olan ilişkilerinin nasıl olduğu tefsir metinleri incelenerek ortaya konabilir.¹⁶⁸

Wansbrough, Taberi'ye kadar olan elyazması halindeki birtakım eserleri incelemiş ve İslam toplumunun ne tür aşamalardan geçtiğine dair çıkarımlarda bulunmuştur. Bu eserler şöyle sıralanabilir: Abdu'l-Cebbâr, *Tesbîtu'd-Delâil*; Ebû Ubeyd, *Kitabu'l Nâsîh ve'l- Mensuh*; Ebû Ubeyd, *Fedâilu'l-Kur'an*; Abdu'l-Kâhir el- Bağdâdî, *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*; ed-Dîneverî, *Tefsîru'l-Vâdîh*; İbn Abbâs, *Kitâbu Beyân Lugatu'l-Kur'an*; İbn Abbâs, *Kitâbu Garîbu'l-Kur'an*; Râgıb el- Isfahânî, *Müştebihâtü'l-Kur'an*; Câfer es-Sâdık, *et-Tefsîr*; el-Kelbî, *et-Tefsîr*; Ata el- Horasânî, *Tefsîru'l-İhtilâf*; el-Kisâi, *Kitâbu Müştebihâtü'l-Kur'an*; Mâturidî, *Kitâbu'l Te'vilati'l- Kur'an*; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*; Mukâtil b. Süleyman, *Kitâb Tefsîru hamsemieh âyeh min el-Kur'an*; Mukâtil b. Süleyman, *Kitâbu'l Eşbâh ve'n-Nezâir fi Tefsiri'l-Kur'an*; Zeccâc, *Kitâbu İ'râbi'l-Kur'an ve Meânihi*.¹⁶⁹

Wansbrough, birçok konuda olduğu gibi tefsir yazımı konusunda da Müslüman ve Yahudilerin benzeştiklerini öne sürmektedir. Ona göre kutsal metin, her iki grup için

¹⁶⁶ Andrew Rippin, "Quranic Studies, part IV: Some Methodological Notes", **Method and Theory in the Study of Religion**, Vol: 9, No: 1, 1997, s. 44-45.

¹⁶⁷ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. xvi-xvii.

¹⁶⁸ Wansbrough, **a.e.**, s. 119.

¹⁶⁹ Çakmak, "Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği", s. 72.

(Rabbinic Judaism ve Sunni İslam) dindeki otoriteye karşılık gelmektedir ve her iki grubun tefsirleri aynı teknikler ile yazılmıştır.¹⁷⁰ Ayrıca Wansbrough'ya göre Kur'an metnindeki eksiklikler ve ikilemler tefsir literatürü yoluyla çözülmeye çalışılmıştır.¹⁷¹

Wansbrough'ya göre tefsir geleneğinin, İslami ilimlerin diğer geleneklerinde olduğu gibi tek bir amacı vardı. Bu amaç ise İslam dininin Hicaz bölgesinde doğduğu ve buradan civar bölgelere doğru gelişme göstermesinin ortaya konmasıydı.¹⁷² Wansbrough'ya göre tefsirler, Kur'an metninde yer alan ve aslında Kutsal Kitap kaynaklı olan bir takım kavram ve olayları yeni bir din olarak ortaya çıkmaya başlayan İslam'a uygun olacak şekilde yorumlamaya çalışmışlardır. Örneğin, Âl-i İmran suresi 81. ayetinde geçen "mîsâk" (ميثاق) kelimesi Nuh, İbrahim, Musa ve İsa gibi peygamberlere referansta bulunurken tefsir metinleri, bu kelime üzerinden Arabistan bölgesinde peygamberliğin bulunduğunu öne sürmüşlerdir.¹⁷³

Andrew Rippin, Wansbrough'nın *Quranic Studies* adlı kitabında Kur'an'ın asıl kaynağına dair öne sürmüş olduğu teorileri nedeniyle kitaba karşı ön yargının oluştuğunu ve kitabın dördüncü bölümünde tefsir literatürüne dair çıkarımların yapıldığı kısmın ise neredeyse hiç dikkate alınmadığını belirtmektedir.¹⁷⁴ Bunun yanında Rippin, Wansbrough'nın yapmış olduğu araştırma neticesinde yazma halinde bulunan birçok tefsirin gün yüzüne çıkmasını sağladığını, kitaplarının yayınlanmasının ardından söz konusu tefsirlerin basımlarının tamamlandığını ifade etmektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Wansbrough, **The Sectarian Milieu**, s. 110.

¹⁷¹ Wansbrough, **Quranic Studies**, s. 227.

¹⁷² Wansbrough, **a.e.**, s. 179.

¹⁷³ Wansbrough, **a.e.**, s. 8.

¹⁷⁴ Rippin, "Quranic Studies, part IV: Some Methodological Notes", s. 39.

¹⁷⁵ Rippin, **a.e.**, s. 40.

2. JOHN WANSBROUGH'YA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

John Wansbrough'nın eserlerindeki dilinin kapalı ve anlaşılmasız oluşu¹⁷⁶ kendisine yöneltilen temel eleştirilerden biri olmuştur. Paul M. Cobb, anlaşılması güç dil ve üslubu nedeniyle Wansbrough'nın eserlerinin yeteri kadar incelenmediğini ifade etmektedir. Cobb'a göre Wansbrough, bu durumun bir sonucu olarak, Müslümanların kutsal kitabının geçirmiş olduğu sürece dair ortaya koyduğu argümanlarıyla değil, Kur'an'ın gerçekten dokuzuncu yüzyılda yazıldığını düşünen biri olarak ön plana çıkmıştır.¹⁷⁷ Bunun yanında Mehmet Akif Koç, bazı Batılı araştırmacıların, Wansbrough'nın eserlerini sanki sadece kendisinin anlayabileceği şekilde yazdığını düşündüklerini ifade etmiştir.¹⁷⁸ Devin J. Stewart'a göre ise Wansbrough'nın metinlerinde giriş ve sonuç kısımlarının bulunmaması ve Yunanca, Latince, Almanca ve İbranice kelime ve kavramların sıkça yer alması, metni oldukça anlaşılmasız bir hale getirmiştir. Ayrıca Stewart'a göre Wansbrough, *Quranic Studies* isimli eserindeki konuya dair varsayımlarını ve takip edeceği metodu açık bir şekilde ifade etmemiştir.¹⁷⁹

İsmail Albayrak'a göre Wansbrough eserlerindeki bazı çıkarımlarıyla anakronizme düşmüştür. Albayrak, bu hususla ilgili olarak Wansbrough'nın Müslüman müfessirlerin tefsirlerinde takip etmiş oldukları metotlarını çok sonraki dönemde yaşamış olan Yahudi alimlerin yöntemleriyle ilişkilendirmeye çalıştığını ve netice itibarıyla elindeki verileri metodolojisine kurban ettiğini ifade etmektedir.¹⁸⁰ Albayrak, Wansbrough'nın farklılığının sadece metot farklılığından ötürü değil, ideoloji farklılığından kaynaklandığı kanaatindedir. Ona göre Wansbrough, İslam'ı Orta Doğu'daki sosyal ve kültürel değişimlerin bir neticesi olarak görmekte ve İslami kaynakları kullanma imkanını ortadan kaldırmaktadır.¹⁸¹ Şenol Çakmak'a

¹⁷⁶ Wansbrough'nın eserlerini açıklamak veya teorilerini farklı alanlarda uygulamak amacıyla eserler kaleme alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Rippin, "Quranic Studies, part IV: Some Methodological Notes", **Method and Theory in the Study of Religion**, Vol: 9, No: 1, 1997, s. 40-41.

¹⁷⁷ Cobb, "Review of Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation by John Wansbrough", s. 157. Wansbrough'nın yazılarının bir kısmını anlayamadığını söyleyen araştırmacılar vardır. Detaylı bilgi için bkz. Charles J. Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", **Method & Theory in the Study of Religion**, Vol: 9, No: 1, 1997, s. 76.

¹⁷⁸ Koç, "Wansbrough, John Edward", s. 664-665.

¹⁷⁹ Stewart, "Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur'an", s. 17.

¹⁸⁰ Albayrak, "John Wansbrough ve Ahkam Tefsiri", s. 138.

¹⁸¹ Albayrak, "Batı'da Son Dönem Kur'an Çalışmalarına Genel Bir Bakış", s. 189.

göre ise Wansbrough, tefsirlere dair çıkarımlarında sistemli bir analiz sergilemekten uzak görünmekte ve tespitlerini daha çok Suyuti'nin *İtkan*'ı, Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ı gibi birtakım eserleri esas alarak oluşturmaktadır.¹⁸²

Mustafa el-Azami'ye göre Wansbrough'nın *Qur'anic Studies* adlı eserinin yarısı kadarını tefsir ve türlerine ayırması ve Eski Ahit terminolojisini kullanarak isimlendirmelerde bulunması İslam'ı, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından türetmek amacıyladır.¹⁸³

Wansbrough'yı ağır bir üslupla eleştiren Fazlur Rahman'a göre ise Wansbrough'nın Kur'an'a dair varmış olduğu sonuçları, objektiflikten uzak, tamamen yazarın heva ve hevesinden kaynaklanan sonuçlardır.¹⁸⁴ Rahman, Wansbrough'nın Kur'an metninin farklı rivayet ve hikayeler yoluyla bir araya getirildiğini ifade etmesine rağmen, bütün bu rivayetleri kimin bir araya getirdiğinden bahsetmediğini öne sürmektedir.¹⁸⁵ Rahman'a göre Wansbrough gibi isimler Kur'an'a anlam veremedikleri için Kur'an metnine dair yapmış oldukları çalışmalarında edebi eleştiri metodunu tercih etmektedirler. Bu nedenle Rahman, Wansbrough'nın Kur'an'daki birtakım farklılıkları Mekke ve Medine dönemleri bağlamında anlamlandırma yoluna gitmediğini, bunun yerine Kur'an'ın farklı gelenekler yoluyla oluşturulduğunu öne sürdüğünü ifade etmektedir.¹⁸⁶

Fred M. Donner'a göre Wansbrough'nın Kur'an metninin Arap yarımadası dışında iki yüzyıl içerisinde meydana geldiğine dair öne sürmüş olduğu delilleri oldukça yetersizdir. Yazara göre Wansbrough'nın hadislerin Kur'an metninin bir alt birimi olduğuna dair öne sürmüş olduğu iddia ise oldukça yersiz bir iddiadır. Zira Donner'a göre böyle bir durum söz konusu olsaydı Kur'an ayetleri ile hadis metinleri arasında herkesin görebildiği bu denli farklılığın olmaması gerekirdi.¹⁸⁷ Donner, bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in hem Kur'an hem de hadis metinlerinde geçen profiline dair çıkarımlarda bulunmakta ve Hz. Peygamber'in Kur'an'da geri planda

¹⁸² Çakmak, "Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği", s. 75.

¹⁸³ M. Mustafa el-Azami, **Kur'an Tarihi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 372.

¹⁸⁴ Fazlur Rahman, "Some Recent Books on the Qur'an by Western Authors", **The Journal of Religion**, Vol: 64, No:1, Ocak 1984, s. 75.

¹⁸⁵ Rahman, **a.e.**, s. 87-88.

¹⁸⁶ Fazlur Rahman, "Approaches to Islam in Religious Studies: Review Essay", **Approaches to Islam in Religious Studies**, ed. Richard C. Martin, Tucson, The University of Arizona Press, 1985, s. 199.

¹⁸⁷ Donner, "The Qur'an in Recent Scholarship", s. 39.

bırakıldığını, bazı peygamberlere dair bahislerin ona nazaran daha fazla yer aldığını ifade etmektedir. Bu nedenle yazara göre Kur'an ve hadis metinlerinin aynı toplumsal şartlar altında oluştuğunu ifade etmek zor görünmektedir.¹⁸⁸

Karel Steenbrink'e göre ise Wansbrough, Kur'an'ın nihai şeklinin almasının bir nesilden fazla sürdüğünü ifade etmekte, ancak nihai halinden önceki derlemelere dair herhangi bir tespitte bulunmamaktadır. Bir başka deyişle Steenbrink'a göre Wansbrough'nın argümanında birtakım eksiklikler yer almaktadır.¹⁸⁹

R. Stephen Humphreys, Wansbrough'nın kapalı üslubu ve çok fazla bilinmeyen kelime kullanması sebebiyle, eserlerinin tam olarak neyi kastettiğinin uzun bir zaman sonra dahi bilinemeyeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple yazara göre, Wansbrough, öncülleri ve varmış olduğu sonuçlar itibarıyla oldukça yanlış bir yol izlemiş, ancak ele almış olduğu meselelere dair ilginç bakış açıları sergilemiştir.¹⁹⁰

Devin J. Stewart'a göre Wansbrough'nın Kur'an'ın Arap yarımadası dışında Yahudi ve Hristiyanlarla olan polemik ortamında meydana geldiğine dair yaklaşımı kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Stewart, Kur'an'daki Yahudi-Hristiyan geleneğine dair yapılan atıfların, birçok kanıtın da göstermiş olduğu gibi, İslam öncesi dönemde yaşayan Arapların bu gelenekleri bilmeleri ile ilgili olduğu kanaatindedir. Bunun yanında yazar, İslam gelmeden önce hem Arap yarımadasında hem de çevre bölgelerde Yahudi ve Hristiyanlık'ın güçlü bir varlık göstermekte olduğunu düşünmektedir.¹⁹¹ Stewart'a göre Wansbrough taraftarları, her ne kadar Wansbrough'nın İslam ilim geleneğinin ve Batılı çalışmaların Kur'an'a dair kabullerini sorgulamayı başardığını ifade etseler de en az karşı tarafın sert kabulleri kadar birtakım kabullerinin olduğu kanaatindedir. Yazara göre Kur'an metnini oluşturan "prophetic logia"ların (sözlü anlatılar) metnin ilk formları olduğunu, zaman geçtikçe bu pasajların gelişim göstereceği ve kutsal metnin bu formların bir

¹⁸⁸ Donner, "The Qur'an in Recent Scholarship", s. 52. Donner'ın Kur'an tarihine dair Wansbrough'ya yönelttiği eleştirilerin bir kısmı Andrew Rippin tarafından cevaplandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Wansbrough, **Quranic Studies**, s. xvii-xviii.

¹⁸⁹ Steenbrink, "İslam'ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar", s. 215.

¹⁹⁰ R. Stephen Humphreys, **Islamic History**, Princeton, Princeton University Press, 1991, s. 84.

¹⁹¹ Devin J. Stewart, "The Mysterious Letters and Other Formal Features of the Qur'an in Light of Greek and Babylonian Oracular Texts", **New Perspectives on the Qur'an**, London, Routledge, 2011, s. 324.

araya getirilerek oluşturulduğunu ifade etmeleri, söz konusu kabullerinden bazılarıdır.¹⁹²

Charles J. Adams'a göre Wansbrough, eserlerinde tarihi hiçbir sonuca varmayacağını ifade etmesine rağmen, bir tarihçi gibi davranmakta ve tarihi çıkarımlarda bulunmaktadır. Eserlerinin bazı yerlerinde birtakım olayların kesinlikle gerçekleşmediğini, birtakım olayların ise Müslüman alimlerin anlattığının aksine farklı bir şekilde gerçekleştiğini öne sürmektedir. Ancak Adams'a göre Wansbrough'nın öne sürmüş olduğu sorular büyük önem arz etmekte ve ilim dünyasına keşfedecekleri farklı alanlar sunmaktadır. Adams'a göre Wansbrough'nın Kur'an'ın metin tarihine dair Müslüman-Yahudi etkileşimi ile ilgili yapmış olduğu çıkarımlar da problemli görünmektedir. Çünkü Yahudilerin kendi tarihlerinde ve dinlerinde esas olan birtakım konuların Kur'an'da yer almadığı görülmektedir. Örneğin, Babil Sürgünü, vaad edilmiş topraklara yerleşmek gibi Yahudi dininin esasını oluşturan noktalara Kur'an değinmemektedir. Bunun yanında Adams, Hz. Davud'un Kur'an'da krallığın kurucusu olarak değil, kendisine Zebur verilen bir peygamber olarak geçtiğini ifade etmektedir. Adams'a göre güçlü bir Yahudi etkisinden söz edilecekse, Kur'an'da en azından bir dereceye kadar bu konulara değinilmemiş olunmasını açıklamak zor görünmektedir.¹⁹³ Robert Bertram Serjeant ise Wansbrough'nın bazı kavramlarla ilgili olarak yapmış olduğu çıkarımlarının isabetli olmadığını düşünmektedir. Bunlardan biri, Wansbrough'nın ahit konusunu (covenantal imagery) tamamen Kitab-ı Mukaddes'e ait bir konu olarak görmesidir. Ancak Serjeant'a göre, aslında söz konusu dönemde 'ahd kelimesine benzer kavramlar Arap yarımadasında yer almaktaydı ve bu kavramlar kabileler arasındaki siyasi ilişkilerin bir parçası konumundaydı.¹⁹⁴

Gerald R. Hawting, Wansbrough ile ilgili olarak olumlu çıkarımlarda bulunmakta ve Wansbrough'nın ortaya sunmuş olduğu delillerle İslam'a dair alternatif bir model oluşturduğunu ifade etmektedir. Hawting'e göre İslam araştırmaları ile ilgili olarak

¹⁹² Stewart, "Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur'an", **Qur'anic Studies Today**, Ed. Angelika Neuwirth ve Micheal A. Sells, New York, Routledge, 2016, s. 22.

¹⁹³ Adams, "Reflections on the work of John Wansbrough", s. 80-88.

¹⁹⁴ R. B. Serjeant, "Review of Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation by J. Wansbrough; Hagarism: The Making of the Islamic World by Patricia Crone; Michael Cook", **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, No:1, 1978, s. 77.

izlenmesi gereken metot bu şekilde olmalıdır.¹⁹⁵ Wansbrough'nın eserlerinin bir nevi şarihi olan Andrew Rippin'e göre ise Wansbrough'nın İslam'a dair yapmış olduğu araştırmalar, bu alanı canlandırmaya dönük bir adım olarak görülmelidir. Rippin'e göre bu araştırmaların tam anlamıyla nihayete ermesi için bu alanlarda yapılması gereken çalışmalar araştırmacıları beklemektedir.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Hawting, “John Wansbrough, Islam and Monotheism”, s. 36.

¹⁹⁶ Rippin, “Literary Analysis of Qur'an, Tafsir, and Sira”, s. 162.

İKİNCİ BÖLÜM

CHRISTOPH LUXENBERG'İN KUR'AN'A DİLBİLİMSEL YAKLAŞIMI

1. CHRISTOPH LUXENBERG'İN KUR'AN-I KERİM'E DİLBİLİMSEL YAKLAŞIMI VE KUR'AN'IN SÜRYANİCE VERSİYONU İDDİASI

1.1. Christoph Luxenberg'in *The Syro-Aramaic Reading of The Koran* İsimli Eseri ve Kur'an-ı Kerim'e Dilbilimsel Yaklaşımı

Sami dilleri ve Kur'an metni gibi alanlarda çalışmalar yapmakta olan ve Almanya'da yaşayan Christoph Luxenberg'in kimliği tam olarak bilinmemektedir.¹⁹⁷ Luxenberg'in Lübnan veya Hindistanlı olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında ibadet dili Süryanice olan ve Kerala'da yaşayan Suriye Hristiyanlarından olabileceği de öne sürülmüştür.¹⁹⁸ *The Syro-Aramaic Reading of the Koran: A Contribution to the Decoding of the Language of the Qur'an*¹⁹⁹ isimli eserinin yanında Kur'an'da Süryanice dilinin izini sürmüş olduğu ve erken dönem İslam tarihine dair incelemelerde bulunduğu birtakım makaleler kaleme almıştır.²⁰⁰

¹⁹⁷ Christoph Luxenberg'in kimliğini gizlemesi, iddialarını gerektiği gibi savunamamasına ve iddialarına mesafeli yaklaşılmasına neden olmuştur.

¹⁹⁸ Karel Steenbrink: "İslam'ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar", **Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, No: I, Bahar 2014, s. 218. Luxenberg, National Geographic belgeseline vermiş olduğu röportajda kimliğinin gizlenmesini talep etmiştir. **Bkz.** <https://www.youtube.com/watch?v=T-rExt3maPQ>, 10.02.2020. Yine benzer şekilde "Kur'an'ın Kökeni" isimli röportajda Luxenberg'in görüntüsü paylaşılmamış, sadece sesi verilmiştir. **Bkz.** <https://www.youtube.com/watch?v=3jdz1isWcbo>, 10.02.2020. Luxenberg'in Arap asıllı olma ihtimalini güçlendiren bir durum ise Arapça vermiş olduğu röportajda akıcı bir Arapça konuşmuş olmasıdır. Kur'an'a dair görüşlerini aktaran Luxenberg, bu görüşmesinde de kimliğinin gizlenmesini talep etmiştir. **Bkz.** <https://www.youtube.com/watch?v=2A0o-RQhHn0>, 15.02.2020.

¹⁹⁹ Eser, Berlin'de 2000, 2004 ve 2005 yıllarında basılmıştır. İngilizce versiyonu ise 2007 yılında yayınlanmıştır. Çalışmamızda da esas alınacak olan kitabın İngilizce versiyonu, Almanca versiyonuna nazaran birtakım ekler ve yeni bulgular içermektedir. Kitabın sonuna eklenen Kur'an kavramları indeksi bunlardandır. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Christoph Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, Berlin, Schiler, 2007, s. 9-12.

²⁰⁰ Luxenberg'in ulaşılabildiğimiz İngilizce makaleleri şunlardır: Christoph Luxenberg, "Al-Najm (Q 53), Chapter of the Star: a New Syro-Aramaic Reading of Verses 1 to 18", **New Perspectives on the Qur'an**, Ed. Gabriel Said Reynolds, London, Routledge, 2011, s. 279-298; "Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur'an Codices in Hijazi and Kufi Ductus", **Early Islam**, Ed. Karl-Heinz Ohlig, New York, Prometheus Books, 2013, s. 308-338; "A New Interpretation of the Arabic Inscription in

Christoph Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran* başlıklı eserinin isminde yer alan “Syro-Aramaic” dilinin yakın doğuda, kuzeybatı Mezapotamya bölgesinde konuşulan Aramice dilinin bir kolu olan Süryanice olduğunu ifade etmektedir. Luxenberg’e göre Süryanice dili, Yunanlıların Aramice diline verdikleri isim olabilir. Bununla birlikte Luxenberg, Hristiyan Asurluların putperest Asurlulardan kendilerini ayırmak için bu ismi kullanmış oldukları kanaatindedir.²⁰¹ Süryanice, Mezapotamya’nın kuzey bölgesi ile Suriye’de doğmuş olmasına rağmen iki ile yedinci yüzyıllar arasında Yakın Doğu bölgesinde lingua franca (bölgede kullanılan iletişim dili) konumunda olmuş ve Arabistan, Suriye ve Mezapotamya bölgelerindeki Hristiyanlar tarafından ibadet dili olarak kullanılmıştır. Süryanice literatürün gelişmesi ise dört ile yedinci yüzyıllar arasında olmuştur.²⁰²

Luxenberg’in *The Syro-Aramaic Reading of The Koran* başlıklı eserinin içeriğini iki temel gruba ayırmak mümkün görünmektedir. İlk olarak Luxenberg, kitabında izleyeceği metoda dair açıklamalarda bulunmuş, bunun yanında Kur’an’ın sözlü aktarımı, tefsir eserleri, kıraat gibi konular ile Batılı Kur’an çalışmalarına dair birtakım tespitler yapmıştır.²⁰³ Kitabın temel argümanlarının yer aldığı ikinci kısmında ise Kur’an dilini yakından incelemekte ve Süryanice ile olan ilişkisini gramer tahlillerinden yardım alarak sunmaktadır.²⁰⁴

Luxenberg’e göre Kur’an dili, Arapça’nın ilk yazı formuyla oluşturulmuş ve bu dil, sonraki dönemde Klasik Arapça’yı meydana getirmiştir. Luxenberg, Kur’an’ın sonraki dönemde oluşan Klasik Arapça esas alınarak anlaşılmasının isabetli olmadığı kanaatindedir. Bu nedenle sekizinci yüzyıl gibi çok sonraki bir dönemde oluşturulan Arapça gramerini temel aldığı için Arapça ve İslami İlimler

Jerusalem’s Dome of the Rock”, *The Hidden Origins of Islam*, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 125-151.

²⁰¹ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 9. Ayrıca bkz. Christoph Luxenberg, “Al-Najm (Q53), Chapter of the Star, A New Syro-Aramaic Reading of Verses 1 to 18”, *New Perspectives on the Qur’an*, Ed. by. Gabriel Said Reynolds, Abingdon, Routledge, s. 279. Mehmet Sadık Gür, Aramilerin Hristiyan olduktan sonra kendilerini putperest soydaşlarından ayırmak için Süryani ismini benimsemiş olmalarını muhtemel görmekte ve Süryanice’nin Urfa Aramice’sinin bir lehçesi olmasının da bu görüşü desteklediğini belirtmektedir. Bkz. Mehmet Sadık Gür, “Süryânîce”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2010, C. XXXVIII, s. 174.

²⁰² Emran El-Badawi, “Syriac and the Qur’ân”, *Encyclopaedia of the Qur’ân*, Ed.: Jane Dammen McAuliffe, Georgetown University, Washington DC. Consulted online on 11 January 2020, <http://dx.doi.org/10.1163/1875-3922_q3_EQCOM_00608>

²⁰³ Luxenberg, *a.g.e.*, s. 9-67.

²⁰⁴ Luxenberg, *a.e.*, s. 68-333.

alanında çalışmalar yapan Batılı araştırmacıları eleştirir.²⁰⁵ Luxenberg, Kur'an dilinin ne Batılı ne de Arap araştırmacılar tarafından aydınlatıldığı kanatindedir. Bu noktadan hareketle eserinde Kur'an'ı filolojik bir açıdan ele alacağını belirtmektedir. Batılı Kur'an araştırmacılarının önemli çalışmalara imza attıklarını ifade eden Luxenberg, söz konusu isimlerden on bir tanesini eserlerinden bilgi vermek suretiyle sıralar. Bu isimler şunlardır: Abraham Geiger (ö. 1874), Theodor Nöldeke (ö. 1930), Siegmund Fraenkel (ö. 1909), Karl Vollers (ö. 1909), Jacob Barth (ö. 1914), Ignaz Goldziher (ö. 1921), Josef Horovitz (ö. 1931), Alphonse Mingana (ö. 1921), Heinrich Speyer (ö. 1935), Arthur Jeffery (ö. 1959) ve Günter Lüling (ö. 2014).²⁰⁶

Luxenberg, kitabında ele almış olduğu dilsel analizlerle ilgili olarak konuyla ilgili tüm literatürü incelemeyi belirttiğini belirtmektedir. Çünkü Luxenberg'e göre söz konusu literatür, geleneksel tefsir metinlerindeki tarihi ve dilsel açıdan doğru olmayan bilgilere dayanmaktadır. Bu nedenle söz konusu eserlerin kitapta yer alan yeni metotlara herhangi bir katkısının olamayacağı kanaatindedir. Luxenberg, bunların yerine "Klasik Arapça"²⁰⁷ ile yazılan sonraki dönemin sözlük çalışmalarına yer vereceğini belirtmektedir. Ancak bu sözlükler de Luxenberg'e göre etimolojik sözlükler değildir ve Kur'an'ın klasik Arapça dönemi öncesindeki dilinin anlaşılmasına yardımcı olmazlar.²⁰⁸ Luxenberg, Arapça'nın etimolojik sözlüğünün olmaması ile ilgili olarak bir tespitte bulunur. Ona göre bu durumun nedeni, Arap dili ile sonraki dönemde kullanılan Arapça yazı dilinin aynı diller olarak görülmesidir. Ayrıca Luxenberg'e göre Arapça'nın tarihi, Aramice dilinden önceye götürülür ki bu yanlış bir önermedir.²⁰⁹

²⁰⁵ Christoph Luxenberg, "A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem's Dome of the Rock", **The Hidden Origins of Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 139.

²⁰⁶ Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 13-17.

²⁰⁷ Luxenberg'in eserinde atıflarda bulunmasına rağmen, Klasik Arapça'nın nereden geldiğini, hangi özelliklere sahip olduğunu açıklamadığı ifade edilmiştir. **Bkz.** François De Blois, "Review of *Die syro-aramäische Lesart des Koran. Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Koransprache*", **Journal of Qur'anic Studies**, Vol. 5, No. 1, 2003, s. 92.

²⁰⁸ Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 11-12. Luxenberg'e göre elimizde hangi Arapça kelimelerin Aramice'den alındığını gösteren sözlükler bulunmamaktadır. Luxenberg, bu nedenle Batılı araştırmacıların Sami dillerini yeterli seviyede anlamadıklarını düşünmektedir. **Bkz.** Christoph Luxenberg, "A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem's Dome of the Rock", **The Hidden Origins of Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 139.

²⁰⁹ Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 12.

Luxenberg'e göre Kur'an alanında yapılan Batılı çalışmalar, aslında Arap geleneğinden oldukça etkilenmiştir. Bu çalışmalarda yer almayan bir metodoloji izleyeceğini belirten Luxenberg, Kur'an'ı tarihi bağlamına yerleştirerek yeni bir filolojik analize tabi tutacağını ifade etmektedir. Bu metodu sayesinde, müfessir ve mütercimlerin anlam vermede zorlandıkları pasajlardan çok daha fazla Kur'an pasajının yanlış anlaşılmış olduğu sonucuna varmaktadır.²¹⁰ Luxenberg, ilgili Kur'an pasajlarının Batılı mütercimler aracılığıyla ne şekilde tercüme edildiğini sunacağını ve yeniden tercüme edilmesi gereken yerlerin altını çizeceğini; bu kısımları Süryanice, kimi zaman da Arapça okuyarak, gerekli filolojik açıklamalarda bulunmak suretiyle söz konusu pasajlara yeni anlamlar vereceğini ifade etmektedir.²¹¹ Bunun yanında Luxenberg, eleştirel bir Kur'an basımının en yakın zamanda yapılması gerektiği kanaatindedir.²¹²

Luxenberg, eserinin objektif bir yaklaşım sonunda telif edildiğini öne sürmektedir. Bununla birlikte ismini zikrettiği Batılı on bir araştırmacının eserlerinden ve Kur'an'la ilgili kaleme alınmış sözlük ve tefsirlerden de bağımsız olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, kendi metodunu uygularken söz konusu kaynakların faydadan çok zarar verecekleri kanaatindedir. Ancak Kur'an pasajlarının dilsel tahlillerinde karşılaştırma yapmak amacıyla bunların sadece birkaçını göz önünde bulunduracağını belirtmektedir. Taberî'nin (ö. 923) *Câmiu'l-Beyân* isimli tefsiri ile İbn Manzur'un (ö. 1311) *Lisânu'l-Arab* isimli Arapça sözlüğü bunlardandır. Bu eserlerin yanında, daha fazla karşılaştırma yapabilmek amacıyla yakın dönemde Kur'an alanında çalışmalar yapan isimlerden, Richard Bell, Rudi Paret ve Régis Blachère gibi Batılı isimlerin Kur'an tercümelerinden de alıntılarda bulunacağını ifade etmektedir.²¹³

Luxenberg'e göre Kur'an'ın içeriği ile gizemli diline dair yapılan yorumların bu denli farklılık arz etmesi, Aramice diline yeterli ilgiyi göstermemekten kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Kur'an'ın birbiri içine geçmiş kompleks yapısı ve Arapça Kur'an tefsirlerinin dil özellikleri de Kur'an hakkında bu denli farklı

²¹⁰ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 22.

²¹¹ Luxenberg, *a.e.*, s. 21.

²¹² Luxenberg, "A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem's Dome of the Rock", s. 139.

²¹³ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 20.

yorumların oluşmasına neden olmuştur. Luxenberg, tefsir eserlerinin Kur'an'ın hiçbir şekilde işarette bulunmadığı anlamları ortaya koyduğu kanaatindedir.²¹⁴ Ona göre Kur'an'ın bu denli yanlış anlaşılmasının bir diğer nedeni ise Kur'an el yazmalarındaki hatalarla dolu Arapça yazımıdır.²¹⁵ Bu noktadan hareketle Luxenberg, Kur'an'daki Süryanice karakterli kelimelere yazma Kur'an metinlerini inceleyerek değil, dil analizleri yoluyla ulaştığını ifade etmektedir. Ayrıca Luxenberg, Kur'an yazmalarının ilk dönemlerinde harekelerin yer almamasının bir sonucu olarak Arapça kelimelerin yanlış okunduğunu ve yine bu durumun bir neticesi olarak Süryanice olan harflerin Arapça okunduğu kanaatindedir.²¹⁶

Yazara göre Kur'an'la ilgili yapılan çalışmalar yakından incelendiğinde, bu çalışmaların yazılı aktarımdan ziyade sözlü aktarıma dayanmış oldukları görülecektir. Bu noktadan hareketle Luxenberg, Kur'an'ın yanlış anlaşıldığı ve yorumlandığı sonucuna varmaktadır. Ayrıca Kur'an metninin güvenilir, doğru bir sözlü aktarımının olduğu kanısının tamamen efsane olduğunu düşünmektedir. Bu hususla ilgili olarak, Kur'an'ın sözlü bir aktarımından bahsedilecekse bu aktarımın daha ilk dönemlerde kesintiye uğradığının kabul edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre en azından Kur'an'ın sözlü aktarımının birçok boşluk içerdiği söylenebilir.²¹⁷ Ayrıca Luxenberg, Kur'an'ın sahabe döneminden itibaren güvenilir kâri'ler yoluyla nesilden nesile aktarıldığına dair genel kanaatin, Hz. Hafsa'nın yanındaki Kur'an nüshası üzerinden gerçekleştirilen istinsah faaliyeti ile çelişkili olduğu kanaatindedir.²¹⁸ Luxenberg, kıraatlerle ilgili olarak da birtakım tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre kıraatler, sadece harekeler yoluyla sesli harflerin farklı okunması değil, sessiz harflerin de farklı okunması ile ilgilidir. Luxenberg, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın tümünü tefsir etmediğini ve Kur'an'ın büyük bir kısmının okunuşu ile ilgili kanaat bildirmediğini öne sürmektedir. Ona göre mevcut Kur'an kıraati yüzyıllar sonra standart versiyonuna ulaşmıştır.²¹⁹ Ayrıca Luxenberg'e göre Müslümanların oluşturmuş oldukları "icaz" kavramsallaştırması Kur'an'ın

²¹⁴ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 326-327.

²¹⁵ Luxenberg, *a.e.*, s. 330.

²¹⁶ Christoph Luxenberg, "Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur'an Codices in Higâzî and Kûfî Ductus", *Early Islam*, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig, New York, Prometheus Books, 2013, s. 309.

²¹⁷ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 330-332.

²¹⁸ Luxenberg, *a.e.*, s. 34.

²¹⁹ Luxenberg, *a.e.*, s. 64.

anlaşılmasının zor olduğunu gösteren bir delildir. Çünkü Luxenberg'e göre Kur'an'ın tümüne anlam veremedikleri için Kur'an'ın mucizevi olduğuna ve cennetten gelen bir metin olduğuna vurgu yapmışlardır.²²⁰ Bunun yanında Luxenberg'e göre Kur'an metni Taberi gibi müfessirler tarafından da anlaşılması oldukça zor bir metindir. Ona göre bu durumun bir yansıması ise ise Taberi'nin “اختلف أهل التأويل في تأويل ذلك”²²¹ ifadesidir.²²²

Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran* başlıklı eserinin, Kur'an'ın anlam kargaşasını çözüme kavuşturma yönünde bir girişim olduğunu, ancak bununla birlikte Kur'an dilinin bütün sırlarını çözme iddiasında bulunmadığını ifade etmektedir.²²³ Luxenberg, asıl hedefini kitabının son bölümünde açıklamakta ve Kur'an'ın doğru anlaşılması için bir metodoloji önerisinde bulunmaktadır. Sunmuş olduğu metodoloji ile Süryanice diline odaklanmakta ve Kur'an'daki kelimeleri bu dil perspektifinden okumaya çalışmaktadır. Bu metot sayesinde hem Kur'an'daki kelimelerin doğru anlamlarına ulaşacağını, hem de başka dillerde yer alan Aramice kelimelerin ortaya çıkarılması yolunda bir adım atmış olacağını ifade etmektedir. Bunun yanında Luxenberg, kitabında öne sürmüş olduğu metodolojiyi esas alarak bir Kur'an sözlüğünün oluşturulmasını da umduğunu ifade etmektedir.²²⁴

Çalışmalarında Kur'an kelimelerini ele alan Luxenberg, bu konuda yeni bir yaklaşım sunmakta ve Kur'an Arapçasının büyük bir kısmının gramer açısından doğru olmadığını, Kur'an'da yer alan kelimelerin Aramice olarak okunması gerektiğini öne sürmektedir.²²⁵ Luxenberg'e göre Kur'an, bin yıldan uzun bir süre

²²⁰ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 69.

²²¹ “Tevîl ehli bunun yorumunda ihtilaf etmişlerdir.”

²²² Luxenberg, *a.g.e.*, s. 23. Luxenberg'in söz konusu iddiasının kritiği için **bkz.** Walid A. Saleh, “The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity”, *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 671, 672.

²²³ Luxenberg, *a.e.*, s. 10. Luxenberg, anlam zorluğu olan kavramları araştıracağını ifade etmesine rağmen “ولدان” (-Cennetteki- gençler) gibi bir kavramı incelemeye tabi tutmuş ve kelimeyi “yaldā daggpettā” şeklinde Süryanice okuyarak kelimenin içki anlamına geldiğini öne sürmüştür. Halbuki söz konusu kavramın anlamı ve bağlamı hususunda anlaşılmayan bir nokta olmadığı ifade edilmiştir. Öyle ki müfessirler kelimenin delalet ettiği anlamla ilgili olarak ihtilafa düşmemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Walid A. Saleh, “The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity”, *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 685.

²²⁴ Luxenberg, *a.e.*, s. 333.

²²⁵ François De Blois, “Review of *Die syro-aramäische Lesart des Koran. Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Koransprache*”, *Journal of Qur'anic Studies*, Vol. 5, No. 1, 2003, s. 93. Kur'an'da Arapça olmayan kelimelere dair yapılan çalışmalarda hedefin sadece kelimelerin

devam etmiş olan Arami medeniyeti ile Arap kültürü arasında bir köprü görevini görmektedir. Ancak Luxenberg Kur'an'ın bu özelliği ile Aramice dili üzerinde araştırmacılar tarafından yeterince durulmadığı kanaatindedir.²²⁶ Ayrıca Luxenberg'e göre Kur'an dilinin Mekkelilerin dili olan Kureyş lehçesi değil, Aramice-Arapça karışımı bir dil olduğunu kabul etmek gerekmektedir.²²⁷ Bu nedenle Luxenberg, kitabındaki örnekler üzerinden de göstermeye çalıştığı gibi, Kur'an'daki birçok Arapça kelimenin şekil ve tercüme özellikleri itibariyle Aramice'den alıntılanarak oluşturulduğu kanaatindedir.²²⁸ Bunun yanında yazar, Kur'an'daki kelimelerin kökenlerinin ne olduğu ile ilgili olarak Alphonse Mingana'dan (ö.1937) bahsetmektedir. Yazara göre Mingana, Kur'an'daki yabancı kelimelerle ilgili vermiş olduğu yüzdelik dilimlerde oldukça isabetlidir. Mingana, Kur'an'ın en fazla Süryanice'den etkilendiğini ve bu oranın yüzde yetmiş olduğunu ifade etmiştir.²²⁹ Luxenberg'e göre Kur'an'la ilgili isabetli çıkarımlarda bulunabilmek için Kur'an'da yer alan kelimeler alışılmışın dışında okunmalı ve bu okuyuşa imkân veren yazım özellikleri (ortography) incelenmelidir. Bunun yanında Kur'an'ın meydana geldiği dönemde Aramice konuşulan bölgelerde ne tür yazım türlerinin olduğuna dair araştırmaların da yapılması gerekmektedir.²³⁰

Kur'an'ın anlaşılması noktasında Süryanice diline oldukça vurgu yapan Luxenberg, Süryanice'nin yazı dili olması gibi ayırt edici bir vasfının bulunduğunu belirtmektedir. Yazara göre Süryanice, Hristiyanlaşma döneminden Kur'an'ın ortaya çıktığı zamana kadar bölgede yazı dili olarak kullanılmaktaydı. Bu noktadan hareketle Luxenberg, yazılı Arapça'nın temellerinin Süryanice tarafından atıldığı sonucuna varır.²³¹ Ona göre Kur'an'ın meydana geldiği zaman diliminde söz konusu

kökenini tespit etmek olmadığı ifade edilmiştir. Bu yolla Kur'an'ın diğer yazılı metinlerle ilişkisi ve başka dinlerden düşünsel anlamda etkilenip etkilenmediği ortaya konmaya çalışılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: David Cook, "The Qur'an and Other Scriptures", **Routledge Handbook on Early Islam**, London, Routledge, 2018, s. 26-27.

²²⁶ Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 27, s. 326.

²²⁷ Luxenberg, **a.e.**, s. 327.

²²⁸ Luxenberg, **a.e.**, s. 23-25.

²²⁹ Luxenberg, **a.e.**, s. 17-18.

²³⁰ Luxenberg, "Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur'an Codices in Higâzî and Kûfî Ductus", s. 330.

²³¹ Walid A. Saleh, Luxenberg'in Arapça yazı dilinin Süryanice dili üzerinden geliştiğine dair yaklaşımını isabetli bulmamakta ve Luxenberg'in yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra Arapça yazısının gelişimi ile ilgili yapılan çalışmaları görmezden geldiğini veya söz konusu çalışmaların sonuçlarını kendince yorumladığını ifade etmektedir. Theodor Nöldeke (1930) ve Adolf Grohmann

bölgede Süryanice en önemli yazı ve kültür dili konumundaydı. Arapça ise henüz yazı dili formunda değildi. Bu nedenle eğitim görmüş Araplar Süryanice'yi yazı dili olarak kullanmaktaydılar.²³² Luxenberg'e göre Kur'an'ın meydana geldiği dönemdeki Arapça yazı dili, detaylı işaretlerin yer almadığı bir dildi. Sonraki dönemde ise Süryanice harflerin üstünde ve altında yer alan noktalardan esinlenerek Arapça harflere de birtakım noktalar eklenmiştir.²³³

Luxenberg'in Araplar ile Süryanice arasında kurmuş olduğu bir diğer ilişki ise, Arapların Hristiyanlaşmaları ve dolayısıyla Süryani dil ve kültüründen etkilenmiş olmaları ile ilgilidir. Buna göre Arapların büyük bir kısmı Hristiyanlaşmış ve bu durumun bir neticesi olarak Süryanice'den birçok unsuru kendi dillerine aktarmışlardı.²³⁴ Luxenberg, yapmış olduğu çalışmalardan hareketle Mekke dilinin Aramice-Arapça karışımı bir dil olduğu sonucuna varmaktadır. Ayrıca Luxenberg, Mekke'nin Arami asıllı bir bölge olmasının oldukça muhtemel olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu yaklaşımının doğru olduğunu gösteren hususlardan biri Mekke isminin Arapça olarak temellendirilememesidir. Luxenberg, "Mekke" kelimesinin Süryanice kökü ile anlamını vermekte ve bu kelimenin Mekke'nin gerçekte de alçak bir arazide bulunduğuna işaret ederek "alçak yer" manasına geldiğini ifade etmektedir.²³⁵

Kur'an dilinin anlaşılmasının oldukça zor olduğunu düşünen Luxenberg, bu durumu Arap dilinin farklılaşan yapısında aramakta ve bu hususla ilgili bir Kur'an ayetini delil olarak getirmektedir. Luxenberg'e göre Şûrâ suresinin 7. ayetinde²³⁶ de

(1977) gibi isimlerin Arapça yazımının Nebati alfabesi üzerinden geliştiği kanaatinde olduklarını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Walid A. Saleh, "The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity", **The Qur'an in Context**, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 673.

²³² Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 9-10. Luxenberg'in İslam öncesi dönemde Arapça'nın yazı dili olarak kullanılmadığına dair yaklaşımı, epigrafi alanında yapmış olduğu araştırmalar ile Robert Hoyland tarafından incelenmiş ve Arapça'nın Luxenberg'in ifade ettiğinin aksine Orta Doğu'da yaygın olarak konuşulan bir dil olduğu ve yazı dili olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Robert Hoyland, "Epigraphy and the Linguistic Background to the Qur'an", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, 63-65.

²³³ Luxenberg, **a.e.**, s. 32-33.

²³⁴ Luxenberg, **a.e.**, s. 11. Luxenberg, Süryanice'den Arapça'ya kelimelerin yanında, bazı gramer özelliklerinin de geçtiğini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için **bkz.** Luxenberg, **a.e.**, s. 57-60.

²³⁵ Luxenberg, **a.e.**, s. 327.

²³⁶ "İşte sana, Ümmülkura (Mekke) ve çevresindekileri uyarmak ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermek için böyle Arapça bir Kur'an indirdik. Onların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır."

geçtiği üzere Kur'an, Mekke ve onun çevresinde yer alan Arapların anlayabileceği bir dil ile gönderilmiştir. Luxenberg'e göre, bu nedenle yaklaşık bir buçuk asır sonra meydana gelen yeni Arapça ile konuşan Araplar Kur'an'ı anlamakta zorluk yaşamışlardır.²³⁷

Luxenberg kitabında takip etmiş olduğu metodu sekiz aşamada açıklamaktadır. Yazar, araştırmış olduğu kelimenin anlamına ulaşamadığı takdirde bir sonraki aşamaya geçmektedir.

1. Luxenberg, metodunun ilk aşamasında Kur'an'da geçen ve anlaşılması zor bir ifadenin karşılığını Taberi'nin tefsirinde inceler. Yazar burada Batılı Kur'an araştırmacıları tarafından önemsenmeyen, ancak söz konusu ifadenin Aramice ile irtibatını ortaya koyabilecek ifadeleri araştırmaktadır. Luxenberg, açıklanması gereken ve Süryanice olarak okunması gerektiğini düşündüğü kavramlar için Taberi'nin tefsirini ana kaynak olarak kullanmıştır.²³⁸
2. Luxenberg, bu aşamada İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab* isimli sözlüğüne başvurur. Luxenberg'e göre *Lisanu'l-Arab* her zaman olmasa dahi aramakta olduğu anlamı verebilmektedir.
3. Luxenberg, umduğu anlamlara ulaşamadığında, araştırmış olduğu Arapça kelimenin Süryanice dilinde eş sesli olarak herhangi bir kullanımının olup olmadığını inceler. Bu aşamada yazar, yapmış olduğu araştırmaların azımsanmayacak bir kısmının olumlu sonuç verdiğini belirtmektedir.
4. Luxenberg, bu aşamada incelemiş olduğu kelimeyi harekelerini değiştirerek okumaya çalışır.²³⁹ Bazı kelimelerin Arapça olmalarına rağmen yanlış hareketler verilerek okunmuş olunabileceğini ifade etmektedir.
5. Luxenberg, metodunun beşinci adımında ise ele almış olduğu kelimenin hareketlerini Aramice bir kök anlam oluşturacak şekilde değiştirmeye çalışır.

²³⁷ Luxenberg, **Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 329.

²³⁸ Walid A. Saleh, "The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity", s. 671.

²³⁹ Luxenberg'in Kur'an'da yer alan kelimelerin hareketlerini değiştirerek okuması yeni bir metot değildir. Söz konusu metot son dönemde J. A. Bellamy'nin kaleme almış olduğu makalelerde ve Günter Lüling'in kitabında da yer almaktadır. Ancak her iki isim de Luxenberg'in kaynakçasında yer almamaktadır. **Bkz.** François De Blois, "Review of *Die syro-aramäische Lesart des Koran. Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Koransprache*", **Journal of Qur'anic Studies**, Vol. 5, No. 1, 2003, s. 93.

Yazar, metodunun bu kısmının oldukça elverişli olduğunu ve kitabının birçok yerinde olumlu sonuçlar aldığını ayrıca ifade etmektedir.

6. Bu aşamada Arapça kelimeyi Aramice olarak tercüme etmeye çalışan Luxenberg, Arapça-Aramice sözlüklerin olmaması ve kendi dil birikimine dayanmak durumunda olması nedeniyle bu aşamanın oldukça önemli ve zor olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁰
7. Luxenberg bazı kelimelerin ne *Lisānu'l-Arab* sözlüğünde ikna edici bir karşılığının olduğunu ne de Süryanice'ye tercüme edilebildiğini söylemektedir. Luxenberg'e göre bu durumun nedenlerinden biri, söz konusu kelimelerin Modern Arapça'da farklı anlamlara karşılık gelmeleridir. Bu tür durumlarda Luxenberg, Bar 'Alī (ö. 1001) ile Bar Bahlūl (ö. 963)'ün Süryanice sözlükleri ile Modern dönemde Manna, Ya'qob Awgen'in (ö. 1928) yazmış olduğu sözlüklerden faydalandığını ifade etmekte ve R. Payne Smith'in (ö. 1895) *The Thesaurus Syriacus* isimli eserinin Kur'an'ın birçok noktasını anlaşılır kıldığını belirtmektedir. Çünkü Luxenberg'e göre Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Eski Arapça'dan ziyade Süryanice sözlükler ve Doğu Suriye bölgesindeki Hristiyan-Arap edebiyatı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca yazara göre şiirler yoluyla Kur'an'ı anlamaya çalışmak da isabetli bir yol değildir. Çünkü Luxenberg, Eski Arapça şiirlerindeki kelimelerin, Kur'an'ın anlaşılması için doğru kelimeler olmadıkları ve tefsirlerdeki anlamlarının aksine farklı bağlamlarda kullanıldıkları kanaatindedir.²⁴¹
8. Luxenberg, Kur'an'ı anlamlandırmaya çalıştığı son aşamada Arapça kelimelerin Kur'an metninde yanlış yazıldıklarından bahsetmektedir. Buna göre Kur'an'daki bazı kelimeler fonetik olarak Süryanice kökenlidir ve ancak asılları üzerinden doğru bir şekilde anlaşılabilir. Bu noktadan hareketle Luxenberg, orijinal Kur'an metninin Süryanice harflerle (Garshuni/Karshuni) yazılmış bir metin olduğunu öne sürmektedir.²⁴²

²⁴⁰ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s.23-25.

²⁴¹ Luxenberg, *a.e.*, s. 26.

²⁴² Luxenberg, *a.e.*, s. 27.

Luxenberg, *The Syro Aramaic Reading of the Koran* isimli eserinde yukarıda sunulan metot üzerinden Kur'an'daki bazı ayetler ile müstakil bazı kelimeleri incelemeye tabi tutmuştur. Luxenberg'in kitabında ayrı başlıklar halinde ele almış olduğu ayetler şunlardır: Zümer 29; En'am 146; Müddessir 51; Fussilet 3, 40, 44, 47; Kalem 13, 51; Kehf 9, 47, 49, 61, 79; Yusuf 1-2, 15, 88; Tevbe 1; Kamer 43; Al-i İmran 7; Nahl 79, 103; Araf 143, 180; Sebe 5; Kıyamet 17-18; A'la 6; Taha 114; Meryem 24, 97; Duhan 54, 58; Şura 51; Nebe 20, 33; Hakka 14; Ra'd 31; Saffat 48-49, 78-79, 103-104; Şuara 90-91; Enbiya 87; Bakara 25, 126, 248, 259; Nur 31; Hud 86, 116-117; İsrâ 64; Ahzab 53; Tur 20, 24; Sad 52; Rahman 56, 70, 72, 74; Vakıa 17-19, 22,23,34,37; İnsan 19; Kevser Suresi; Alak 1-19. Bunun yanında Luxenberg'in kitabında ele almaya çalıştığı kelimeler şunlardır: ملائكة، عيسى، ابراهيم، حنيف، القرآن، التوراة، يأجوج، مأجوج، شيطان، بقية، اترقوا، صراط، قصر، قريش، حور عين، قاصرات، الطرف، أعطى، طغى. Söz konusu ayet ve kelimeleri incelemeye tabi tutan Luxenberg, yer yer farklı ayetler ile kelimelerin anlamlarını da incelemeye tabi tutmuştur.

Kur'an'da geçen kelimelerin okunuşları üzerinden birtakım tespitlerde bulunan Luxenberg'e göre bazı kelimelerin Mekke lehçesine uygun olacak şekilde imale ile okunmuş olmaları bu kelimelerin Arapça'dan değil, Süryanice dilinden geldiklerini göstermektedir. Musa, Mikail ve Cebrail (موسى، ميكال، جبريل) kelimeleri bunlardandır. Luxenberg'e göre bu kelimeler Süryanice versiyonlarındaki okunuşları ile okunmalıdır.²⁴³

Ayrıca Luxenberg'e göre "Kur'an" (القرآن) kelimesi, ayinlerde okunan kitap anlamına gelen Süryanice "keryân" (القرين) kelimesinden elde edilmiştir.²⁴⁴ Bu nedenle kelime, ibadetlerde okunan metin olarak anlaşılmalıdır. Bu noktadan hareketle Luxenberg, Kur'an'ın Eski ve Yeni Ahit metinlerinden yapılan bir derleme olduğunu ve bu metinlerden bağımsız kutsal bir metin olamayacağını iddia etmektedir.²⁴⁵

²⁴³ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 40.

²⁴⁴ Alphonse Mingana da benzer şekilde "Kur'an" kelimesinin Süryanice "keryân" kelimesinden geldiğini söylemiştir. **Bkz.** Alphonse Mingana, "Syriac Influence on the Style of the Koran", **What the Koran Really Says**, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 191.

²⁴⁵ Luxenberg, *a.g.e.*, s. 104.

Luxenberg'e göre Arapça harfler Süryanice harflere benzedikleri için yanlış yazılmış ve yanlış okunmuştur. Luxenberg bu hususla ilgili olarak yapmış olduğu çalışmalar neticesinde şu sonuçlara ulaştığını belirtmektedir:

1. Süryanice harfler olan d ve r harfleri nadir de olsa karıştırılabilmektedir. Bunlar muhtemelen yanlış Arapça karşılıklarını esas alan müstensihler tarafından karıştırılmıştır. Söz konusu harflerin Arapça'daki karşılıkları ð/d ve ð/ḏ ile ʒ/r ve ʒ/z iken müstensihler bunlardan ziyade başka harfleri tercih edebilmişlerdir. Örneğin bu harflere şekil itibarıyla benzediği için ʒ/w harfi yazılmıştır.
2. Öncekine nazaran daha nadir görülen bir durum da Süryanice lam harfi ve 'ayn harflerinin birbirine karıştırılmasıdır. Süryanice lam harfi ile Arapça'daki ʕ/'ayn harfi ve Süryanice 'ayn harfi ile Arapça'daki ʕ/l harfi birbirine benzediği için, kimi zaman birbirleri yerine kullanılabilmektedir.
3. Oldukça yaygın bir hata da kelimelerin sonunda yer alan Arapça ʕ/y/î ya da â ile ʕ/n harfleri ile ilgilidir. Bu harflerin birbirine karıştırılması, Arapça'nın ilk dönem el yazı formundan ziyade "n" harfinin Süryanice'deki formu dolayısıyladır. Luxenberg, bu maddede sunmuş olduğu tespitinin, Garschuni/Karschuni olarak isimlendirilen Süryanice yazısı ile yazılmış bir Kur'an metninin varlığına kesin bir delil sunduğunu söylemektedir.²⁴⁶ Luxenberg, Süryanice ve Arapça harflerle ilgili bu durumun hicazi ve kufi yazılarla yazılmış Kur'an el yazmalarında da yer aldığını ifade etmektedir.²⁴⁷
4. Süryanice "s" harfi ile Arapça ʕ/h harfleri birbirine benzemeleri nedeniyle de yanlış yazımlara neden olmuştur.²⁴⁸

Luxenberg, Kur'an'ı Kerim'in yanında Kubbetu's- Sahrâ'da yer alan Arapça yazıt gibi bazı Arapça ifadeleri de Süryanice dilinde okumaya tâbi tutmuştur.²⁴⁹ Yazıtın girişinde yer alan besmeleyi Süryanice okumuş, rahmân ve rahîm

²⁴⁶ Luxenberg, "Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur'an Codices in Higâzî and Kûfî Ductus", s. 310.

²⁴⁷ Luxenberg, *a.e.*, s. 327.

²⁴⁸ Luxenberg, *a.e.*, s. 310.

²⁴⁹ Luxenberg, "A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem's Dome of the Rock", s. 125-151.

kelimelerinin karşılığını “seven”, “sevgi ile dolu olan” şeklinde vermiştir (In the name of the loving and beloved God).²⁵⁰ Luxenberg, Arapça ve Süryanice harfler arasındaki benzerliklerle ilgili olarak Süryanice ‘ayn harfî ile Arapça’daki lam harfinin birbirine karıştırıldığı noktasından hareketle Cin sûresi 19. Ayetinde²⁵¹ geçen لَٰبِدا kelimesinin yanlış yazıldığı için yanlış okunduğu ve bu nedenle yanlış anlaşıldığı kanaatindedir.²⁵² Buna göre ayet-i kerimede geçen لَٰبِدا kelimesi عبدا şeklinde okunmalıdır.²⁵³ Luxenberg, söz konusu ayetin şu şekilde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir: “And that, when the Servant of God was resurrected, all the while calling Him (that is continuing to worship God), they (the people) would almost have worshiped him (as God).” (Allah’ın kulu yeniden diriltiğinde, Allah’a ibadet etmekte olanlar neredeyse ona tanrı diye tapacaklardı.) Luxenberg لَٰبِدا kelimesini Süryanice okuyuşa tabi tutmak ve قام fiiline “dirilmek” anlamını vermek suretiyle, ayette bahsi geçen kişinin Hz. İsa olduğunu iddia etmektedir. Luxenberg’e göre Hz. İsa’yı konu alan Kur’an’daki diğer ayetlerin aksine bu ayette Hz. İsa’nın diriltilmesi söz konusudur.²⁵⁴

Luxenberg, ele almış olduğu kelimelere Süryanice aslını vermeye çalışmış ve netice itibariyle incelemiş olduğu ayetlere yeni anlamlar vermiştir. Bu ayetlerden biri Kehf suresi 9. ayet-i kerimedir.²⁵⁵ Luxenberg, ayet-i kerimede geçen الرقيـم kelimesinin hatalı bir şekilde yazıldığı ve aslının uyku anlamına gelen “الرقاد” kelimesi olduğu kanaatindedir. Ona göre Süryanice metinde yer alan “â” harfî ي uzatma harfî olarak yazıya geçirilmiş ve “الرقيد” kelimesi elde edilmiştir. Ancak bu kelimenin Arapça’da bir karşılığı yoktur. Bu nedenle anlamlı bir kelime elde edebilmek amacıyla د harfî م harfî ile değiştirilmiştir. Bu harfî tercihi edilmesinin nedeni ise م harfindeki uzatma çizgisinin Hicaz Mushaflarında yazılmıyor oluşudur.

²⁵⁰ Luxenberg, “A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem’s Dome of the Rock”, , s. 130. Luxenberg, Arapça yazıtta yer alan محمد ifadesini, kendinden önce geçen الحمد له ifadesi ile beraber ele almakta ve bu ifadenin Hz. Peygamber’e karşılık gelen özel isim olmadığını, Allah’ın herhangi bir elçisine karşılık gelebileceğini öne sürmektedir. Luxenberg’e göre söz konusu elçi Hz. Muhammed değil, Hz. İsa’dır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Luxenberg, a.e., s. 130-131.

²⁵¹ (وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَانُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا) “Allah’ın kulu O’na ibadet etmek üzere kalktığında üstüne çıkarcasına etrafına üşüşüyorlar.”

²⁵² Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 28.

²⁵³ Luxenberg, “A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem’s Dome of the Rock”, s. 134-135.

²⁵⁴ Luxenberg, a.e., s. 136.

²⁵⁵ “Yoksa sen, bizim ayetlerimizden olan Ashab-ı Kehf ve Rakîm’i mi şaşırtıcı buldun?”

Sonuç itibariyle aslı الرقاد olan kelime الرقيم kelimesi ile değiştirilmiştir.²⁵⁶ Luxenberg, Lisanu'l-Arab sözlüğünde رقد kelimesinin anlamının da uyumak olduğunu ifade etmekte ve söz konusu ayetin anlamını şöyle vermektedir: “Yoksa sen, bizim ayetlerimizden olan Ashab-ı Kehf ve uykuyu şaşırtıcı mı buldun?”²⁵⁷ Luxenberg’e göre Araplar Kur’an’ın Süryanice metne dayanması gibi tarihi verilerden yoksun oldukları için الرقاد/الرقيد kelimesini الرقيم şeklinde okumuşlardır. Ona göre elde edilen bu kelimenin de Arapça’da bir karşılığı yoktur, bu nedenle bazı müfessirler tarafından kişi ve yer ismine karşılık gelebileceği öne sürülmüştür.²⁵⁸

Luxenberg, Necm suresinin 1-18. ayetlerini ele aldığı çalışmasında da ilgili pasajın Süryanice kelimeler içerdiğini ve bu nedenle Kur’an’ın karışık bir dile sahip olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁹ Luxenberg söz konusu ayetlerin İngilizce karşılıklarını Richard Bell’in tercümesinden alıntılama, Süryanice gördüğü kelimeleri belirlemekte ve bunların her birine dair çıkarımlarda bulunarak yeni bir tercüme vermektedir.²⁶⁰

Luxenberg’e göre yanlış yorumlandığı için Kur’an’daki bazı dini ifadelerin aslı yoktur. Bu ifadelerden biri, Duhan suresi 54. ayet-i kerimede geçen ve iri siyah gözlü huriler olarak çevrilen ifadedir (حور عين).²⁶¹ Luxenberg, söz konusu ifadenin Kur’an’da ne şekilde yer aldığı ile ilgili tarihi herhangi bir araştırmaya girmeyeceğini, ancak bu ifadeyi dilsel analizler yoluyla inceleyeceğini ifade etmektedir.²⁶² Kur’an’ın, kendinden önceki kutsal kitapları onaylayan anlamına gelen musaddık vasfına dikkat çeken Luxenberg, ahirete dair önemli bir konu olan huri bahsinin önceki kutsal kitaplarda (Eski Ahit ve Yeni Ahit) geçmemiş olmasının bir çelişki oluşturduğunu öne sürmektedir. Bu noktadan hareketle Luxenberg, huri anlatımının Kur’an’da geçtiğini savunmanın, Kur’an’ın vahiy ürünü olmadığı

²⁵⁶ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading of The Koran*, s. 81.

²⁵⁷ “Do you think, say, that the people of the cave and sleep were strange among our signs?”. **Bkz.** Luxenberg, *a.e.*, s. 85.

²⁵⁸ Luxenberg, *a.e.*, s. 84.

²⁵⁹ Luxenberg, “Al-Najm (Q53), Chapter of the Star, A New Syro-Aramaic Reading of Verses 1 to 18”, s. 280.

²⁶⁰ Luxenberg, *a.e.*, s. 281-297.

²⁶¹ Duhan, 54: İşte böyle. Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişizdir. (كذلك و زوجناهم بحور عين)

²⁶² Luxenberg, *a.e.*, s. 249.

anlamına geleceğini iddia etmektedir.²⁶³ Ayrıca Luxenberg, Kur'an'ın hiçbir yerinde bu kelimenin “cennetteki eşler” anlamına gelen huri olduğuna dair bir delil olmadığı kanaatinde. Aksine Zuhuruf suresi 70. ayet ile Yasin suresi 56. ayetleri²⁶⁴ dünyadaki eşlerden bahsetmektedir.²⁶⁵ Bununla birlikte Luxenberg'e göre, müfessirler Hristiyan-Süryani ilahilerde yer alan cennet anlatılarının Kur'an'daki versiyonlarını, Pers kültürünün cennet hurilerine dair mitolojik anlatımının etkisi nedeniyle yanlış yorumlamışlardır.²⁶⁶ Bunun yanında Luxenberg, Kutsal Kitap'ta huri bahsinin yer almadığından hareketle Kur'an'da da bu tasvirin olamayacağını söylemiştir. Ancak Luxenberg, bu konu dışında Kur'an'daki cennet tasvirlerindeki birçok ögenin Kutsal Kitap'ta yer almadığını gözden kaçırmıştır. Müminlerin cennette ipek kıyafetler ile gümüş ve altın takılarının olması ile koltuklara yaslanmaları bunlardan bazılarıdır.²⁶⁷

İlk olarak ayette geçen زوجهم ifadesini ele alan Luxenberg, kelimedeki harflerin noktalarının yerlerini değiştirerek yeni bir okuma yapmaya çalışmaktadır. Kelimede yer alan ز harfini ر olarak ve ج harfini ح olarak değiştiren Luxenberg, sonuç olarak “onları rahatlattık, dinlendirdik” anlamlarına gelen روحهم kelimesine ulaşmaktadır. Luxenberg'e göre Arapların söz konusu kelimeyi زوجهم şeklinde okumalarının nedeni, bu fiilin ayette geçen ب harf-i ceri ile uyumlu olması nedeniyle. Ancak Luxenberg, bu sorun için de bir çözüm önerisinde bulunmakta ve Süryanice dilinde hazırlanan bir sözlük yardımıyla ب harf-i cerinin Süryanice'de “arasında, altında” gibi anlamlarının olduğunu, bu nedenle ayete “حور عين altında onları rahatlattık” anlamının verilebileceğini öne sürmektedir.²⁶⁸ Bir sonraki adımda ise حور kelimesini

²⁶³ İslam karşıtı Hristiyan söylem, İslam'ın manevi bir din olmadığı yönündeki iddialarını delillendirmek amacıyla cennet tasvirlerinde yer alan hûri bahsini delil olarak kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stefan Wild, “Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis”, *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 631.

²⁶⁴ Zuhuruf, 70: “Siz ve eşleriniz muhteşem bir şekilde karşılanıp ağırılanmak üzere cennete girin.” Yasin, 56: “Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar.”

²⁶⁵ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading Of The Koran*, s. 252-254. Luxenberg'in önceki kutsal metinleri delil olarak göstermesi ile zikri geçen ayetlerde yer alan “dünyadaki eşler” ifadesi üzerinden yapmış olduğu anlatının eleştirisi için bkz. Stefan Wild, “Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis”, *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 635-636.

²⁶⁶ Luxenberg, *a.e.*, s. 249-250.

²⁶⁷ Walid A. Saleh, “The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity”, s. 684.

²⁶⁸ Luxenberg, *a.g.e.*, s. 250-251.

inceleyen Luxenberg, söz konusu kelimenin Süryanice'den alınan حوراء kelimesinin çoğul formu olduğunu ve kelimeye Arap dılcileri tarafından doğru bir anlam verildiğini ifade etmektedir. Buna göre kelime “beyaz” anlamına gelmektedir.²⁶⁹ Son olarak عين kelimesini inceleyen Luxenberg, müfessirler tarafından kelimenin “gözler” olarak yorumlandığını ve sonuç itibariyle “güzel beyaz gözler” gibi anlamsız bir terkinin oluştuğunu belirtmektedir. Ancak Luxenberg, müfessirlerin حور عين ifadesinin karşılığı olarak “güzel beyaz gözler” değil, “güzel ve iri siyah gözler” gibi temeli olmayan bir anlam ürettiklerini ifade etmektedir.²⁷⁰ Luxenberg, عين kelimesinin Arapça'da göz ve bir şeyin mükemmel olanı gibi anlamlara geldiğini ifade etmiş, ancak söz konusu ayette bu anlamların verilemeyeceğini, bu nedenle Süryanice'deki karşılığının bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre kelime göz anlamına gelen Süryanice ‘aynâ, ‘în kelimelerinden gelmektedir. Ancak yine kelimenin göz anlamı değil, mecazi anlamlarından biri alınmalıdır. Luxenberg'in öne sürmüş olduğu mecazi anlamlar; dış görünüş, renklendirme ve parlak gibi anlamlardır.²⁷¹

Sonuç itibariyle حور عين ifadesinin, “oldukça beyaz-parlak” anlamlarına geldiğini ifade eden Luxenberg, söz konusu vasfın “üzüm”ü nitelediği kanaatindedir. Luxenberg, bu iddiasını delillendirmek maksadıyla *Lisânu'l-Arab* sözlüğüne başvurur ve “beyaz” kelimesinin Taif'te yetişen beyaz ve iri taneli bir çeşit üzüme karşılık geldiğini aktarır.²⁷² Bunun yanında Luxenberg, ifadenin üzüm olarak anlaşılmasını destelemek amacıyla IV. yüzyıla ait Süryanice bir ilahide yer alan cennet tasvirindeki asma bahçesine işaret etmekte ve bu kelimenin müennes bir kelime olduğunu, bu nedenden ötürü “parlak üzüm” anlamına gelen حور عين ifadesinin müfessirler tarafından “huri” olarak yorumlandığını ifade etmiştir.²⁷³ Luxenberg'in işaret etmiş olduğu *Hymns on Paradise* (Cennet üzerine ilahiler) metni, Saint Ephrem'e (306-373) aittir. Söz konusu metin, Süryani anlatısı ile Kur'an

²⁶⁹ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading Of The Koran*, s. 252-253.

²⁷⁰ Luxenberg, *a.e.*, s. 256.

²⁷¹ Luxenberg, *a.e.*, s. 261-262.

²⁷² Luxenberg, *a.e.*, s. 260. Luxenberg'in cennet tasvirlerindeki huri anlatımlarıyla ilgili yapmış olduğu kelime analizlerinin eleştirisi için bkz. Stefan Wild, “Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis”, *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 636-644.

²⁷³ Luxenberg, *a.e.*, s. 259.

metninin cennet ve cehennem tasvirlerinin birbirlerine oldukça benzediğini göstermek amacıyla ele alınmaktadır.²⁷⁴ Luxenberg’in metindeki “sakınana üzüm salkımı verilir” (men who abstained, proffered with fruit/grape clusters) ifadesinden hareketle söz konusu çıkarımlarını yaptığı anlaşılmaktadır.²⁷⁵

Sonuç itibarıyla Luxenberg, “İşte böyle. Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişizdir.”²⁷⁶ (كذلك و زوجناهم بحور عين) ayetinin 4. Yüzyılda kaleme alınan Hristiyan-Süryani bir ilahi yardımıyla “Biz onları beyaz, parlak üzümler altında rahatlatacağız” (We will make you comfortable under white, crystal -clear grapes-), şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Luxenberg, söz konusu ilahinin IV. yüzyıl ve sonrasında Suriye ve Mezapotamya bölgelerinde oldukça yaygın olduğunu, hatta Yunanca ve Ermenice gibi dillere dahi tercüme edildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Luxenberg’e göre söz konusu ayetin anlamının bu ilahi ile açığa kavuşturulmasında şaşılacak bir durum yoktur.²⁷⁷ Luxenberg, Duhan suresi 54. ayete benzer şekilde Vakıa suresi 22-23. ayetlerine de yeni anlamlar vermektedir. buna göre ayetler “Güzel gözlü huriler, saklı inciler misali”, şeklinde kabul gören anlamdan ziyade “Beyaz üzüm mücevherleri, henüz kabuğundan çıkarılmamış inciler gibi.” (White -grapes-, jewels. Like pearls that are -still- enclosed -in the shell-.) şeklinde anlaşılmalıdır.²⁷⁸

1.2. Christoph Luxenberg’in Kur’an’ın Süryanice Versiyonu İddiasının Kur’an’daki Süryanice Kelimelerle İlgili Çalışmalar Arasındaki Yeri

Christoph Luxenberg’in Kur’an’a dair yapmış olduğu Süryanice vurgusu kendinden önce başka araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir. Bu anlamda ilk olarak Theodor Nöldeke (ö. 1930) *Geschichte des Qorans* isimli eseri ile

²⁷⁴ Emran El-Badawi, “Syriac and the Qur’ān”, *Encyclopaedia of the Qur’ān*, Ed.: Jane Dammen McAuliffe, Georgetown University, Washington DC. Consulted online on 11 January 2020, http://dx.doi.org/10.1163/1875-3922_q3_EQCOM_00608

²⁷⁵ El-Badawi, a.e. Söz konusu çıkarım, Luxenberg’den önce Tor Andrae (ö. 1947) tarafından da dile getirilmiştir. **Bkz: A. e.**

²⁷⁶ Duhan Suresi, 54.

²⁷⁷ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading Of The Koran*, s. 264.

²⁷⁸ Luxenberg, a.e., s. 278. Luxenberg’in حور عين kelimesine vermiş olduğu anlamın eleştirisi için **bkz.** Devin J. Stewart, “Notes on Mediaval and Modern Emendations of the Qur’an”, *The Qur’an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 242-244.

Süryanice'nin Kur'an'ın meydana gelmiş olduğu çevre üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Sonrasında Kur'an'ın Süryanice ile olan ilişkisi Tor Andrae'nin (ö. 1947) *Der Ursprung der Islams und das Christentum* isimli eserinde daha belirgin bir şekilde ele almıştır.²⁷⁹ Andrae, *Mohammed, sein Leben, und Glaube* (Muhammed: Hayatı ve İnancı) isimli eserinde Kur'an'daki cennet tasvirlerinin Suriye Hristiyanlarından etkilenilerek oluşturulduğunu öne sürmüştür.²⁸⁰

Andrae'nin çıkarımlarından uzun bir süre geçmeden Alphonse Mingana (1937) "Syriac Influence on the Style of The Kur'an" başlıklı çalışmasını yayınlamıştır. Mingana, bu çalışmasında Kur'an'daki Süryanice kelimelere örnekler vermekte ve Kur'an'daki kelimelerin yüzde yetmişinin Süryanice asıllı olduğunu öne sürmektedir. Mingana'nın bu çalışması kısa olmasına rağmen oldukça önemlidir.²⁸¹ Alphonse Mingana'ya göre Müslüman yazarlar Sami dilleri ile ilgili oldukça sınırlı bilgiye sahiptirler. Bu nedenle Müslümanların Sami dilleriyle ilgili yapmış oldukları çıkarımlar güvenilir olmaktan uzaktır.²⁸² Mingana, Kutsal Kitap'taki özel isimlerin Kur'an'daki kullanımlarının tümünün Süryanice formları ile kullanıldığını öne sürmektedir. Örneğin, Kur'an'da geçen İshak ismi İbranice'den değil Süryanice dilinden alınmıştır. Bunun yanında Mingana, Kur'an'da yer alan dini terimlerin tümünün Süryanice'den alındığı kanaatindedir. Kâhin, Furkân, din, tâğut, kıyamet, kurban ve mesih gibi kelimeler bunlardan bazılarıdır. Mingana'nın kelime analizlerinde dikkat çeken bir diğer husus ise bazı kelimelerin Farsça veya Yunanca kökenli olduklarını belirtmesine rağmen bu kelimelerin, Süryanice kanalıyla Kur'an'a dahil edildiğini öne sürmesidir. Farsça kökenli makâlîd ve misk kelimeleri ile Yunanca kökenli dînâr ve kintâr kelimeleri²⁸³ bunlardandır.²⁸⁴ Görüldüğü üzere Mingana, Kur'an'da Arapça olmayan kelimelerle ilgili olarak Süryanice köken vurgusunu sıkça yapmakta ve bu doğrultuda söz konusu kelimelerin yabancı kaynaklardaki kullanımlarını incelemeye çalışmaktadır.²⁸⁵

²⁷⁹ El-Badawi, "Syriac and the Qur'ân".

²⁸⁰ Luxenberg, *The Syro-Aramaic Reading Of The Koran*, s. 258.

²⁸¹ El-Badawi, *a.g.e.*

²⁸² Mingana, "Syriac Influence on the Style of the Koran", s. 173-174.

²⁸³ مقاليد : Şura suresi/12, Zümer suresi/63; مسك: Mutaaffin/26; دينار: Al-i İmran/75; قنطار: Nisa/20, Al-i İmran/75

²⁸⁴ Mingana, "Syriac Influence on the Style of the Koran", s. 175-182.

²⁸⁵ Mingana, *a.e.*, s. 186-190.

Arthur Jeffery (ö. 1959), *Foreign Vocabulary* isimli eserinde Kur'an'daki Arapça asıllı olmayan kelimeleri araştırmış ve Kur'an'daki terimlerin büyük bir kısmının yakın doğu bölgesinde iletişim dili (lingua franca) olan Aramice'den, özellikle de Süryanice dilinden geldiğini ortaya koymuştur.²⁸⁶ Eser, bu alanda yapılan çalışmaların önde gelenlerinden kabul edilmektedir. Jeffery'nin eserini önemli kılan husus, yazarının kendinden önce bu alanda yapılan çalışmaların tümünü eserinde kaynak olarak kullanmasıdır.²⁸⁷ Jeffery, eserinde Arapça'nın başka dillerden aldığı (loanwords) 66'sı özel isim olan 322 kelimeyi detaylı bir şekilde incelemiş ve bu kelimeleri üç grupta ele almıştır. Bu grupların ilkinde Arapça kökenli olmayan kelimeleri incelemektedir (ör, ²⁸⁸نمارق ve ²⁸⁹فردوس). İkinci grupta yer alan kelimeler ise Sami diller ile Arapça arasında ortak olan, ancak Arapça'da farklı anlamlara gelen kelimelerdir (ör, ²⁹⁰درس). Son olarak ise Jeffery, Arapça olup Sami dillerde de karşılığı olan ve bu dillerdeki anlamlarıyla kullanılan kelimeleri ele almaktadır (ör, ²⁹¹نور).²⁹²

Jeffery, Kur'an'da yer alan ve Arapça'ya başka dillerden giren kelimeleri hangi kriterlere göre belirleyeceğine dair açıklayıcı ifadelerde bulunmamaktadır. İncelemiş olduğu kelimenin hangi ayet ve surede geçtiğini belirttikten sonra kelimenin anlamını açıklamakta ve Müslüman ile Batılı araştırmacıların kelimenin etimolojik kökenine dair çıkarımlarını aktarmaktadır. Son aşamada ise söz konusu kelimenin anlamı ile ilgili olarak kuzey ve güney Arap yazıtları ve eski Arap şiiri gibi metinlerden örnekler vermektedir.²⁹³ Jeffery, Kur'an'daki kelimelerle ilgili yapmış olduğu analizleri neticesinde yüzdelik dilim olarak bazı sonuçlara ulaşmıştır.

²⁸⁶ El-Badawi, "Syriac and the Qur'ān".

²⁸⁷ Michael Carter, "Foreign Vocabulary", *The Blackwell Companion to the Qur'an*, Ed. by. Andrew Rippin, Malden, Blackwell Publishing, 2006, s. 124.

²⁸⁸ Gaşiye Suresi/15.

²⁸⁹ Kehf Suresi/107; Mu'minun Suresi/11.

²⁹⁰ En'am Suresi/105, Araf Suresi/169, Sebe Suresi/44, Kalem Suresi/37

²⁹¹ Maide Suresi/15, Tevbe Suresi/32, Nur Suresi/24, Zümer Suresi/22

²⁹² Martin R. Zammit, *A Comparative Lexical Study of Qur'anic Arabic*, Leiden, Brill, 2002, s. 55. Jeffery'nin ele almış olduğu kelimelerin analizi için bkz. Muhammad Mohar Ali, *The Qur'an and Orientalists*, Oxford, Jam'iyat 'Ihyaa' Minhaaj al-Sunnah, 2004, s. 311-313. Mohar Ali, Jeffery'nin kelime analizleriyle ilgili olarak W. Montgomery Watt'ın şu değerlendirmesini aktarmaktadır: "Jeffery'nin incelemiş olduğu kelimelerin dörtte üçünün Hz. Muhammed öncesinde kullanıldığına dair kaynaklardan deliller getirilebilir. Geri kalan yetmiş kadar kelimenin ise yazılı bir delili olmamasına rağmen bu kelimelerin söz konusu dönemde sözlü olarak kullanılıyor olması oldukça muhtemeldir." Bkz. Mohar Ali, a.e., s. 313.

²⁹³ Zammit, *A Comparative Lexical Study of Qur'anic Arabic*, s. 56.

Buna göre Jeffery, Kur'an'a dahil olan kelimelerin (loanwords) %75'inin Kuzeybatı Sami dillerinden²⁹⁴; %13'ünün Güney bölgesi Sami dillerinden²⁹⁵; geri kalan %12'lik kısmının ise diğer dillerden alındığı kanaatindedir.²⁹⁶ Jeffery, Kur'an'ın en fazla Süryanice kaynaklardan alıntıda bulunduğunu ifade etmiş ve bu yaklaşımı Süryanice dilinin önemini ortaya koymak amacıyla Luxenberg tarafından eserinde ifade edilmiştir. Jeffery'ye göre Süryanice, günümüze kadar ulaşmış bir ayin dili olmasının yanında Kur'an'ın meydana geldiği dönemde Arapların yakından tanıdıkları Hristiyanların da konuşma diliydi.²⁹⁷ Jeffery'nin yapmış olduğu analizler neticesinde, Kur'an'daki özel isimler dışındaki 256 Arapça olmayan kelimenin 235'inin teknik anlama sahip kelimeler oldukları ortaya çıkmaktadır. Martin R. Zammit, bu kelimelerin %44,6'lık oranının dini içerikli kelimeler olduğunu, geri kalan teknik kelimelerin ise hukuk, siyaset, yemek, mimari ve ticaret gibi alanlardan alınan kelimelere karşılık geldiğini belirtmektedir.²⁹⁸

Sonraki dönemde Kur'an ile Süryanice arasındaki ilişkiye vurgu yapan isimlerden biri Sidney Griffith'tir. Griffith, Kur'an'daki kelimelerin Süryanice metinlerden birebir alıntılanmasından ziyade, Kur'an'daki temaların Süryanice metinlerden etkilenilerek oluşturulduğunu öne sürmektedir. Emran El-Badawi ise Kur'an ile Süryanice Yeni Ahit metni arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu öne sürmektedir. Ona göre Kur'an Hristiyanlıkta yer alan teslis inancına karşıt olacak şekilde monoteist inancı vurgulamak amacıyla Süryanice İncil pasajlarını tekrar ifade etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁴ Kuzeybatı Sami dilleri; Eski Kenan, Amori (Amurru), Ugarit, Fenike ve Pön dilleriyle Aramca'yı, eski ve çağdaş Süryanice ve İbranice dillerini kapsamaktadır. **Bkz.** Salih Akdemir, **Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar**, İstanbul, Kuramer, 2017, s. 161.

²⁹⁵ Güney bölgesi Sami dilleri; Güney Arapçası ile Etiyopya'nın kuzeyinde konuşulan dilleri kapsamaktadır. **Bkz.** Salih Akdemir, **Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar**, İstanbul, Kuramer, 2017, s. 161.

²⁹⁶ Zammit, **A Comparative Lexical Study of Qur'anic Arabic**, s. 59. Jeffery'nin *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* isimli eserini inceleyen Bilal Gökkır, Jeffery'nin dilsel çıkarımlardan ziyade teolojik bağlamda birtakım sonuçlara ulaşmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bunun yanında Gökkır, dilsel analizler yoluyla teolojik sonuçlara varmanın isabetli olup olmadığı konusunu tartışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Bilal Gökkır, "Western Attitudes to the Origin of the Qur'an", Doktora Tezi, The University of Manchester, Manchester, 2002, s. 154-155.

²⁹⁷ Luxenberg, "Al-Najm (Q53), Chapter of the Star, A New Syro-Aramaic Reading of Verses 1 to 18", s. 279.

²⁹⁸ Luxenberg, **a.e.**, s. 57.

²⁹⁹ El-Badawi, "Syriac and the Qur'ān".

Luxenberg'in, Kur'an metninin kendinden önce kaleme alınan Süryanice bir metne dayandığını iddia ettiğini daha önce dile getirmiştik. Buna göre Süryanice metindeki harfler birbirlerine benzediği için Kur'an metninde birçok kelime yanlış yazılmıştır.³⁰⁰ Luxenberg'e göre bu sonuç ilk bakışta kabul edilmeyebilir, ancak Kur'an'ın meydana geldiği dönem ile İslam'ın erken döneminin kültürel, dilsel ve dini özellikleri göz önünde bulundurulduğu zaman bu sonuç kaçınılmaz olmaktadır. Luxenberg'e göre Kur'an, bilinen ilk Arapça kitap olabilir, ancak bu durum Kur'an'ın orijinal Arapça harflerle yazıldığı anlamına gelmez.³⁰¹

Luxenberg, Süryanice harfler kullanılarak Arapça'nın kaleme alındığı ve daha çok ibadet metinlerinin yazımında kullanılan bir yazı türünden bahseder. Hristiyan-Arap edebiyatında çokça kullanılan bu yazı çeşidi Garshuni veya Karshuni olarak isimlendirilmektedir. Luxenberg, yapmış olduğu araştırma neticesinde Kur'an'ın en azından bir kısmının bahsi geçen yazı ile yazıldığına ortaya çıktığını ifade eder. Ayrıca Luxenberg, Ezher Üniversitesi'nde Garshuni yazısı ile yazılan bir Kur'an metninin varlığından bahsetmektedir. Böyle bir Kur'an'ın varlığını ispatlamak için Müslümanların Süryanice'ye olan tavırlarını delil olarak sunar. Buna göre Müslümanlar Kur'an'ın Süryanice versiyonundan ötürü Süryanice diline karşı dikkatli ve saygılı bir tavır içerisindeyler.³⁰²

Luxenberg'in Kur'an'ın Hristiyan bir ibadet kitabına dayandığına dair öne sürmüş olduğu iddiasını delillendirmek amacıyla Kur'an'da yer alan bazı ayetler ile Kutsal Kitap pasajları arasında bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Bunlardan biri Kevser suresi ile ilgili yapmış olduğu analizlerdir. Luxenberg'e göre Kevser suresi Yeni Ahit'te yer alan ayetler üzerinden anlaşılması gerekmektedir. Ancak sure, ayetlerde yer alan kelimelere verilen yanlış anlamlar nedeniyle Hz. Peygamber ve düşmanları üzerinden yanlış bir bağlamda anlaşılmıştır.³⁰³ Surenin doğru anlamını ortaya koymak amacıyla Luxenberg ilk olarak surede yer alan kevser (الكوثر), namaz kıl (صل), senin düşmanın veya senden nefret eden (شأنك), sonu gelmeyecek olan

³⁰⁰ Luxenberg, "Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur'an Codices in Higâzî and Kûfî Ductus", s. 308.

³⁰¹ Luxenberg, **a.e.**, s. 336.

³⁰² Luxenberg, **a.e.**, s. 337. Yapmış olduğumuz araştırma neticesinde Luxenberg'in iddia ettiği üzere Kahire'deki Süryanice mushafa dair bir bilgiye ulaşamadık.

³⁰³ Luxenberg, **a.e.**, s. 301.

(الأبتر) ve verdi (أعطى) kelimelerini sırasıyla incelemekte³⁰⁴, ardından surenin anlamına dair bir öneride bulunmaktadır. Ona göre Kevser suresi şu şekilde anlaşılmalıdır: “Biz sana sebat meziyetini verdik. Bu nedenle Rabbin için namaz kıl ve namazında devamlı ol. Kaybedecek olan, düşmanın olan şeytandır.” (1. We have given you the (virtue of) constancy; 2. So pray to your Lord and persevere (in prayer); 3. Your adversary (the devil) is (then) the loser.)³⁰⁵ Luxenberg’in Kevser suresini ilişkilendirdiği pasaj ise Yeni Ahit’in 1. Petrus-5. Bölümünde yer alan 8 ve 9. ayetlerdir: “Ayık ve uyanık olun. Düşmanınız İblis, yutacak birini arayarak kükreyen aslan gibi dolaşıyor. Dünyanın her yerindeki kardeşlerinizin aynı acıları çektiğini bilerek imanda sarsılmadan İblis'e karşı direnin.”³⁰⁶ Luxenberg, sonuç itibariyle surenin muhatap aldığı kişinin Hz. Peygamber değil, ibadet kitaplarının genel özelliği itibariyle muhatap alınan kişinin inanan her bir birey olduğu kanaatindedir.³⁰⁷

Luxenberg, Kur'an'ın Süryanice harflerle yazılan bir metinden daha sonra Arapça harflerin kullanıldığı bir metne aktarıldığını Kur'an'daki kelime analizlerini yaptığı bazı yerlerde dile getirmektedir. Bunlardan biri Kalem suresi 51. ayetinde³⁰⁸ geçen ليزقونك ifadesidir. Luxenberg'e göre Garshuni/Karshuni metninden alınan kelimedeki 'ayn harfi Arapça yazı ile yazıldığında yanlışlık yapılmış ve söz konusu harf lam olarak aktarılmıştır. Buna göre kelimenin aslı “ليزقونك” şeklinde okunmalıdır.³⁰⁹

Luxenberg, Kur'an'ın metin tarihinin Süryanice dilinde bir geçmişi olduğunu söyleyerek aslında Alphonse Mingana'nın (ö. 1937) bu konuyla ilgili yaklaşımlarını tekrar gündeme getirmiştir.³¹⁰ Mingana'ya göre Kur'an'ın üslubu Süryanice metinlerden bir araya getirildiği için oldukça düzensizdir ve anlaşılması oldukça zor birtakım ibareler içermektedir. Ayrıca Mingana, Arapça'nın söz konusu

³⁰⁴ Luxenberg, “Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur'an Codices in Higâzî and Kûfî Ductus”, s. 295-300.

³⁰⁵ Luxenberg, **a.e.**, s. 300.

³⁰⁶ “Wake up (Brothers) and be vigilant, because your adversary the devil, as a roaring lion, walketh about, seeking whom he may devour. Whom resist steadfast in the faith.”

³⁰⁷ Luxenberg, **a.g.e.**, s. 301.

³⁰⁸ Kalem suresi, 51: “O inkarcılar, Kur'an'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakar, ‘Şüphe yok ki o bir delidir’, derler.”

³⁰⁹ Luxenberg, **a.g.e.**, s. 164.

³¹⁰ Angelika Neuwirth, “Some Reflections on Qur'anic History and History in the Qur'an”, **Journal of Qur'anic Studies**, Vol. 5, No. 1, 2003, s. 10.

dönemde henüz yerleşmemiş olması ve Kur'an metninin Arapça yazılan ilk metin olması nedeniyle Kur'an'ın anlaşılmasının oldukça zor olduğu kanaatindedir.³¹¹ Kur'an üzerindeki Süryani etki ile ilgili olarak Mingana bir liste hazırladığını ve burada yer alan hususların doğru bir zeminde ele alındığı takdirde, listenin mevcut Kur'an algısını değiştireceğini ileri sürmektedir. Mingana söz konusu listeyi altı başlık altında ele almaktadır: özel isimler, dini terimler, ortak sözcükler, yazım, cümlelerin kurulması ve yabancı tarihi referanslar.³¹²

Söz konusu yaklaşımın bir benzeri Yehuda D. Nevo ve Judith Koren tarafından da ileri sürülmüştür. Nevo ve Koren'e göre Müslüman ulema, devlet dini olarak ortaya çıkan İslam dininin temellerini oluşturabilmek için Süryanice metinleri kullanmış ve bunları Arapça olarak ifade etmiştir. Yahudi-Hristiyan içerikli bu metinlerdeki teolojinin alınmasının ilk örneği ise Kubbetu's-Sahrâ'da yer almaktadır.

313

Tor Andrae (ö. 1947) ise Luxenberg gibi Kur'an'ın oluşumunda Hristiyan-Süryani metinlerinin etkili olduğu kanaatindedir. Ancak Andrae, bu iddiasını Luxenberg'in yapmış olduğu gibi dilsel bir metodoloji üzerinden ortaya koymaz. Andrae, *Origins of Islam and Christianity* isimli eserinde Süryanice literatüründen Kur'an'a geçen temel kavram ve konuları tespit etmeye çalışmaktadır. Andrea'nın vurgusu gramer ve sözlük bilgisinden ziyade dini düşünceler ve bunların karakteristik özellikleri üzerinedir.³¹⁴

Batılı Kur'an çalışmaları arasında özel olarak Süryanice metinlerin etkisinden bahsetmese dahi Kur'an üzerindeki Hristiyan etkiden bahseden birçok araştırmacı vardır.³¹⁵ Bu araştırmacılardan biri olan Karl Heinz Ohlig'e göre Kur'an'ın, Kutsal

³¹¹ Mingana, "Syriac Influence on the Style of the Koran", s. 172.

³¹² Mingana, *a.e.*, s. 174.

³¹³ Yehuda D. Nevo, Judith Koren, *Crossroads to Islam*, New York, Prometheus Books, 2003, s.338.

³¹⁴ Sidney Griffith, "Christian Lore and The Arabic Qur'an", *The Qur'an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 111.

³¹⁵ Kur'an metninin Hristiyanlık etkisi sonucunda oluşturulduğunu iddia eden çalışmalardan bazıları şunlardır: W. St. Clair Tisdall, *The Original Sources of the Qur'an*, New York, E. S. Gorham, 1905; W. Rudolph, *Die Abhängigkeit des Qorans von Judentum und Christentum*, Stuttgart, Kohlhammer, 1922; Richard Bell, *The Origin of Islam in Its Christian Environment*, London, MacMillan, 1926; G. Parrinder, *Jesus in the Qur'an*, New York, Barnes and Noble, 1965; H. Raisanen, *Das Koranische Jesusbild: Ein Beitrag zur Theologie des Korans*, Helsinki, Missiologian ja Ekumeniikan, 1971; A. Schall, "Die Sichtung des Christlichen im Koran," *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft* 9, 1971, 76–91; C. Schedl, *Muhammad und Jesus*, Vienna, Herder, 1978; T.J. O' Shaughnessy, *The Koranic Concept of the Word of God*, Rome, Pontificio Istituto Biblico, 1984.

kitabı bilen bir kitleye hitap etmesi ve özellikle Suriye bölgesindeki Hristiyan grupların kendi aralarında tartıştıkları teoloji ve hukuk içerikli birtakım konuları içermesi gibi hususlar, Hristiyanlığın Kur'an üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu noktadan hareketle Ohlig, İslam dininin İznik konsülü öncesinde Suriye bölgesinde yer alan Hristiyanlığın Arap karaktere büründürülmüş hali olduğunu öne sürmektedir.³¹⁶

Luxenberg'e benzer şekilde standart Kur'an metninden önce başka Kur'an versiyonlarının olduğunu öne süren Batılı bazı araştırmacıların yaklaşımlarından bahsedilebilir. Bu araştırmacılardan biri olan Richard Bell (ö. 1952), Kur'an'ın kendisinden önce başka bir metne dayanması nedeniyle düzensiz bir içeriğinin olduğunu öne sürmüş, bu nedenle ayet ve sûre sıralamalarının tekrar düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bell'in bu önerisinde Kur'an ayetlerinin içerikleri değiştirilmemekte, ancak standart Kur'an metnine nazaran ayetlerin konumu oldukça farklılık arz etmektedir. Bell'in ayet ve sûre düzenine dair bu yaklaşımı akademik çevrelerde kabul görmüş, ancak pratik anlamda hiçbir zaman uygulanmamıştır. İkinci yaklaşım ise Günter Lüling'in *Über den Ur-Qur'an* isimli eserindeki yaklaşımıdır. Lüling, bu eserinde Kur'an'ın iki katmandan oluştuğunu öne sürmektedir. Buna göre ilk katman Arapça İslami ifadeler ile İslam öncesi döneme ait Hristiyan metinlerin bir kısmının üzerine eklenen İslami içerikli kelimelerden oluşmaktadır. Lüling'e göre Kur'an'ın ikinci katmanındaki metinler ise İslam inancına uyum sağlayabilmesi için dönüştürülen ve Kur'an'a eklenen Hristiyan ilahilerdir. Bu noktadan hareketle Lüling, standart Kur'an metninden önceki Kur'an versiyonunun Arapça okunan veya yazılan Hristiyan bir ilahi kitabından oluşturulduğu kanaatindedir. Lüling söz konusu Kur'an metnini oluşturmaya teşebbüs etmiştir, ancak akademik çevre Lüling'in yaklaşımlarına pek itibar etmemiştir. Benzer bir yaklaşım sergileyen Luxenberg ise Lüling'de olduğu gibi Arapça Hristiyan ilahilerden ziyade Kur'an'ın Süryanice dilinde yazılan Hristiyan bir metnin esas alınarak oluşturulduğu kanaatindedir.³¹⁷ Bu nedenle Luxenberg'in dil

³¹⁶ Karl-Heinz Ohlig, "Syrian and Arabian Christianity and the Qur'an", **The Hidden Origins of Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 361-401.

³¹⁷ Wild, "Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis", s. 633-634.

teorilerine odaklanmak suretiyle Lüling'in yaklaşımını bir adım ileri taşıdığı söylenebilir.³¹⁸

2. CHRISTOPH LUXENBERG'E YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Luxenberg'in yapmış olduğu çıkarımlarla ilgili olarak araştırmacılar tarafından olumlu eleştirilerin yanında olumsuz birçok eleştiri yapılmıştır. Öyle ki Luxenberg'in oldukça az sayıda araştırmacıyı ikna ettiği söylenebilir.³¹⁹

François De Blois'e göre Luxenberg'in, kendi metodolojisine herhangi bir katkı sağlamayacağından ötürü konuyla ilgili bütün literatürü incelemeyeceğini söylemesi, yazarın ilmi derinliği konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır.³²⁰ Ayrıca Blois, Luxenberg'in Arapça kelimelerin Aramice okunması noktasındaki metodunu çeşitli ayetlere uygularken Arapça grameri bakımından büyük yanlışlıklar yaptığını ifade etmektedir. Bunlardan biri Luxenberg'in Kur'an-ı Kerim'de geçen هل³²¹ يستويان مثلاً ifadesinin son kelimesinin Aramice versiyonundan hareketle farklı

³¹⁸ Steenbrink, "İslam'ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar", s. 218. Luxenberg'in teorisinin Almanya'da akademik çevrelerde Lüling'in düşüncelerinden daha olumlu karşılandığı ifade edilmiştir. **Bkz.** Steenbrink, **a.e.**, s. 219. Ayrıca Luxenberg'in teorisinin Lüling'in teorisinden daha sınırlı olduğu da ifade edilmiştir. Buna göre Lüling, İslam dininin reformasyonunu hedeflerken Luxenberg, Kur'an'daki şifreleri çözme amaçlamaktadır. **Bkz.** Gabriel Said Reynolds, Introduction, **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 15.

³¹⁹ Herbert Berg, "Collection and Canonization of the Qur'an", **Routledge Handbook on Early Islam**, Ed. by. Herbert Berg, London, Routledge, 2018, s. 43. Luxenberg'in Kur'an'ın anlaşılması noktasında kitabında öne sürmüş olduğu teorisi Kuzey Amerika ve Avrupa gazetelerinde yayımlanmış, *New York Times* gazetesinde iki kere ele alınmıştır. Basının Luxenberg'e ilgi göstermesinin arkasında Luxenberg'in Kur'an'da geçen حور kelimesini cennetteki kadın olarak değil beyaz üzüm olarak çevirmesi yatmaktadır. **Bkz.** Gabriel Said Reynolds, Introduction, **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 16. Fred M. Donner; Günter Lüling, John Wansbrough, Patricia Crone ve Micheal Cook gibi isimlerin öne sürmüş oldukları teorilerin Luxenberg'in teorisi kadar ses getirmemesinin nedenini Luxenberg'in kitabının anlaşılır olmasına bağlamaktadır. Donner, Lüling'in yazıları da yeteri kadar anlaşılırdır, ancak Kur'an'ın yeniden yapılandırılmasına dair kısmı derin teolojik açıklamalar içermektedir, bu nedenle teolojik tartışmalara hâkim olmayanların Lüling'in anlattıklarını anlaması oldukça zordur, demektedir. **Bkz.** Fred M. Donner, "The Qur'an in Recent Scholarship", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 30.

³²⁰ De Blois, "Review of *Die syro-aramäische Lesart des Koran. Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Koransprache*", s. 93. Luxenberg, kitabında yer alan bulguların objektif bir zeminde henüz eleştirilmediğini öne sürmektedir. **Bkz.** Luxenberg, **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, s. 9. Ayrıca Luxenberg, kendi teorisini desteklemek amacıyla Jan M. F. Van Reeth'in bir makalesine atıfta bulunmakta ve Reeth'in şöyle dediğini aktarmaktadır: "Varmış olduğumuz bu sonuç; Luxenberg'in, Muhammed'in bir üyesi olduğu toplumda okunmuş olan kutsal kitabın aslında Süryanice bir kitap olduğuna dair teorisini desteklemektedir." **Bkz.** Luxenberg, **a.e.**, s. 326.

³²¹ هل يستويان مثلاً ifadesi 11/29 ve 39/29. ayet-i kerimelerinde geçmektedir.

okunması gerektiğini söylediği yerdir. Buna göre مثلا kelimesi مثلاً olarak okunmalıdır. Bu durumda ayet Luxenberg'e göre "هل يستويان المثلاً" şeklinde okunması gerekmektedir. Bu okuyuş ise Blois'e göre Arapça gramer açısından hatalıdır. Ayrıca Blois, Luxenberg'in açıklama yapmaksızın Arapça ve Aramice birtakım harfleri birbiri ile eşleştirdiğini ifade etmektedir. Örneğin, Arapça خليفة kelimesinin Süryanice'deki ḥlyp' kelimesinin fonetik transkripsiyonu olduğunu ifade etmektedir. Ancak Süryanice kelimedeki ḥ harfinin Arapça'daki karşılığı (ح) iken neden خ olarak yazıldığını açıklamamaktadır. Bunların yanında Luxenberg, Süryanice kelimelerin yazımında da hata etmektedir. Bu kelimelerden biri melekler anlamına gelen Süryanice "malaxē" kelimesidir. Luxenberg bu kelimeyi "malākē" olarak yazmaktadır.³²²

François De Blois, Luxenberg'in metoduna dair bir başka eleştiride bulunmakta ve Luxenberg'in Kur'an'ın karışık bir dile (mixed language) sahip olmasını bir varsayım olarak kabul etmesinden ötürü Kur'an'da yer alan kelimelerin Süryanice kelimelerle en ufak benzerliklerinden hareketle, bu kelimelerin Süryanice asıllı olduklarına hükmettiğini ve Arapça olma ihtimallerini göz önünde bulundurmadığını ifade etmektedir. De Blois, Luxenberg'in Arapça ve Süryanice dillerini yeterli seviyede bildiğinden de şüphe ettiğini belirtmektedir. De Blois'e göre Luxenberg, Arapça'yı oldukça sınırlı miktarda bilmekte, Süryanice'yi ise sözlükleri kullanabilecek kadar bilmektedir.³²³ Yazarın bir başka eleştirisi de Luxenberg'in Kur'an'daki kelimelerin hareketlerini değiştirerek okuması ile ilgilidir. De Blois'e göre Luxenberg'in Kur'an'ı bu şekilde okuması ne Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakta, ne de İslam tarihine ışık tutmaktadır. Söz konusu okuyuşun dikkat çekici ve önceki okuyuşlardan farklı olmasının dışında herhangi bir özelliği yoktur.³²⁴ Benzer şekilde Salih Akdemir de Luxenberg'in yapmış olduğu çıkarımların kabul edilemeyeceğini düşünmektedir. Akdemir'e göre Luxenberg'in

³²² De Blois, "Review of *Die syro-aramäische Lesart des Koran. Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Koransprache*", s. 94.

³²³ De Blois, **a.e.**, s. 95. Luxenberg'in ضرب kelimesinin Süryanice karşılığı hakkındaki çıkarımlarının De Blois tarafından eleştirisi için bkz. De Blois, **a.e.**, s. 96.

³²⁴ De Blois, **a.e.**, s. 95.

yapmış olduğu dil analizleri isabetli analizler değildir. Çünkü Akdemir'e göre İbranice ve Aramice dilleri, Arapça'nın çok ilkel ve basit şekilleridir.³²⁵

Jan Retsö ise Kur'an hareketleriyle ilgili olarak Luxenberg'e birtakım eleştiriler yöneltmiştir. Retsö'ya göre Kur'an'daki Arapça ünsüz harflerin okunmasını sağlamak üzere birtakım hareketlerin konmuş olması, Luxenberg'in iddia ettiği üzere Arapça okunuşun ilk olarak bu hareketler yoluyla ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Retsö, Luxenberg'in aksine, söz konusu hareketlerin büyük ihtimalle mevcut Arapça okunuşun kayda geçirilmesi amacıyla geliştirilmiş olduğunu düşünmektedir. Yazara göre, şüphesiz metnin hem hareketli hem de harekesiz versiyonu Aramice değil Arapça'dır ve Luxenberg'in önermiş olduğu okuma şekilleri metni daha anlaşılır kılmamaktadır.³²⁶

Gabriel Said Reynolds ise Luxenberg'in Payne-Smith'in *Thesaurus Syriacus* , Jacques Eugène Manna'nın *Vocabulaire Chaldéen-Arab* ve Carl Brockelmann'nın *Lexicon Syriacum* gibi daha çok modern dönemde kaleme alınan Süryanice sözlükleri kullanmış olmasından ötürü eleştirilebileceğini düşünmektedir. Bunun yanında Reynolds, Luxenberg'in bazı çıkarımlarının değerli olduğu kanaatindedir.³²⁷

Angelika Neuwirth, Luxenberg'in dilsel çıkarımlarda bulunmak suretiyle ilk dönem İslam tarihini revizyonist bir yaklaşımla inşa ettiği kanaatindedir.³²⁸ Neuwirth, Luxenberg'in metodunun daha başından itibaren ulaşacağı sonuçları belirlediği kanaatindedir. Luxenberg'in söz konusu metodu ise Arapça metnin altında Süryanice kökeninin olduğunu düşünmesi ile ilgilidir. Neuwirth'e göre Kur'an'daki birçok kelime ve ifadenin Süryanice olduğu düşünülebilir, ancak bu noktada dikkatli olunmalı ve Süryanice ile Arapça dillerinin birbirlerine yakın diller oldukları ve Süryanice'de fazla miktarda dini terimin bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Neuwirth, Arapça ve Süryanice arasındaki bu benzerliklerin dilsel yakınlıklarından ötürü olduğu ve kültürel bir karşılaşmayı zorunlu kılmadığı kanaatindedir.³²⁹

³²⁵ Akdemir, "Kur'an Çalışmalarında Yeni Arayışlar", s. 207.

³²⁶ Jan Retsö, "Arabs and Arabic in the Age of the Prophet", *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 285.

³²⁷ Söz konusu tercümelerden biri Kadir suresiyle ilgilidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gabriel Said Reynolds, Introduction, *The Qur'an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 16-17.

³²⁸ Neuwirth, "Some Reflections on Qur'anic History and History in the Qur'an", s. 8.

³²⁹ Neuwirth, *a.e.*, s. 10.

Neuwirth, Luxenberg'in kitabındaki hipotezinin yetersiz sayıdaki dayanaklarından ötürü iddialı bir hipotez olduğunu düşünmektedir. Neuwirth'e göre Luxenberg, Kur'an disiplinlerinde halihazırda yapılmış olan çalışmalar ile pagan kültürü ve Arapça şiirine dair kaynakları yakından incelemesi gerekirken bunu yapmamaktadır. Ayrıca Luxenberg, modern dil bilimlerinde gelişen teorik yaklaşımları göz önünde bulundurmamakta, bunların yerine mekanik ve pozitivist bir dilsel metot benimsemektedir. Neuwirth, Kur'an'daki Süryanice unsurların ortaya konacağı güvenilir çalışmalara ihtiyaç duyulduğu kanaatindedir.³³⁰

Daniel A. Madigan SJ'e göre Lüling ve Luxenberg'in Kur'an'a dair yapmış oldukları çalışmalar metni sahiplenmek için yapmış oldukları bir yarış gibi görünmektedir. Madigan, Kur'an'ın orijinalinin Hristiyan olduğunun ifade edilmesinin, Kur'an'ın kendine has bir mesajının olmadığı anlamına gelemeyeceğini düşünmektedir. Madigan'a göre aynı durum İncil için de geçerlidir.³³¹

Robert Hoyland'a göre ise Luxenberg, Urfa ve çevresinde konuşulan Aramice dilinin bir versiyonu olan Süryanice'nin Kur'an'ın ana dili olduğunu öne sürerken bu dilin uzak bir bölge olan Hicaz'a ne şekilde yerleştiği ve burada yaşayan halkın kutsal metninin dili olacak kadar nasıl kabul gördüğüne dair yeterli açıklamalar yapmamakta olduğunu ifade etmektedir.³³² Ayrıca Luxenberg, Kur'an metninin kimler tarafından Aramice metinlerden alınarak oluşturulduğuna dair yeterli açıklama yapmadığından ötürü de eleştirilmiştir.³³³

Stefan Wild ise Luxenberg'in Arapça-Aramice karışımı dil (mixed language) ile ilgili öne sürmüş olduğu yaklaşımını eleştirmektedir. Wild'e göre Luxenberg'in Mekke'de konuşulan Arapça-Aramice karışımı dil ile ilgili elimizde oldukça sınırlı miktarda delil bulunmaktadır. Bu nedenle Luxenberg'in teorisini bu temel üzerine kurması oldukça hatalı olduğu kanaatindedir. Wild'e göre Luxenberg'in teorisinin bir diğer problemli yönü ise, Kur'an'daki kapalı anlamları tespit etmede kriter olarak belirlediği hususların net olmamasıdır. Bir başka deyişle kitabında söz konusu ettiği kapalı anlamı olan kelimeler nasıl tespit edilmiş ve kendileri için tayin edilen

³³⁰ Neuwirth, "Some Reflections on Qur'anic History and History in the Qur'an", s. 10.

³³¹ Daniel A. Madigan SJ, **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. xiii.

³³² Robert Hoyland, "Epigraphy and the Linguistic Background to the Qur'an", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 51.

³³³ Mohar Ali, **The Qur'an and Orientalists**, s. 314.

anlamların daha mantıklı olduğu sonucuna ne şekilde varılmıştır?³³⁴ Ayrıca Wild'e göre Luxenberg, Kur'an öncesi dönemde var olduğunu öne sürdüğü Arapça-Aramice karışımı dil için ne Arapça ne de Aramice dilinin gramer özelliklerini dikkate almaktadır. Bu nedenle Wild, ele almış olduğu kelimenin muhtemel anlamlarının çoğaldığını ve bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmanın zorlaştığını düşünmektedir.³³⁵

Luxenberg'in Kur'an metni ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarda tarihi veriyi göz önünde bulundurmadığı da ifade edilmiştir. Andrew Rippin, Luxenberg'in yapmış olduğu gibi salt dilsel çıkarımların Kur'an'ın metin tarihine bir katkı sunamayacağı kanaatindedir. Bu nedenle Rippin, Kur'an'a dair yapılan dilsel analizlerin yanında bu hususla ilgili tarihi verilerden de istifade edilmesi gerektiğini düşünmektedir.³³⁶ Sidney Griffith'ye göre ise sadece dil üzerinden yapılan bir araştırmada tarihi ve kültürel birtakım hususları devre dışı bırakarak gramerin el verdiği ölçüde bir takım neticelere ulaşılmakta, bu durum ise söz konusu dil materyalinin manipüle edilmesi anlamına gelmektedir.³³⁷ Konuyla ilgili benzer bir yaklaşımı Gerhard Böwering de ifade etmiştir. Böwering'e göre Günter Lüling ve Christoph Luxenberg'in Kur'an'a dair yapmış oldukları çıkarımlar, bu alanda yapılan araştırmalarda filolojik yöntemin yeterli olmadığını göstermiştir. Böwering'e göre Kur'an, filolojik açıdan ele alınacaksa Kur'an'ın zeminini oluşturan Yahudi-Hristiyan öğelerin de tarihsel olarak incelenmesi gerekmektedir. Kur'an metninde hem Yahudi hem de Hristiyan topluluklara dair birçok yerde atıfta bulunulmuştur.³³⁸ Bunun yanında Böwering, Lüling ve Luxenberg'in Kur'an'ın Hristiyan yazılı metinlere dayandığına dair yaklaşımlarının ikna edici olmadığını düşünmektedir. Çünkü Hz. Muhammed'in Kur'an'la ilgili olarak yazılı bir metinden faydalandığına

³³⁴ Wild, "Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis", s. 631.

³³⁵ Wild, *a.e.*, s. 637.

³³⁶ Andrew Rippin, "Syriac in The Qur'an", *The Qur'an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 259. Luxenberg'in, geç antik çağın Yakın Doğu bölgesindeki sosyal, politik ve dini durumuna dair yapılan çok sayıdaki çalışmayı hesaba katmadığı da ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Walid A. Saleh, "The Etymological Fallacy and Qur'anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity", *The Qur'an in Context*, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 673,674.

³³⁷ Sidney Griffith, "Christian Lore and The Arabic Qur'an", *The Qur'an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 111.

³³⁸ Gerhard Böwering, "Recent Research on the Construction of the Qur'an", *The Qur'an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 81.

dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Böwering, aksi ispatlanana kadar Kur'an'ın sözlü aktarım yoluyla oluştuğunun kabul edilmesi gerektiği kanaatindedir.³³⁹

Luxenberg'in eserlerindeki çıkarımlarına olumlu eleştiriler yönelten Robert R. Phenix ile Cornelia B. Horn, Luxenberg'in *The Syro-Aramaic Reading of the Koran* isimli eserine yazmış oldukları değerlendirme yazısında Luxenberg'in izlemiş olduğu metodunun oldukça önemli ve benzersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Yazarlara göre Kur'an'ın tefsir tarihinde Luxenberg'in kaleme almış olduğu esere benzer bir çalışma henüz yapılmamıştır ve yaklaşık bir asır öncesinde Kitab-ı Mukaddes yorumcuları için geçerli olan durum Müslüman müfessirler için de söz konusu olmuş ve Luxenberg'in çalışması sayesinde Kur'an'a dair çalışmalarının daha eleştirel açıdan okunması gerektiği ortaya çıkmıştır. Phenix ve Horn'a göre tefsir literatürünün karanlığından çıkmanın yolu, Luxenberg'in yaptığı gibi filolojik yöntemi esas almaktan geçmektedir.³⁴⁰

Luxenberg'e olumlu eleştiri yönelten bir diğer isim ise Fred M. Donner'dır. Donner, yedinci yüzyılın Yakın Doğu bölgesi hakkındaki hali hazırdaki bilgiler, Kur'an'ın ilk olarak ne şekilde yazıldığına dair mevcut ifadeler ve Kuran metninin dil özellikleri göz önünde bulundurulduğunda Luxenberg'in Kur'an'ın ilk versiyonunun Süryanice olduğu noktasındaki görüşünün kabul edilebilir olduğu kanaatindedir. Donner, Luxenberg'in kitabının tümünün reddi yerine her bir meselesinin ayrı olarak incelemeye tâbi tutulması gerektiğini düşünmekte ve bu alanda daha fazla çalışmanın yapılması gerektiğini öne sürmektedir.³⁴¹

³³⁹ Böwering, "Recent Research on the Construction of the Qur'an", s. 83.

³⁴⁰ Robert R. Phenix, Cornelia B. Horn, "Christoph Luxenberg (ps.) Die syro-aramaeische Lesart des Koran; Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Qur'ānsprache", <https://hugoye.bethmardutho.org/article/hv6n1prphenixhorn>, 28.08.2019. Phenix ve Horn'un Luxenberg ile ilgili yapmış oldukları değerlendirmeleri Devin J. Stewart eleştirmiş ve söz konusu isimlerin Kur'an'ın metin tarihine dair bir bilgilerinin olmadığını öne sürmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Devin J. Stewart, "Notes on Mediaval and Modern Emendations of the Qur'an", *The Qur'an in Its Historical Context*, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 225-226.

³⁴¹ Donner, "The Qur'an in Recent Scholarship", s. 40.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GERD-R. PUIN'İN KUR'AN TARİHİNE YAKLAŞIMI

1. SAN'A YAZMALARI VE GERD-R. PUIN'İN KUR'AN TARİHİNDE YAZMA MUSHAF LARI KULLANMASI

1.1. San'a'da Bulunan Yazma Mushaflar

Batılı araştırmacılar, diğer kutsal kitaplar ile antik dönemden kalma metinlerin el yazmalar esas alınarak oluşturulan edisyonlarının olmalarına rağmen Kur'an metni üzerinde böyle bir çalışmanın yapılmadığına dikkat çekmişler ve bu eksikliğin bir an önce giderilmesini istemişlerdir. Arthur Jeffery, Gotthelf Bergstrasser ve Otto Pretzl yirminci yüzyılın ilk yarısında söz konusu Kur'an versiyonunu yapabilmek için gerekli kaynaklar elde etmeye çalışan isimlerdendir. Günümüzde San'a'da bulunan Kur'an el yazmaları, söz konusu isimlerin hedeflediği çalışmaları tekrar gündeme getirmiş ve ilerleyen bilgisayar teknikleri ile beraber yazmalar üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.³⁴²

Tayyar Altıkulaç'a göre Oryantalistler 1930'lu yıllara kadar çelişkili rivayetler üzerinden Kur'an tarihi oluşturma yoluna giderken, bu yıllardan itibaren eski Kur'an metinlerini inceleyerek ve bunlarda geçen bazı metin farklılıklarını esas alarak birtakım sonuçlara ulaşmaya çalışmışlardır.³⁴³ Altıkulaç'a göre Mushaf varakları konusunda oryantalist araştırmacılar ile Müslüman araştırmacılar arasında yaklaşım farkı bulunmaktadır. Buna göre Mushaf varakları üzerinde görülen hatalı bir yazım veya sonradan yapılan bir tashih, bazı oryantalistler tarafından değişimin delili olarak görülürken, Müslüman araştırmacılar bu tür hataları kâtip hatası olarak görmüşlerdir.³⁴⁴

³⁴² Keith E. Small, **Textual Criticism and Qur'an Manuscripts**, Plymouth, Lexington Books, 2012, s. 3.

³⁴³ Tayyar Altıkulaç, **Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime**, İstanbul, IRCICA, 2015, s. 151.

³⁴⁴ Altıkulaç'a göre Müslümanlar Kur'an tarihini, metnin bir harfinin dahi değişmediğine inanarak ilgili rivayetleri yeterince kritik etmeden ele alırken Oryantalistler Kur'an araştırmaları esnasında şüpheli bir tavır sergilemektedirler. **Bkz.** Altıkulaç, **Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime**, s. 151.

İslamiyet'in ilk asırlarında Hicâzî ve Kûfî hatla muhtelif kâtipler tarafından yazılan mushaflar zaman içinde yıpranmaları ve dağılmaları nedeniyle görevliler tarafından toplanmakta ve güvenli bir yerde muhafaza edilmekteydi. Zamanla bu mushafların yerini noktalama ve harekelerini İbn Mukle'nin (ö. 328/940) geliştirmiş olduğu mushaflar aldı. İbn Mukle'nin nesih hattıyla kaleme alınan mushaflar her tarafta kabul gördü. Bunun bir neticesi olarak Müslümanlar yıpranmış ve dağınık halde bulunan önceki mushafları unutmaya başladı. Zamanla bu mushaf varakları San'a'daki el-Câmiu'l-Kebîr'in kuzey batı kısmında yapılan bir depoya yerleştirildi. Asırlar geçmesine rağmen cami görevlileri dahil bu varaklarla hiç kimse ilgilenmedi.³⁴⁵ 1972 yılında işçilerin tavan arasında yer alan odalardan birinin duvarını yenilerken ulaştıkları yazmaların tümü Kur'an'la ilgili değildir. Bu yazmalardan bazıları tıp ve astroloji gibi alanlarla ilgili olup aynı yazı türü ile kaleme alınmamıştır. Bu metinlerde yetmiş kadar yazı çeşidinin kullanıldığı ifade edilmiştir.³⁴⁶

San'a'daki yazma eserleri incelemek üzere Alman Dış İşleri Bakanlığı'nın finansal desteği ile 1981 yılında Yemen ve Almanya arasında bir proje başlatılmıştır. Restorasyon, Göttingen Üniversitesi gözetimi altında 1981 ile 1985 yılları arasında İslam bilimcisi Gerd-R. Puin tarafından; 1985-1986 yılları arasında ise Saarbrückenli, İslam minyatürü uzmanı Dr. Hans-Caspar Graf v. Bothmer tarafından yönetilmiştir.³⁴⁷ Ancak Bothmer, proje için ayrılan bütçenin tükenmesi nedeniyle projeyi tamamlayamamıştır.³⁴⁸

San'a'daki Kur'an yazmalarının restore edilerek mikrofilme aktarılması, Hans Caspar Graf von Bothmer'ın ifade ettiğine göre 1987 ile 1992 yılları arasında yapılmış ve birkaç kere kesintiye uğramıştır. 1996-1997 yılları arasında ise

³⁴⁵ Altıkulaç, **Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime**, s. 154.

³⁴⁶ Ahmet Bedir, "Bir Saptırmanın Anatomisi: San'a'da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur'an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester'in 'What is The Qur'an' İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2001, s. 143.

³⁴⁷ Karl-Heinz Ohling, Gerd-R. Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, "Kur'an Araştırmalarının Yeni Yolları", terc. Günay Özer, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 4, 2004, s. 127. Gerd-R. Puin, Yemen'deki yazmalarla ilgili projenin, Yemen'in değil, kendilerinin bir girişimi neticesinde başladığını belirtmiştir. **Bkz.** <https://www.youtube.com/watch?v=DiK-lqm6G4w>, 16.03.2020.

³⁴⁸ Altıkulaç, **a.g.e.**, s. 156.

Bothmer'in gözetimi altında Saarland Üniversitesi'nin projesi olarak yapılmıştır.³⁴⁹ San'a yazmaları üzerine çalışan ekibin 35.000 çekim yaptıklarını ve bu çekimler üzerindeki çalışmalarının hala devam ettiği ifade edilmiştir.³⁵⁰

Alman ekip, San'a'da 12 bin kadar yazma eser üzerinde çalışmalara başlamış ve 22 grup kadar parşömeni Hicaz yazısı ile yazıldıkları gerekçesiyle sekizinci yüzyıla tarihlendirmişlerdir.³⁵¹ Hans Caspar Graf von Bothmer, San'a'daki yazmalar arasında sadece bir yazmanın üzerinde tarih bulduklarını ifade etmektedir. Söz konusu yazmada Ramazan ayı 357 senesi yazılmıştır. Bu ise Ağustos ayı 968 yılına tekabül etmektedir.³⁵² Andrew Rippin'e göre söz konusu parşömenlerin Kur'an metninin gizemi noktasında aydınlatıcı çıkarımlar vereceği umulmuş, ancak parşömenlerle ilgili olarak kesin olmayan birtakım veriler elde edilmiştir.³⁵³

1.2. Gerd-R. Puin'in Kur'an Tarihinde Yazma Mushafları Kullanması

Dr. Gerd-R. Puin, 1940 yılında Doğu Prusya'nın Königsberg şehrinde doğdu. Kur'an yazısı ile yazmaları üzerine araştırmalarda bulunan Puin, Almanya'nın Saarland Üniversitesi'nin emekli araştırmacılarından. Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın finanse etmesi sonucu San'a'da yapılan "Arapça el yazmalarının restorasyon ve kataloglanması" (Restaurieren und Katalogisieren arabischer Handschriften) başlıklı projeden 1981-1984 yılları arasında sorumlu idi. Kur'an'a

³⁴⁹ Ohling, Puin ve Bothmer, "Kur'an Araştırmalarının Yeni Yolları", s. 133.

³⁵⁰ Altıkulaç, **Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime**, s. 29. Ahmet Bedir, Mansur er-Rada'a'dan yapmış olduğu alıntıda, İtalya'daki The Angloziya Library, British Museum ile Amerika'daki The Congress Library'de Yemen'den getirilen onlarca yazma eserin yer aldığına dair ifadelerini aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Bedir, "Bir Saptırmanın Anatomisi: San'a'da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur'an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester'ın 'What is The Qur'an' İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2001, s. 141.

³⁵¹ Andrew Rippin, **The Qur'an and its Interpretative Tradition**, Suffolk, St Edmundsbury Press, 2001, s. x.

³⁵² Ohling, Puin ve Bothmer, **a.g.e.**, s. 135.

³⁵³ Rippin, **a.g.e.**, s. x. Rippin, bazı yazmalarda görülen farklı sure tertipleri yoluyla metnin genelinde birtakım değişikliklerin gerçekleştiği sonucuna varılabileceğini ifade etmektedir. Bunun yanında ona göre bazı metinlerdeki farklılıklar yazının yanında sözlü aktarıma güvenilebilmesini de zorlaştırmaktadır. Rippin'e göre San'a'da bulunan yazmalar, Müslümanların öne sürmüş olduğu gibi günümüzdeki Kur'an metninin sözlü aktarım yoluyla değil, önceki bir metnin gelişimi şeklinde ortaya çıkmış olduğuna delil olabilir. **Bkz.** Rippin, **a.e.**, s. x.

dair kaleme almış olduğu makaleler şunlardır: Karl-Heinz Ohling, Gerd-R. Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, “*Neue Wege der Koranforschung*”, Magazin Forschung, I, 1999, Universität des Saarlandes; “Vowel Letters and Ortho-Epic Writing in the Qur’an”, New Perspectives on the Qur’an, Ed. Gabriel Said Reynolds, London, Routledge, 2011, s. 147-190; “Observations on Early Qur’an Manuscripts in San’a”, What the Koran Really Says, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 739-744; “Leuke Kome: Laykah, The Arsians: ‘Ashab’al-Rass, and Other Pre-Islamic Names in the Qur’an: A Way Out of the ‘Tanglewood’?”, The Hidden Origins of Islam, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 335-360.

Gerd-R. Puin, San’a’daki el yazması mushaf metnlerinin en eski döneme ait en zengin metinler olabileceğini düşünmektedir.³⁵⁴ Puin’in makaleleri ve yazma metinler üzerinde yapmış olduğu çalışmaları aracılığıyla Kur’an tarihi alanındaki kanaatlerine ulaşmaya çalışacağız.

Puin, günümüzdeki Kur’an metnindeki yazının çeşitli tutarsızlıklar içerdiğini ifade etmektedir. Puin’e göre sanki Kur’an’ın yazısı ile ilgili bir reform başlamış, ancak bu reform tüm Kur’an’a yayılamamıştır. Bu durumun bir neticesi olarak İbn Ebi Dâvud (ö. 316), ed-Dânî (ö. 444), İbnu’l-Cezeri (ö. 833) ve Suyuti (ö. 911) gibi isimler bazı ayetlerdeki belirli kelimelerin ne şekilde yazılması gerektiği ile ilgili birtakım tespitlerde bulunmuşlardır.³⁵⁵ Puin, bu isimlerin Kur’an yazısının eski mushaflarda ne şekilde olduğu ile ilgili aktarmış oldukları bilgilerin ne derece doğru olup olmadığının yazma mushaflar incelenerek tespit edilebileceğini ifade etmektedir.³⁵⁶ Ona göre Müslümanlar Kur’an’ın hiçbir şekilde tahrif edilmediğine inanmakta, Batılı araştırmacıların Kur’an metni ile ilgili olarak öne sürmüş oldukları şüphelerini tanımamaktadırlar.³⁵⁷ Puin, San’a yazmalarının, Müslümanların Kur’an’ın sözlü yolla değişmeden nesilden nesile aktarılmış olduğuna dair kesin kanaatlerini sarsabileceğini öne sürmektedir.³⁵⁸

³⁵⁴ Ohling, Puin ve Bothmer, “Kur’an Araştırmalarının Yeni Yolları”, s. 128.

³⁵⁵ Gerd-R. Puin, “Vowel Letters and Ortho-Epic Writing in the Qur’an”, **New Perspectives on the Qur’an**, ed. Gabriel Said Reynolds, London, Routledge, 2011, s. 148.

³⁵⁶ Gerd-R. Puin, “Methods of Research on Qur’anic Manuscripts – A Few Ideas”, **Masâhif San’a’**, Dar Al-Athar Al-Islamiyyah, 19 March – 19 May 1985, s. 9-10.

³⁵⁷ Ohling, Puin ve Bothmer, “Kur’an Araştırmalarının Yeni Yolları”, s. 128.

³⁵⁸ Ohling, Puin ve Bothmer, **a.e.**, s. 131.

Puin, Yemenli Kadı el-Ekvâ'ya yazmış olduğu mektubunda Kur'an'la ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “San'a'daki kalıntılar hicretin ilk yüzyılına kadar gitmektedir. San'a'daki el yazmaları, Kur'an'ın hicri ilk asırdan itibaren tamamıyla yazıldığına dair yegâne somut delil olarak kalacaktır. Kur'an'ın yazımına -birçok gayri müslim ilim adamının zannettiği gibi- üçüncü asırda başlanmamıştır. Müslümanlar Hz. Osman zamanından beri Kur'an'ın tamamının varlığına kesin bir şekilde inanmaktadırlar. Şüphesiz ki bu, itikat ve inanmakla ilgili bir konudur. Zira Hz. Osman'ın eliyle yazılmış asli Kur'an nüshası bize ulaşmadığı gibi, değişik yerlere onun emriyle dağıtılan nüshalardan herhangi biri de elde mevcut değildir.”³⁵⁹

Puin, Hz. Peygamber dönemindeki Kur'an yazısının oldukça eksik hususlar içerdiği, bu nedenle Kur'an metninin, onu ezberden bilenler için destekleyici bir mahiyet arz ettiği kanaatindedir.³⁶⁰ Ayrıca Puin, Kur'an yazmalarında harfler üzerinde hareketlerin bulunmaması nedeniyle Kur'an'ın kelime-kelime aktarılmadığı görüşündedir. Ona göre Kur'an metni Kahire mushafında görüldüğü gibi sabit ve değişmez bir yapıya sahip değildi.³⁶¹ Puin, Gotthelf Bergstrasser, Arthur Jeffery ve Otto Pretzl gibi isimlerin Kur'an yazmalarını derlemeye çalıştıkları zaman ile kıyaslanınca günümüzde çok daha fazla yazma mushaf metninin ulaşılır olduğunu ifade etmektedir. Ancak Puin'e göre yazmalarda metin farklılıkları incelenip derlense dahi bu durum, kapalı olan Kur'an metnini anlaşılır kılmak gibi bir fayda sağlamayacaktır. Puin, yazmalara dair yapılan araştırmaların Kur'an yazısının geçirmiş olduğu aşamalar hakkında bilgi vereceği kanaatindedir.³⁶² Bunun yanında Puin'e göre eleştirel bir Kur'an edisyonuna sahip olmadığımız için elimizdeki standart metnin Osman yazısına birebir karşılık gelip gelmediği de yazma metinler

³⁵⁹ Bedir, “Bir Saptırmanın Anatomisi: San'a'da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur'an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester'ın ‘What is The Qur'an’ İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi”, s. 162. Puin'in zikri geçen ifadelerinden tam olarak neyi kastettiği tam olarak anlaşılamamaktadır.

³⁶⁰ Puin, “Methods of Research on Qur'anic Manuscripts – A Few Ideas”, s. 9.

³⁶¹ <https://www.youtube.com/watch?v=iNdvsLh128Q>, 16.03.2020.

³⁶² Gerd-R. Puin, “Observations on Early Qur'an Manuscripts in San'a”, **What the Koran Really Says**, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 739. İsmail Albayrak, Puin'in zikri geçen makalesinde akademik dünyanın heyecanını giderecek hiçbir şey söylemediğini ifade etmektedir. **Bkz.** İsmail Albayrak, “John Wansbrough'nun Kur'an Tarihi Teorisi ve Batı'da Doğurduğu Tartışmalar”, **İslamiyat IV**, Sayı:1, 2001, s. 178.

yoluyla ortaya çıkacaktır.³⁶³ Puin, el yazmalarından hareketle Kur'an yazısının zaman içerisinde zenginleştirildiğini ve eski müsveddelere hareketler konularak ve olası hatalara karşı düzenlenerek modernleştirildiğini ifade etmektedir.³⁶⁴

Puin, San'a yazmaları projesinin ilk aşamasında on metre uzunluğuna varan yazmaları dizmiş ve kâğıt ile deri olanları birbirinden ayırmıştır. Deriler daha eski olabilir düşüncesiyle kâğıt olanları çuvallara geri kaldırmıştır. Bunlar arasında ise daha büyük ve pek düzenli olmayan parşömenleri incelemeye çalışmıştır. Mâil hat/Hicâzî hat olanları da daha eski olabilirler düşüncesiyle Kûfî hat olandan daha önce incelemeye tabi tutmuştur. İncelemede zarar verilmemesi amacıyla bu yazmaların da restore edilmesini sağlamıştır.³⁶⁵

Puin, San'a'daki yazmaların 940 mushaftan alıntılar olduğu neticesine vardıklarını belirtmektedir. En eski olan yazmalar ise 20-25 mushafın kalıntılarıdır. En eski yazmalar hicri birinci yüzyılın sonu ile hicri ikinci yüzyılın yarısı arasında geçen süre arasında döneme tarihlendirilmiştir. Tarihlendirme yazmaların yazı stili ile sayfa düzeni üzerinden yapılmıştır. Puin, Kûfî yazısı ile yazılanların oldukça düzenli bir şekilde yazıldıklarını ve bunların daha geç bir döneme ait oldukları kanaatinde. Hicâzî/Mâil hat ile yazılanlar Abbasiler dönemi ile sona ermiştir.³⁶⁶ Puin, yazmaların ilk olarak satır sayıları ve satır uzunlukları üzerinden sınıflandırıldıklarını ifade etmektedir. İkinci aşama, birinci aşamaya göre çok daha karmaşık bir vaziyet arz etmektedir. Bu aşamada Puin, yazmaların sayfa düzenine göre, hareketlerin yoğunluğu (kırmızı noktalar), sure ayırıcıları ve ta'şir işaretleri üzerinden aynı metnin parçalarını bir araya getirmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.³⁶⁷ Puin, Hicazi yazıyla yazılan Mushafları incelediğini ve standart Mısır basımı mushaf ile kıyaslayarak birtakım neticelere vardığını ifade etmektedir.

³⁶³ Puin, "Vowel Letters and Ortho-Epic Writing in the Qur'an", s. 148. Ayrıca **bkz.** Karl-Heinz Ohling, Gerd-R. Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, "Kur'an Araştırmalarının Yeni Yolları", terc. Günay Özer, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:4, 2004, s. 127. Puin'in Kur'an'ın Hz. Osman zamanında cem edildiğini kabul ettiği görülmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın cemine dair rivayetlerin en azından bir kısmını kabul ettiği öne sürülebilir. **Bkz.** Gerd-R. Puin, "Methods of Research on Qur'anic Manuscripts – A Few Ideas", **Masâhif San'â'**, Dar Al-Athar Al-Islamiyyah, 19 March – 19 May 1985, s. 9. Metin, Kuveyt'te 1985 yılında San'a'daki yazma eserlere dair yapılan bir serginin kataloğunda yer almaktadır.

³⁶⁴ Ohling, Puin ve Bothmer, "Kur'an Araştırmalarının Yeni Yolları", s. 129.

³⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=DiK-lqm6G4w>, 16.03.2020.

³⁶⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=DiK-lqm6G4w>, 16.03.2020.

³⁶⁷ Puin, "Methods of Research on Qur'anic Manuscripts – A Few Ideas", s. 10.

Puin'in varmış olduğu ilk netice yazma mushaflardaki elif harfinin yazımı ile ilgilidir. Buna göre elif harfi, günümüz mushafındaki harflerin yazım şekli göz önünde bulundurulunca en fazla dikkat çeken yazım şeklidir. Örneğin, günümüz metninde geçen ابوكم ifadesi oldukça kolay bir şekilde 'âbâ'ukum olarak telaffuz edilmektedir. Ancak aynı kelime Hicazi yazıyla yazılan bu mushaflarda ابوكم şeklinde yazılmıştır. Bu kelimenin 'âbâ'ukum şeklinde okunabilmesi için metnin sözlü olarak aktarıldığı bir geleneğe ihtiyaç vardır.³⁶⁸

Puin'in San'a yazmaları arasında incelediği ve "Palimsest" olarak adlandırılan bir yazma eser oldukça meşhur olmuştur. Bu yazmada Kur'an metni Hicazi yazıyla yazılmış, ancak sonraki bir dönemde silinmiş ve yerine bir başka Kur'an metni yazılmıştır. Her iki yazının Hicazi olması nedeniyle Puin, bu iki metnin birbirine yakın zamanlarda kaleme alındıkları sonucuna varmaktadır. Palimsest, yani iki katmanlı metinlerin yazım nedeniyle ilgili olarak Puin, kesin bir yargıya varmamakta, ancak bu konuda tahmin yürütebileceğini söylemektedir. Ona göre ilk yazıdaki sure dizimi bugünkü sure diziminden farklıdır. Bu nedenle yazılar silinip yerine bir başka metin yazılmış olabilir. Puin'e göre alt metin de hiç şüphesiz Kur'an'dır ancak her iki metin arasında çok fazla olmasa dahi birtakım farklılıklar bulunmaktadır.³⁶⁹ Puin, San'a yazmaları içinde en azından palimsest nüshasının Birmingham mushafından³⁷⁰ daha eski olduğu kanaatindedir.³⁷¹

Puin, San'a yazmaları arasında bulunan palimsest nüshasının tarihinin belirlenmesi için üç farklı Karbon metoduyla inceleme yapıldığını, ancak bu üç inceleme sonunda üç farklı sonucun elde edildiğini söylemektedir. Birinci inceleme 578-669 yılları arasına; ikinci inceleme 543-643 yılları arasına; üçüncü inceleme ise 433-599 yılları arasına tekabül etmektedir. Bu dönemler görüldüğü üzere İslam öncesi döneme denk gelmektedir. Puin, söz konusu tarihlerin yazma üzerindeki

³⁶⁸ Puin, "Observations on Early Qur'an Manuscripts in San'a", s. 740.

³⁶⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=DiK-lqm6G4w>, 16.03.2020.

³⁷⁰ Söz konusu mushaf yazmaları iki varaktan oluşmakta ve Birmingham Üniversitesi Mingana koleksiyonunda yer almaktadır. Varaklara Carbon 14 testini uygulayan Oxford üniversitesi, varakları 568-645 yılları arasına tarihlendirmiş ve testin % 95.4 oranında isabetli olduğunu öne sürmüştür. Ancak yapılan tarihlendirme ile ilgili birtakım itirazlar dile getirilmiştir. Bunlardan biri Almanya Göttingen Bilimler Akademisi'nden Prof. Igno Kottsieper'in itirazıdır. Kottsieper, testin farklı merkezlerde yapılması gerektiğini, aksi halde söz konusu tarihlerin varsayım olarak kalacağını ifade etmiştir. **Bkz.** Elif Behnan Karabıyık, "Birmingham Varakları Hakkında Rapor", **Kuramer Bülten**, Sayı:2, Ocak 2016.

³⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=UaCH1pI30ss>, 16.03.2020.

yazının değil, derinin tarihine karşılık geldiğini ifade etmektedir. Puin, bazılarının bu derilerin muhafaza edildiğini ve ilerleyen dönemlerde üzerine yazı yazıldığını söylediklerini aktarmaktadır. Ancak ona göre böyle bir durum mümkün değildir, çünkü söz konusu dönemlerde bu çeşit deriler muhafaza edilmemektedir. Bunun nedeni ise üzerine yazı yazılmayan derilerde sonraki dönemde meydana gelen çukurlaşma vb. değişikliklerdir. Deride söz konusu değişiklikler olduğu zaman üzerine yazı yazmak da mümkün olmamaktadır.³⁷²

San'a yazmaları arasında meşhur olan ve "palimpsest" olarak isimlendirilen yazma ile ilgili olarak Asma Hilali kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Hilali, otuz sekiz yapraktan oluşan yazma metnin iki katmanlı bir yazıdan oluştuğunu; üst katmandaki yazının yedinci veya sekizinci yüzyılın ilk yarısına tarihlendirildiğini, alt katmanın ise bu tarihten daha erken bir dönemde yazıldığını öne sürmektedir. Hilali, yapmış olduğu incelemeler neticesinde alt ile üst metin arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmaktadır. Üst metinde Kur'an kesinti yapılmadan kaleme alınırken alt metinde Kur'an'ın farklı kısımlarından ayetler yer almaktadır. Alt metinde dikkat çeken hususlardan biri Kur'an okunması ile ilgili birtakım talimatların yer almasıdır. Bunlardan biri Tevbe suresinin başındaki "لا تَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ" (Bismillah deme) ifadesidir. Ayrıca alt metinde birtakım düzeltmeler de bulunmaktadır. Bu nedenle Hilali, alt metnin bir süreç içerisinde yazılan bir metin olduğu veya ders ortamında tutulan notlardan meydana geldiği hususu üzerinde durmaktadır.³⁷³ Hilali'ye göre bu nedenle palimpsest olarak isimlendirilen metinler San'a Camii'nde muhafaza edilmiş olabilir.³⁷⁴

Puin, kendisiyle yapılan röportajda, dikkatini çeken başka yazma metinlerden de bahsetmektedir. Üzerinde cami mimarisine dair çizimler bulunan dört yazma eser bunlardandır. Kur'an'ın iki tüm sayfasını oluşturan bu parçalar Carbon 14 metodu ile tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak Puin, söz konusu metodun tarihlendirme açısından elverişli olmadığını ve parşömenlerdeki motiflerin bu noktada fayda sağladığını ifade etmektedir. Puin, yazmaları tarihlendirirken söz konusu motiflerden

³⁷² <https://www.youtube.com/watch?v=UaCH1pI30ss> , 16.03.2020.

³⁷³ Asma Hilali, "Was the San'â' Palimpsest a Work in Progress", **The Yemeni Manuscript Tradition**, Ed. by David Hollenberg, Christoph Rauch, Sabine Schmidtke, Leiden, Brill, 2015, s. 12-27. Ayrıca Hilali, San'a'da bulunan palimpsest ile ilgili kapsamlı bir eser de kaleme almıştır. **Bkz.** Asma Hilali, **The Sanaa Palimpsest**, London, Oxford University Press, 2017.

³⁷⁴ Hilali, **a.g.e.**, s. 27.

yola çıkmış ve bunların Velid b. Abdülmelik dönemine (705-715), yani hicri birinci asra ait olabileceğini ifade etmiştir.³⁷⁵

Puin'e göre el yazması bir metin karbon metodu dışında yazı stilleri, yazıların etrafında bulunan çizimler ve ibarelerden hareketle tarihlendirilebilir. Yazılar dışındaki çizimlere örnek olarak ayetler arasındaki işaretler, sureleri birbirinden ayıran işaretler, ayetlere verilen rakamlar gibi hususlar zikredilebilir. Bunun yanında üzerine yazı yazılan malzemenin yatay veya dikey olması gibi hususlar da yazma eserin tarihlendirilmesinde rol oynamaktadır. Puin, dikey olan yazının yatay olandan daha eski olduğu kanaatindedir. Hicaz hattıyla yazılan bu eserlerde satırların sayısı farklılık gösterir. Hicazi yazı ile yazılan eserler ile günümüzdeki Kur'an metnini karşılaştıran Müslümanların bir kısmı söz konusu farklılıkların müstensihin hatası ve cehaletinden dolayı meydana geldiğini öne sürmektedir. Puin'e göre aslında yazma metinlerdeki Kur'an yazısı, günümüz Kur'an metnindeki Arapça yazısının kuralları ile uyumlu değildir, bu dönemde farklı bir Arapça yazısı söz konusudur.³⁷⁶

Puin, yazmaların tarihlendirilme aşamasında el yazısından ziyade, yazının etrafında yer alan süslemelere odaklanılması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre yazma eser süslemelerinin birbirleri ile mukayese edilmesi sonucunda parşömen kesin bir dönem ile tarihlendirilebilir.³⁷⁷ Puin, yazma bir metnin, yazısı üzerinden yapılacak bir tarihlendirmede farklı açılardan elde edilen kronolojiler yoluyla kesin anlamda bir tarihlendirmenin söz konusu olabileceğini düşünmektedir. Bu anlamda Arap yazının pek yardımcı olacağını düşünmemektedir. Tarihlendirme anlamında yardımcı olabilecek hususlardan biri yazmalarda sure isimlerinin yer alıp almamasıdır. İlk dönem Mushaflarda sure isimlerinden ziyade iki sureyi birbirinden ayıran boşluklar bırakılmış ve sonraki dönemde söz konusu boşluklar çeşitli süslemelerle doldurulmuştur. Sure isimleri ya sureler arasındaki boşluğa ya süslemenin üzerine ya da süslemenin kenarına yazılmıştır.³⁷⁸

Puin'in Hicazi mushaf yazmalarını incelemesi sonucunda varmış olduğu sonuçlardan biri kıraatlerle ilgilidir. Puin, söz konusu yazmalarda mevcut kıraat çeşitlerinden çok daha fazla kıraatle karşılaştığını öne sürmektedir. Puin'in ifadesine

³⁷⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=iNdvsLh128Q>, 16.03.2020.

³⁷⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=UaCH1pI30ss>, 16.03.2020.

³⁷⁷ Puin, "Methods of Research on Qur'anic Manuscripts – A Few Ideas", s. 10-11.

³⁷⁸ Puin, *a.e.*, s. 15.

göre bu kıraatler standart metnin farklı okunması şeklinde değil, standart metninden farklı kelime ve ifadeler yoluyla ortaya çıkmıştır. Puin yedi, on veya on dördü kıraat sistemlerinin San'a'da görülen kıraat çeşitlerinden daha erken olduğu sonucuna varmaktadır. Puin'in Hicazi yazmalarla ilgili olarak bir diğer çıkarımı ise ayet sayıları ve sure çıkarımlarıyla ilgilidir. Puin birçok mushaf yazmasındaki ayetlerin Kufe ekolünde sayıldıklarını, ancak önemli bir kısmının ise herhangi bir sisteme karşılık gelmediklerini ifade etmektedir.³⁷⁹ Ayrıca Puin, mushaf yazmalarında, Osman mushafı ile İbn Mesud ve Ubey bin Ka'b Mushaflarındaki sure sıralamalarından farklı sure sıralamalarının yer aldığını ifade etmektedir. 72. sureden 51. sureye ve 67. sureden 83. sureye yapılan geçişlerin bu farklılıklardan bazıları olduğunu belirtmektedir.³⁸⁰

Puin Kur'an yazısı ile el yazması Mushaflarını inceleyerek müstakil bir çalışmada Kur'an'da geçen أصب الأيكة ifadesini incelemektedir.³⁸¹ أَيْكَة kelimesi ağaçları sık ve birbirine geçmiş orman anlamına gelmektedir. Puin'e göre Hicr Suresi-78 ile Kaf Suresi-14 ayetlerinde أصب الأيكة; Şuarâ-176, Sâd-13 ayetlerinde ise أصب الأيكة şeklinde geçen ifade, ayetlerin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda aynı anlama karşılık gelmektedir. Puin'e göre الأَيْكَة ifadesi, bir yer ismine karşılık gelecek şekilde لَيْكَة şeklinde okunmalıdır.³⁸² Puin, söz konusu farklılığın müfessirler tarafından lehçe farklılığı şeklinde açıklandığını, ancak bu açıklamanın ikna edici olmadığını öne sürmektedir. Ona göre kelimenin farklı yazılması lehçe farklılığına dayandırılmaz.³⁸³

Puin, أصب الأيكة kelimesine dair yapmış olduğu tespitlerin çıkış noktasının San'a'da bulunan Hicaz yazısı ile yazılmış bir mushaf ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Günümüz Kur'an metnindeki bir ayette أصب الأيكة şeklinde geçen ifade söz konusu yazma mushaf metninde أصب لَيْكَة olarak geçmektedir. Puin, el yazmalarını incelemek suretiyle konu ile ilgili zengin bir verinin elde edileceğini,

³⁷⁹ Puin, "Observations on Early Qur'an Manuscripts in San'a", s. 741.

³⁸⁰ Puin, *a.e.*, s. 742.

³⁸¹ Gerd-R. Puin, "Leuke Kome: Laykah, The Arsians: Ashâb'al-Rass, and Other Pre-Islamic Names in the Qur'an: A Way Out of the 'Tanglewood'", *The Hidden Origins of Islam*, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 335-360.

³⁸² Puin, "Leuke Kome: Laykah, The Arsians: Ashâb'al-Rass, and Other Pre-Islamic Names in the Qur'an: A Way Out of the 'Tanglewood'", s. 339.

³⁸³ Puin, *a.e.*, s. 340.

ancak kendisinin bu yolu izleyemeyeceğini ifade etmektedir. Puin, أصحب الأيكة ifadesiyle ilgili olarak kıraatlerdeki versiyonlardan da deliller getirmektedir. Verş ve Kalun kıraatlerinde Şuara suresi 176. ayet ile Sâd suresi 13. ayette yer alan ليكة kelimesinin ليكة olarak yer aldığını ifade etmekte ve bu nedenle gayri munsarif olarak okunduğunu öne sürmektedir. Puin, kelimenin gayri munsarif ve fethalı okunmasından hareketle kârielerin kelimeyi yer ismi olarak anladıklarını ifade etmektedir.³⁸⁴

Puin, netice itibariyle أصحب الأيكة ifadesinin أصحب الأيكة ifadesinden kısmen daha erken bir dönemde ortaya çıktığını öne sürmektedir. Puin'e göre ليكة kelimesi, anlam kargaşasına sebebiyet verdiği için daha sonraki bir dönemde الأيكة şeklinde değiştirilmiştir. Buna göre kelimenin doğru versiyonu أصحب ليكة olarak kabul edilmelidir. Puin'in bu tercihinde el yazmaların okunması ile ilgili bir kural olan "lectio difficilior" kuralını göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Bu kurala göre iki farklı okunuş arasında daha az normal olan okunmanın tercih edilmelidir. Bu tespitinden hareketle Puin, ليكة kelimesinin, Yunanca karşılığı "Leuke Kome" olan ve Kızıldeniz üzerindeki Nebati bir limana karşılık geldiğini öne sürmektedir.³⁸⁵ Puin, bu tespitine dayanarak Kur'an'ın, sözlü aktarımından önce var olan birtakım malzemeyi içerdiği sonucuna varmaktadır. Ayrıca, her ne kadar ليكة kelimesi sonraki dönemde الأيكة şeklinde değiştirilmiş olsa dahi, Kur'an metninin kelimenin ilk versiyonu olan ليكة kelimesine varma hususunda yeterli olduğu kanaatindedir. Bir başka deyişle Puin, Kur'an'da yer alan kelimelerin en eski formlarının elde edilmesinin metni esas almak suretiyle mümkün olacağı görüşündedir.³⁸⁶

Puin'in الأيكة kelimesine dair incelemesinde Müslümanların bu konuya dair yaklaşımını ne şekilde aktardığı önem arz etmektedir. Puin'in kelimenin özellikle bağlamını merkeze alarak özel bir yer ismine karşılık geldiği ön kabulüne sahip olduğu ve Müslümanların bu husustaki yaklaşımlarını bu perspektifle aktardığı görülmektedir. Kelimenin yer ismi olduğuna dair coğrafyacı Yakût el-Hamevi (ö. 626), dilci el-Cevherî (ö. 400'den önce) ile Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224)

³⁸⁴ Puin, "Leuke Kome: Laykah, The Arsians: Ashâb'al-Rass, and Other Pre-Islamic Names in the Qur'an: A Way Out of the 'Tanglewood'", s. 340.

³⁸⁵ Puin, **a.e.**, s. 341-342. Puin, yazısının bir sonraki aşamasında Leyke'nin coğrafi olarak nereye tekabül ettiğini incelemeye çalışmaktadır. **Bkz.** Puin, **a.e.**, s. 342-346.

³⁸⁶ Puin, **a.e.**, s. 352.

yaklaşımlarını vermekte ve bunların önem arz ettiklerini vurgulamaktadır. El-Hamevi, Tebuk halkının الأيكة kelimesinin kendi şehirlerine karşılık geldiğini ve Hz. Şuayb'ın kendilerine gönderildiğini söylediklerini aktarmaktadır. el-Cevheri, الأيكة kelimesinin “ağaçları sık orman” şeklinde, ليكة kelimesinin ise bir yer ismi olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiş; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ise belirli bir yer ismi vermeden kelimenin bir şehir ismine karşılık geldiğini aktarmıştır.³⁸⁷

Buna karşın Puin, dilci Ebû Ubeyde (ö. 209 ?) ile Zemahşeri (ö. 538) gibi isimlerin konu ile ilgili yaklaşımlarını aktarmakta ancak, bunlarla ilgili olarak herhangi bir tespitte bulunmamaktadır. Puin, Ebu Ubeyde'nin Alusi'nin tefsirinde yer alan şu rivayeti aktarmaktadır: “Bir tefsir metninde Leyke kelimesinin bir yer ismi; el-eyke kelimesinin ise bölgenin tümüne karşılık gelen bir isim olduğunu gördük. Bu durum مكة ve بكة kelimelerindeki duruma benzemektedir. Ben her iki kullanımı da Osman mushafında gördüm. Bu kelime, Hicr ve Kaf surelerinde الأيكة, Suarâ ve Sâd surelerinde ise ليكة şeklinde okunur. Diğer şehirlere gönderilen mushaflar bu şekildedir, herhangi bir değişiklik arz etmezler. Puin, Zemahşeri'nin ليكة kelimesinin son harekesinin fethalı değil, kesralı bir şekilde okunması gerektiğini söylediğini ve Zemahşeri'nin fethalı okuyuşu neredeyse dinden çıkaran bir okuyuş olarak gördüğünü ifade etmektedir. Puin'in bu kısımda Müslümanlardan aktarmış olduğu söz konusu yaklaşımları, konunun karmaşık bir vaziyet arz ettiğini ve Müslümanların dahi bu konuda hemfikir olmadıklarını göstermek amacıyla aktardığı söylenebilir.³⁸⁸ Sonuç itibarıyla, Müslümanların konuya dair tespitlerini aktarırken bunların kabul edilip edilemeyeceği hususu üzerinde yeterince durmadığı öne sürülebilir. Örneğin, Ebu Ubeyde'nin, yer-bölge ismi tespitinin kabul edilip edilmeyeceği ile ilgili olarak herhangi bir yargıda bulunmamaktadır.

Puin, Kur'an- Kerim'deki إِبْرَاهِيمَ ve شَيْطَانِ kelimelerindeki ي harfine dair birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır. Puin'e göre bu kelimelerdeki ي harfine dair doğru tespitlerde bulunulursa Kur'an yazısına dair bilinmeyen noktaların bir kısmı aydınlatılmış olacaktır.³⁸⁹ Puin, bu hususla ilgili olarak, İbranice Satan olan kelimenin neden “şeytan” şeklinde, Yahudi ve Hristiyanlarda Abraham olarak ifade

³⁸⁷ Puin, “Leuke Kome: Laykah, The Arsians: Ashâb'al-Rass, and Other Pre-Islamic Names in the Qur'an: A Way Out of the 'Tanglewood'”, s. 338.

³⁸⁸ Puin, a.e., s. 341.

³⁸⁹ Ohling, Puin ve Bothmer, “Kur'an Araştırmalarının Yeni Yolları”, s. 131.

edilen kelimenin neden “İbrahim” şeklinde ve son olarak aslı Tora olan kelimenin Kur’an’da neden تورية şeklinde yazıldığını noktalarını aydınlatmaya çalışmaktadır. Puin, bu kelimelerde yer alan ي harfinin aslının uzun ا (elif) olduğunu, ancak kelimelerin Arapça versiyonlarının elde edilmesi amacıyla ي harfinin telaffuz edildiğini öne sürmektedir. Ancak Puin’e göre Arapça imlanın gelişiminin belirli bir döneminde hatalı bir şekilde ي harfi normal bir uzun ا (elif) şeklinde okunmamıştır. Puin, şeytan, Tevrat ve İbrahim kelimelerinin asıl versiyonlarına ulaşmış olduğu bu tespitlerinin, İslam dinin Yahudi ve Hristiyan bilgisinden ortaya çıkmış olduğuna dair yaklaşım için bir delil olabileceğini öne sürmektedir.³⁹⁰

Puin, ي harfinin okunuşundan hareketle Mümin suresi 3. ayet-i kerimede geçen cümlesinin ne şekilde anlaşılması gerektiği ile ilgili bir اَلَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ³⁹¹ öneride bulunmaktadır. Buna göre ifade “O’ndan başka ilah yoktur. Dönüş yalnız onadır”, şeklinde değil, İncil’de yer alan anlama karşılık gelecek şekilde anlaşılabilir. Puin, ayet-i kerimede yer alan اِلَه ile اِلَه kelimelerinin yazılışlarının aynı olduğunu ve iki kelimeye de “ilah” anlamının verilebileceğini öne sürmektedir. Sonuç itibarıyla söz konusu ifade “Ondan başka ilah yoktur, kaderlerin ilahı” şeklinde olurdu. Puin, bu anlamın daha makbul olduğunu düşünmektedir. Bu noktadan hareketle Puin, Kur’an’daki ayetlerin anlamlarının Kur’an imlasının ilk versiyonunun araştırılması suretiyle açıklığa kavuşturulacağı ve bu süreçte San’a Kur’an yazmalarının büyük bir imkân sağladığı kanaatindedir.³⁹²

Toby Lester tarafından kaleme alınan ve oldukça ses getiren “What is the Qur’an” isimli yazıda Puin’e dair bir takım iddialar yer almaktadır.³⁹³ Lester’ın yazısı ilk olarak *Atlantic Monthly*, isimli dergide 1999 yılı Ocak ayında yayınlanmıştır. Yazının Puin’i ele aldığı kısmından bahsetmek yerinde olacaktır. Lester’ın iddiasına göre Puin, Yemen’deki yazma Mushafların Kur’an metninin bir seferde Peygamber’e vahyedilen bir metinden ziyade bir süreç içinde gelişim

³⁹⁰ Ohling, Puin ve Bothmer, “Kur’an Araştırmalarının Yeni Yolları”, s. 132.

³⁹¹ Mü’min Suresi/3: “O’ndan başka ilah yoktur, dönüş yalnız O’nadır.”

³⁹² Ohling, Puin ve Bothmer, *a.g.e.*, s. 132.

³⁹³ Ahmet Bedir, Puin’in Toby Lester’in yazısından haberdar olduğunu, ancak yazının sonuçlarının bu şekilde olacağını ön göremediğini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Bedir, “Bir Saptırmanın Anatomisi: San’a’da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur’an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester’in ‘What is The Qur’an’ İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2001, s. 147.

gösteren bir metin olduğuna delil olduğunu düşünmektedir. Bunun yanında Lester'a göre Puin, Yemen mercilerinin Alman ve diğer yabancı araştırmacıların Kur'an üzerinde incelemelerde bulunmuş olmalarının yayılmasını istemediklerini ifade etmektedir. Ona göre bu tutumlarının nedeni ise Kur'an tarihine dair söylenmesi gereken her şeyin bin yıl önce söylenmiş olduğuna dair inançlarıdır.³⁹⁴

Lester, Puin'in birçok Müslümanın Kutsal Kitabın gökten bir anda düşmediğini ve bir tarihinin olduğunu ifade ettiğini söylemektedir. Yazıda ifade edildiğine göre Puin, Kutsal Kitap hakkında müslümanların bu şekilde düşündüklerini söylemektedir, ancak müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i bu tartışmanın dışında tutmaktadırlar.³⁹⁵ Puin'e göre bu kabulün sona erdirilmesinin yolu, Kur'an'ın da bir tarihinin olduğunu ortaya koymaktır ve San'a yazmaları bu hususta yardımcı olacak malzemeler içermektedir.³⁹⁶ Lester, Puin'in oldukça iddialı olarak şunları aktardığını söylemektedir: "Bana göre Kur'an, Muhammed'in döneminde dahi anlaşılmayan birtakım metinlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Bunların birçoğu İslam'ın kendisinden yüz yıl kadar eski olabilir. Bununla beraber İslami anlatıda birçok çelişkili bilgi yer almaktadır. Ayrıca bu anlatılarda İslam tarihinin tam tersi bir tarihinin olduğunun ortaya konabileceği Hristiyan bir anlatı da yer almaktadır."³⁹⁷

Puin, Yemen Eski Eserler Müdürlüğü başkanı Kadı İsmail el-Ekva'ya yazmış olduğu mektupta Toby Lester'in kendisine dair söylemiş olduğu ifadeleri reddetmektedir. Mektubunun bir kısmı şu ifadeleri içerir: "San'a nüshaları, diğer dünya müzelerinde bulunan nüshalardan farklı değildir. Farklılık ancak, okunan bir metin olarak Kur'an'a bir zarar vermeyecek tafsilde bulunmaktadır. Bu da sadece yazıdadır. Bu gerçek zaten malumdur, hatta Kahire'de matbu olan Mushaf'ta bile durum böyledir."³⁹⁸

³⁹⁴ Toby Lester, "What Is the Koran?", **What the Koran Really Says**, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 109.

³⁹⁵ Lester, **a.e.**, s. 109.

³⁹⁶ Lester, **a.e.**, s. 110.

³⁹⁷ Lester, **a.e.**, s. 112.

³⁹⁸ Bedir, "Bir Saptırmanın Anatomisi: San'a'da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur'an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester'in 'What is The Qur'an' İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2001, s. 147. Muhammed Mohar Ali, *The Qur'an and the Orientalists* isimli kitabında Toby Lester'in San'a yazmaları ile Puin ve Bothmer'in Kur'an hakkındaki görüşlerini kaleme almış

Puin Kadı İsmail el-Ekva'ya yazmış olduğu mektupta söz konusu görüşleri savunmadığını ifade etmesine rağmen bazı değerlendirmelerde Puin'in Lester'in makalesindeki sözlerinin alıntılandığı görülmektedir.³⁹⁹

2. GERD-R. PUIN'E YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

M. Mustafa el-Azami, Puin'in Wansbrough'nın çalışmalarını yeniden okumaya çalıştığını ifade etmektedir.⁴⁰⁰ Azami, San'a'da bulunan yazmaların her ne kadar büyük bir hazine konumunda olsalar dahi Kur'an'ın tamamlanması faaliyetinin İslam'ın ilk yıllarında olduğunu gösteren delillerin bütününe yeni ve ciddi herhangi bir şey ekmediği kanaatindedir.⁴⁰¹ Azami, Puin'in "Observations on Early Qur'an Manuscripts in San'a", isimli makalesinde öne sürmüş olduğu birtakım hususları incelemekte ve bunların temellendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Söz konusu hususlar elif harfinin yanlış yazılması, bazı ayetler içerisindeki ayet ayırıcılarının pozisyonundaki değişiklikler ve 26. surenin 37. Sure ile takip edildiği fragmanla ilgili çıkarımlarıdır.⁴⁰²

Azami, Puin'in elif harfinin yazılışı ile ilgili çıkarımlarının isabetli olmadığını ifade etmekte, bunun nedeninin ise dilin zaman içerisinde dönüşmesi ve gelişmesini göstermektedir. Bu noktadan hareketle Azami, ilk dönem Kur'an el yazmalarında görülen yazı stillerinin yanlış olmaktan ziyade kendi döneminde bir karşılığının bulunduğu kanaatindedir.⁴⁰³ Puin'e yönelttiği ikinci eleştiri ise ayetlerdeki ayırıcı farklılıklarıyla ilgilidir. Azami, bu farklılıkların bilinmeyen herhangi bir hususu ortaya çıkarmadığını belirtmekte ve söz konusu farklılıkların ilk alimlerce tespit edildiğini ve kataloglandığını ifade etmektedir. Azami, mushaf yazmalarında görülen

olduğu yazısının Müslüman dünyada oldukça ses getirdiğini, bu nedenle söz konusu isimlerin bu yazıda kendileriyle ilgili ifade edilen görüşlerden beri olduklarını bildirmek amacıyla Kadı İsmail el-Akva'ya mektup yazdıklarını öne sürmektedir. **Bkz.** Mohar Ali, Muhammad, **The Qur'an and Orientalists**, Oxford, Jam'iyat 'Ihyaa' Minhaaj al-Sunnah, 2004, s. 269.

³⁹⁹ M. Mustafa el-Azami, **Kur'an Tarihi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 33; Andrew Rippin, **The Qur'an and its Interpretative Tradition**, Suffolk, St Edmundsbury Press, 2001, s. xiii.

⁴⁰⁰ el-Azami, **Kur'an Tarihi**, s. 34. Ancak Azami, hangi hususlarda Wansbrough'nın yaklaşımını takip ettiğini açıklamamaktadır.

⁴⁰¹ el-Azami, **a.e.**, s. 387.

⁴⁰² el-Azami, **a.e.**, s. 382.

⁴⁰³ el-Azami, **a.e.**, s. 198.

farklı sure tertipleriyle ilgili olarak ise bu durumun oldukça normal olduğu kanaatindedir. Çünkü Kur'an'ın tümü istinsah edildiği zaman mevcut sure tertibinin gözetilmesi gerekmektedir. Ancak belirli surelerin istinsahı yapılacağı zaman Hz. Osman nüshasındaki tertibin takip edilmesi gerekmez.⁴⁰⁴ Bu nedenle 26. surenin 37. sure ile takip edilmiş olmasında herhangi bir problem söz konusu değildir.⁴⁰⁵ Ayrıca Azami, eserinde otuz beş yazmanın numaraları ve tarihlendirildikleri dönemin yer aldığı bir liste sunmaktadır. Söz konusu yazmaların sure sıralamalarının mushaf sıralamasına tabi olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶

Azami'ye göre Puin, Toby Lester'ın yazısındaki ifadelerinden dolayı Müslümanların öfkesine neden olduğu için el-Kadı el-Akva'ya Arapça mektup yazmış ve Müslümanların kendisine güven duymalarını sağlamaya çalışmıştır. Ancak Puin mektubunda San'a mushaf yazmalarından ve bunların Müslümanların konumunu güçlendirdiğinden övgüyle söz etmesine rağmen mektubunu Kur'an tarihini kara bir örtü ile örtme maksadıyla oldukça belirsiz bir şekilde bitirmiştir. Puin, söz konusu mektubunda, San'a yazmalarının Kur'an'ın hicri birinci yüzyılda tamamlanmış olmasının tek kanıtı olduğunu söylemiş ve Müslümanların Kur'an'ın Hz. Osman zamanında tamamlandığına dair yaklaşımlarının hiçbir delile dayanmadığını ve bu konudaki kanaatlerinin salt inançları gereği olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu çıkarımlarından dolayı Azami, Puin'in Kur'an tarihini belirsiz hale getirmeye çalıştığını düşünmektedir.⁴⁰⁷ Ayrıca Azami'ye göre Puin, Kur'an'ın tamamlanma tarihini hicri birinci yüzyıl olarak öne sürmektedir, ancak bu zaman dilimi ile ilgili kesin ifadeler öne sürmekten kaçınmaktadır. Azami, bazı batılı bilim adamlarının Kur'an tarihi konusunda öne çıkarmış oldukları el-Haccac'ın (ö. 95) da hicri birinci yüzyılda yaşadığına dikkat çekmektedir. Azami'ye göre Puin'in Kur'an tarihindeki belirsiz ifadeleri nedeniyle Kur'an'ın son versiyonu ile ilgili olarak el-Haccac müdahalesini mümkün gördüğü düşünülebilir.⁴⁰⁸

Muhammed Mohar Ali de Puin'in çıkarımlarıyla ilgili olarak Azami'nin yöneltmiş olduğu eleştirilerin bir benzerini yöneltmektedir. Yazma Mushaflarda

⁴⁰⁴ el-Azami, **Kur'an Tarihi**, s. 113.

⁴⁰⁵ el-Azami, **a.e.**, s. 383.

⁴⁰⁶ el-Azami, **a.e.**, s. 115.

⁴⁰⁷ el-Azami, **a.e.**, s. 42, 382-383.

⁴⁰⁸ el-Azami, **a.e.**, s. 383-384.

görülen farklı sure sıralamalarının üzerinde durulması gereken bir husus arz etmediğini öne sürmekte ve farklı sure sıralamalarının eğitim amaçlı yapılan bir uygulama olabileceğine dikkat çekmektedir. Yazar, göre yazma metinler arasında farklı sure sıralamasına sahip bir tam bir mushafa ulaşılsa dahi, yeterli deliller yoluyla kanıtlanmadığı sürece bu durumun söz konusu mushafın Müslümanlar arasında kabul gören bir mushaf olduğu sonucunu veremeyeceği kanaatindedir.⁴⁰⁹

Andrew Rippin, Puin'in "İbrahim" ve "şeytan" kelimelerindeki "yâ" harfinin med harfi olan "elif" harfine karşılık gelerek okunmasına dair çıkarımlarıyla ilgili olarak Ali Mazrui'nin söz konusu okunuşun yanlış olduğuna dair kanaatini aktarmaktadır. Mazrui'ye göre bu durumun bir neticesi olarak San'a'da bulunan yazmalar atıl bir halde bırakılmışlardır.⁴¹⁰

Ahmet Bedir, Puin'in farklılık olarak tanımladığı birtakım ifadelerin kıraat ve resmu'l-Kur'an çerçevesinde Müslüman alimler tarafından öncesinde ele alınmış olduğunu ifade etmektedir. Alak suresinde yer alan ve Puin'in farklılık olarak tanımladığı hususlardan birkaçı şunlardır: لم يعلم ifadesinin لم يتعلم ifadesinin لم يَنْتَه لم ifadesinin لم يَنْتَه; ألم تعلم ifadesinin لم يعلم ifadesinin ise سَدَع şeklinde geçmesidir.⁴¹¹

⁴⁰⁹ Mohar Ali, Muhammad, **The Qur'an and Orientalists**, Oxford, Jam'iyat 'Ihyaa' Minhaaj al-Sunnah, 2004, s. 271.

⁴¹⁰ Rippin, **The Qur'an and Its Interpretative Tradition**, s. xvi.

⁴¹¹ Bedir, "Bir Saptırmanın Anatomisi: San'a'da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur'an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester'in 'What is The Qur'an' İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2001, s. 156,157.

SONUÇ

Revizyonist Oryantalistlerden John Wansbrough, Christoph Luxenberg ve Gerd-R. Puin'in Kur'an'a ve Kur'an Tarihine dair yaklaşımlarını eserleri ve kendilerine dair yapılan değerlendirmeler üzerinden incelediğimiz bu çalışmamızda, söz konusu isimlerin benimsemiş oldukları metotlar ile vardıkları sonuçların birbirlerinden farklılaştığını görmüş olduk. Bu isimlerin Kur'an'a dair varsayımlarının birçoğunun da ayrıştığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle revizyonist olarak isimlendirilmelerinin; varsayımları, metotları veya vardıkları sonuçlarla ilgili olmayıp ideolojik bir duruşa işaret ettiği öne sürülebilir. Söz konusu ideolojik duruş ise, her bir revizyonistin kendi yöntemleri doğrultusunda bir tarih anlatısı oluşturmaya çalışmasıdır. Revizyonist araştırmacı mevcut tarih anlayışına muhalif de olsa yeni bir anlatı gücünü ve yetkisini kendisinde görmektedir. Bu nedenle Oryantalistlere dair yapılan bazı tasniflerde revizyonistlerin ne ortak varsayımları ne de metot ve varmış oldukları sonuçları nedeniyle bu şekilde isimlendirilmiş olmalarının isabetli olmadığı söylenebilir.

Wansbrough, Luxenberg ve Puin'in incelemiş olduğumuz metinlerinde Kur'an tarihinin rivayetlerle desteklenen geleneksel anlatısında problemler olduğunu öne sürdükleri ve İslam kaynaklarına karşı sergilemiş oldukları ön yargının metodolojilerini belirlemelerinde etkili olduğu görülmüştür. Farklılaşan yaklaşım ve metodolojiler haliyle varılan sonuçların da farklılaşmasına neden olmuştur. Wansbrough, Kur'an'ın sözlü anlatılar (prophetical logia) yoluyla hicri üçüncü yüzyılın başında Abbasiler döneminde son halini aldığını öne sürmüştür. Ancak Wansbrough, Kur'an'ın tam olarak ne zaman ve kimler tarafından bir araya getirildiği üzerinde durmamaktadır. Luxenberg, Kur'an'ın çok önceki bir dönemde Hristiyanlar tarafından kullanılan bir metne dayandığını iddia etmiş, Puin ise yazma Mushaf metinler yoluyla Kur'an yazısının değişip değişmediğini incelemeye çalışmış, ancak Kur'an'ın metinleşme tarihine dair kesin bir kanaat sergilememiştir.

Wansbrough'nın, Kur'an tarihi ve İslam kaynakları alanında kaleme almış olduğu *Quranic Studies* ve *The Sectarian Milieu* başlıklı eserlerini Alman biçim eleştirmenlerinden Rudolf Karl Bultmann'ın *History of the Synoptic Tradition* ile

Original Christianity in the Frame of the Ancient Religions başlıklı eserlerinden esinlenerek kaleme aldığı ortaya çıkmıştır. Geçmiş zamanların kesin bilgisine ulaşmanın mümkün olmadığını öne süren Wansbrough, bu yaklaşımına aykırı bir şekilde metin odaklı bir araştırma ile tarihsel gerçeklikler sunmaya çalışmış ve Kur'an-ı Kerim'e dair birtakım iddialarda bulunmuştur. Kur'an tarihini edebi inceleme yoluyla ele alan John Wansbrough, varmış olduğu neticeleri edebi araştırma kapsamına alması gerekirken bunları tarihi hakikat olarak nitelemiştir. Ayrıca Wansbrough'nın geçmişin kesin bir şekilde bilinemeyeceğini söylemesi Postmodern tarih kuramı ile uyusmaktadır. Postmodern tarihçilere göre tarihin dil ile sorunsuz bir şekilde yansıtılması ve bu bilginin nesnel olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir.

Kutsal Kitap eleştiri yöntemlerini kullanmasından da anlaşıldığı gibi Wansbrough İslam geleneğini Yahudi-Hristiyan geleneğinin bir benzeri olarak görmeye çalışmıştır. Bu durumun bir başka yansıması ise Kur'an tarihinde Kutsal Kitap araştırmalarında yer alan logia ve pericope gibi kavramları kullanmasıdır. Wansbrough, İslam kaynaklarının güvenilir olmadığını söylemiş ve İslam dinine dair genel yaklaşımını bu temel üzerine kurmuştur. Ancak *Qur'anic Studies* isimli kitabında yer yer bu yaklaşımının aleyhinde bir tutum sergilediği görülmüştür. Cafer b. Ebi Talip'in Necâşi ile olan diyalogunu ele aldığı yerde rivayetlerden yardım alması bunlardan biridir.

Wansbrough, tefsir metinlerinin Kur'an otoritesinin toplum tarafından kabul görmesi amacıyla kaleme alındığını öne sürmüştür. Tefsir metinlerinde dönem dönem değişen yorum ve açıklamaları söz konusu argümanına delil olarak getirmiştir. Ancak Wansbrough, Kur'an'ın Müslümanlar için sadece epistemolojik çıkarımlar sağladıkları bir kaynak değil, bundan daha fazlası olduğu gerçeğini gözden kaçırmıştır. Müslümanlar, içerisinde yaşamış oldukları toplum ve zamanı anlamlandırmak için yüzyıllardır Kur'an metni ile kendi aralarında bağ kurmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle Kur'an'ın açıklaması ve yorumu mahiyetinde olan tefsir metinlerinin zaman içerisinde farklılaşmalarında bir sakınca görülmemelidir.

Christoph Luxenberg ise Kur'an'ın yanlış anlaşıldığı öncülünden yola çıkarak, Kur'an metninin aslında Hristiyan bir kaynağa dayandığını iddia etmiştir. Kur'an'ın Süryanice bir kaynağa dayandığını öne sürerken tarihi verilerden ziyade

Kur'an'ın okunuşu ve anlamına dair yapmış olduğu dilsel çıkarımları öne sürmüştür. Bunun yanında Luxenberg'in, Kur'an'da yanlış anlaşıldığını söylediği ayet ve kelimeleri keyfi bir şekilde belirlediği ve sayılı birkaç İslam kaynağından faydalandığı görülmüştür. Luxenberg, Kur'an metnini kendi bağlamında değerlendirmeye çalışmamış, ayetlerle ilgili olarak önermiş olduğu yeni manalarla metnin bütünlüğünün sağlanıp sağlanmadığı noktasına gereken ehemmiyeti vermemiştir. Kur'an'ı bütüncül bir okumaya tabi tutmamış ve Kur'an'ın üslubu ile içeriğini tespit etmeden önce bağımsız kelime ve ayetlere anlam verme yoluna gitmiştir. Bu nedenle Kur'an'ın anlamı ile metnin tarihine dair yapmış olduğu değerlendirmeleri öznel kalmıştır. Bununla beraber Wansbrough ve Luxenberg'in eserlerinde Kur'an'ın Kutsal Kitap'tan etkilendiğine dair vurguları benzer bir hususiyet arz etmektedir.

Yazma Kur'an metinleri üzerinden Kur'an metnine ve metin tarihine dair çıkarımlarda bulunan Gerd-R. Puin, yazma Mushafların incelenmesi suretiyle elimizdeki Kur'an metninin Hz. Osman yazısıyla örtüşüp örtüşmediğinin tespit edilebileceğini öne sürmüştür. Ayrıca bu yolla Kur'an'ın güvenilir sözlü bir aktarımının olduğuna dair genel kanaatin değişebileceğine işaret etmektedir. Yazma Mushaf metinlerinden faydalanarak "el-eyke" kelimesi gibi Kur'an imlasına dair yapmış olduğu analizlerinde Kur'an metninin imlasıyla beraber anlamının da zaman içerisinde değişmiş olabileceği kanaatindedir. Ona göre anlaşılmadığından ötürü Kur'an'daki bazı ifadelerin imlasında değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu tespitlerinde Puin'in incelemeye tabi tuttuğu ayetlere yeni manalar verdiği de görülmüştür. San'a'da bulunan palimpsest nüshasına uygulanan karbon incelenmesi ile ilgili çıkarımlarında Puin'in Kur'an'ın miladi altı veya yedinci yüzyıllarda yazıya geçirilmiş olabileceği kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Wansbrough, Luxenberg ve Puin Kur'an metnine dair farklı kabul, metot ve sonuçlara sahiptir. Bu nedenle söz konusu revizyonist isimlerin Kur'an tarihinde ortak bir anlatı oluşturmaları pek mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Salih: “Kur’an Çalışmalarında Yeni Arayışlar”, **Kur’an’ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları-I**, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2017, s. 201-221.
- Akdemir, Salih, **Kur’an’a Dilbilimsel Yaklaşımlar**, İstanbul, Kuramer, 2017.
- Abdel Haleem, Muhammed: **Exploring the Qur’an-Context an Impact**, London, I.B. Tauris, 2017.
- Achtemier, Paul J.: “Form Criticism”, **Harper’s Bible Dictionary**, San Francisco: Harper and Row, 1985. <http://www.bibletexts.com/glossary/biblical-criticism.htm>
- Adams, Charles J.: “Reflections on the work of John Wansbrough”, **Method & Theory in the Study of Religion**, Vol:9, No: 1, 1997, s.75-90.
- Albayrak, İsmail: “Batı’da Son Dönem Kur’an Çalışmalarına Genel Bir Bakış”, **Oryantalizmi Yeniden Okumak Batı’da İslam Çalışmaları Sempozyumu**, 11-12 Mayıs 2002, Adapazarı, s.169 190.
- Albayrak, İsmail: “John Wansbrough’nun Kur’an Tarihi Teorisi ve Batı’da Doğurduğu Tartışmalar”, **İslamiyat IV**, Sayı:1, 2001, s. 163-180.
- Albayrak, İsmail: “John Wansbrough ve Ahkam Tefsiri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, No: 4, 2004, s. 127-139.

- Albayrak, İsmail: “Oryantalistik Çalışmalar Merkezli Yaklaşımlar”, **Tefsire Akademik Yaklaşımlar II**, Editörler: Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Ankara, Otto, 2015, s. 63-90.
- Altıkulaç, Tayyar: **Günümüze Ulaşan Mesahif-i Kadime**, İstanbul, IRCICA, 2015.
- el-Azami, M. Mustafa: **Kur’an Tarihi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- Bağır, M. Ali: “Kutsal Kitap Eleştirisi (Doğuşu, Gelişimi ve Metotları)”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009.
- Bedir, Ahmet: “Bir Saptırmanın Anatomisi: San’a’da Bulunan El Yazması Eserleri ve Bunlardan Kur’an Nüshaları Üzerinde Oynanan Bir Oyun Örneği: Toby Lester’in ‘What is The Qur’an’ İsimli Makalesinin Değerlendirilmesi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VII, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2001, s. 139-167.
- Barton, John: “Historical-Critical Approaches”, **Biblical Interpretation**, Ed. By John Barton, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 9-20.
- Berg, Herbert: “Collection and Canonization of the Qur’an”, **Routledge Handbook on Early Islam**, Ed. by. Herbert Berg, London, Routledge, 2018, s. 37-48.
- Berg, Herbert: **The Development of Exegesis in Early Islam**, Padstow, Curzon, 2000.
- Brown, Jonathan: **Hadith Muhammad’s Legacy in the Medieval and Modern World**, Oxford, Oneworld, 2009.

- Böwering, Gerhard: "Recent Research on the Construction of the Qur'an", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 68-105.
- Calder, Norman: "Reflections on John Wansbrough's 'The Sectarian Milieu'", **Method & Theory in the Study of Religion**, Vol:9, No:1, 1997, s. 47-73.
- Carter, Michael: "Foreign Vocabulary", **The Blackwell Companion to the Qur'an**, Ed. by. Andrew Rippin, Malden, Blackwell Publishing, 2006, s. 120-139.
- Cobb, Paul M.: "Review of Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation by John Wansbrough", **Journal of Near Eastern Studies**, C. 68, No:2, Nisan 2009, s. 157.
- Cook, David: "The Qur'an and Other Scriptures", **Routledge Handbook on Early Islam**, London, Routledge, 2018, s. 25-36.
- Cook, Michael: "Review of The Sectarian Milieu", **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain an Ireland**, C:2, 1980, s.180-182.
- Crone, Patricia: **The Quranic Pagans and Related Matters: Collected Studies in Three Volumes**, Volume 1. Siurua, H. Ed. Leiden, Brill, 2016.
- Crone, Patricia, Michel Cook: **Hagarism The Making of the Islamic World**, Cambridge, Cambridge University Press, 1977.
- Çakmak, Şenol: "Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar: John Wansbrough Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2016.

- Çolak, Yaşar: “Batı’da İslam Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik Yaklaşımlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007.
- De Blois, François: “Review of *Die syro-aramäische Lesart des Koran. Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Koransprache*”, **Journal of Qur'anic Studies**, Vol. 5, No. 1, 2003, s. 92-97.
- Donner, Fred M.: **Narratives of Islamic Origins**, Princeton, The Darwin Press, 1998.
- Donner, Fred M.: “The Qur’an in Recent Scholarship”, **The Qur’an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 29-50.
- El-Badawi, Emran: “Syriac and the Qur’ān”, *Encyclopaedia of the Qur’ān*, Ed.: Jane Dammen McAuliffe, Georgetown University, Washington DC. Consulted online on 11 January 2020, <http://dx.doi.org/10.1163/1875-3922_q3_EQCOM_00608
- Gökkır, Bilal: “Modern Dönemde Kur’an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur’an’ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 27, 2012, s. 9-28.
- Gökkır, Bilal: “Western Attitudes to the Origin of the Qur’an”, **Doktora Tezi**, The University of Manchester, Manchester, 2002.
- Gökkır, Necmettin: “Anglo-Sakson ve Amerikan Geleneklerinde Revizyonizm”, **Kur’an’ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları-II**, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2017, s. 287-294.
- Gökkır, Necmettin: “Critical Interpretations of Religious Texts in the West and the Reflection on the Study of the

Qur'an", **Milel ve Nihal**, C. II, No:1, Aralık 2004, s. 19-64.

Griffith, Sidney:

“Christian Lore and The Arabic Qur’an”, **The Qur’an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 109-137.

Gözütok, Kemal:

“Oryantalistlerin Kur’an Tarihine Bakışları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Gür, Mehmet Sadık:

“Süryânîce”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2010, C. XXXVIII, s. 174-175.

Habel, Norman:

Literary Criticism of the Old Testament, Philadelphia, Fortress Press, 1971.

Hawting, G.R.:

“John Wansbrough, Islam and Monotheism”, **Method & Theory in the Study of Religion**, Vol:9, No:1, s. 23-38.

Hayes, John H., Carl R. Holladay:

Biblical Exegesis, Atlanta, John Knox Press, 1987.

Hilali, Asma:

“Was the San’â’ Palimpsest a Work in Progress”, **The Yemeni Manuscript Tradition**, Ed. by David Hollenberg, Christoph Rauch, Sabine Schmidtke, Leiden, Brill, 2015, s. 12-27.

Hoyland, Robert:

“Epigraphy and the Linguistic Background to the Qur’an”, **The Qur’an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 51-69.

Humphreys, R. Stephen:

Islamic History, Princeton, Princeton University Press, 1991.

- Jasper, David: “Literary Readings of the Bible”, **Biblical Interpretation**, Ed. By John Barton, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 21-34.
- Karabıyık, Elif Behnan: “Birmingham Varakları Hakkında Rapor”, **Kuramer Bülten**, Sayı:2, Ocak 2016.
- Keskin, Ayşegül: “Post-Modern Dünyada Modern Tarih Yapmak Üzerine”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 15, Yıl:9, 2008/2, s.353-362.
- Koç, Mehmet Akif: “Wansbrough, John Edward”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. Ek-II , 664-665.
- Koren, J., Y. D. Nevo: “Methodological Approaches to Islamic Studies”, **Der Islam**, C. LXVIII, 1991, s. 87-125.
- Kugel, James: “On the Bible and Literary Criticism”, **Prooftexts**, vol:1, no:3, Eylül 1981, s. 217-236.
- Lester, Toby: “What Is the Koran?”, **What the Koran Really Says**, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 107-128.
- Luxenberg, Christoph: “Al-Najm (Q53), Chapter of the Star, A New Syro-Aramaic Reading of Verses 1 to 18”, **New Perspectives on the Qur’an**, Ed. by. Gabriel Said Reynolds, Abingdon, Routledge, s. 279-297.
- Luxenberg, Christoph: “A New Interpretation of the Arabic Inscription in Jerusalem’s Dome of the Rock”, **The Hidden Origins of Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 125-151.

- Luxenberg, Christoph: “Relics of Syro-Aramaic Letters in Early Qur’an Codices in Higâzî and Kûfî”, **Early Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig, New York, Prometheus Books, 2013, s. 308-338.
- Luxenberg, Christoph: **The Syro-Aramaic Reading of The Koran**, Berlin, Schiler, 2007.
- Maşalı, Mehmet Emin: **Kur’an’ın Metin Yapısı**, Ankara, Otto, 2015.
- Mingana, Alphonse: “Syriac Influence on the Style of the Koran”, **What the Koran Really Says**, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 171-192.
- Mohar Ali, Muhammad: **The Qur’an and Orientalists**, Oxford, Jam’iyat ‘Ihyaa’ Minhaaj al-Sunnah, 2004.
- Motzki, Harald: “Kur’an’ın Cem’i Son Dönem Metodolojik Gelişmeler Işığında Batılı Görüşlere İlişkin Yeni Bir Değerlendirme”, çev. Selim Türcan, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. V, No: 10, 2006/2, s. 131-163.
- Neuwirth, Angelika: “Some Reflections on Qur’anic History and History in the Qur’an”, **Journal of Qur’anic Studies**, Vol. 5, No. 1, 2003, s. 1-18.
- Nevo, Yehuda D., Judith Koren: **Crossroads to Islam**, New York, Prometheus Books, 2003.
- Ohling, Karl-Heinz, Gerd-R. Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer: “Kur’an Araştırmalarının Yeni Yolları”, terc. Günay Özer, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:4, 2004, s. 121-141.
- Ohlig, Karl-Heinz: “Syrian and Arabian Christianity and the Qur’an”, **The Hidden Origins of Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 361-401.

- Oppermann, Serpil: **Postmodern Tarih Kuramı**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2006.
- Öztürk, Mustafa, Hadiye Ünsal: **Kur'an Tarihi**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Phenix, Robert R., Cornelia B. Horn: "Christoph Luxenberg (ps.) Die syro-aramaeische Lesart des Koran; Ein Beitrag zur Entschlüsselung der Qur'ānsprache", <https://hugoye.bethmardutho.org/article/hv6n1prphenixhorn>, 28.08.2019.
- Puin, Gerd-R.: "Leuke Kome: Laykah, The Arsians: Ashāb'al-Rass, and Other Pre-Islamic Names in the Qur'an: A Way Out of the 'Tanglewood'", **The Hidden Origins of Islam**, Ed. by. Karl-Heinz Ohlig and Gerd-R. Puin, New York, Prometheus Books, 2010, s. 335-360.
- Puin, Gerd-R.: "Methods of Research on Qur'anic Manuscripts – A Few Ideas", **Masāhif San'ā'**, Dar Al-Athar Al-Islamiyyah, 19 March – 19 May 1985, s. 9-17.
- Puin, Gerd-R., "Observations on Early Qur'an Manuscripts in San'a", **What the Koran Really Says**, Ed. by. Ibn Warraq, New York, Prometheus Books, 2002, s. 739-744.
- Puin, Gerd-R.: "Vowel Letters and Ortho-Epic Writing in the Qur'an", **New Perspectives on the Qur'an**, ed. by. Gabriel Said Reynolds, Routledge, 2011 s. 147-190.
- Rahman, Fazlur: "Approaches to Islam in Religious Studies: Review Essay", **Approaches to Islam in Religious Studies**, ed. Richard C. Martin, Tucson, The University of Arizona Press, 1985, s. 189-203.

- Rahman, Fazlur: "Some Recent Books on the Qur'an by Western Authors", **The Journal of Religion**, vol:64, no:1, Ocak 1984, s. 73-95.
- Retsö, Jan: "Arabs and Arabic in the Age of the Prophet", **The Qur'an in Context**, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 281-292.
- Reynolds, Gabriel Said: "Introduction: Qur'anic Studies and its Controversies", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 1-27.
- Rippin, Andrew: "Literary Analysis of the Qur'an, Tafsir, and Sira-The Methodologies of John Wansbrough", **Approaches to Islam in Religious Studies**, Ed. Richard C. Martin, Tucson, The University Of Arizone Press, 1985, s.151-163.
- Rippin, Andrew, "Quranic Studies, part IV: Some Methodological Notes", **Method and Theory in the Study of Religion**, Vol: 9, No: 1, 1997, s.39-46.
- Rippin, Andrew: "Syriac in The Qur'an", **The Qur'an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 249-281.
- Rippin, Andrew: **The Qur'an and Its Interpretative Tradition**, Suffolk, St Edmundsbury Press, 2001.
- Segovia, Carlos A.: "John Wansbrough and the Problem of Islamic Origins In Recent Scholarship: A Farewell to the Traditional Account", **The Coming of the Comforter: When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam and Various Other Topics in Memory of John Wansbrough**, Piscataway, Gorgias Press, 2012, s. xix-xxviii.

- Serjeant, R.B.: “Meccan Trade and the Rise of Islam: Misconceptions and Flawed Polemics”, **Journal of the American Oriental Society**, C: 110, No: 3, Temmuz-Eylül 1990, s. 472-486.
- Serjeant, R.B.: “Review of Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation by J. Wansbrough; Hagarism: The Making of the Islamic World by Patricia Crone; Michael Cook”, **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, No:1, 1978, s. 76-78.
- SJ, Daniel A. Madigan: **The Qur’an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008.
- Small, Keith E.: **Textual Criticism and Qur’an Manuscripts**, Plymouth, Lexington Books, 2012.
- Steenbrink, Karel: “İslam’ın Menşei Hakkında Yeni Oryantalist İddialar”, çev. Nihat Uzun, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, No: I, Bahar 2014, s. 213-228.
- Stewart, Devin J.: “Notes on Mediavel and Modern Emendations of the Qur’an”, **The Qur’an in Its Historical Context**, Ed. Gabriel Said Reynold, New York, Routledge, 2008, s. 225-248.
- Stewart, Devin J.: “The Mysterious Letters and Other Formal Features of the Qur’an in Light of Greek and Babylonian Oracular Texts”, **New Perspectives on the Qur’an**, London, Routledge, 2011, s. 323-348.
- Stewart, Devin J.: “Wansbrough, Bultmann, and the Theory of Variant Traditions in the Qur’an”, **Qur’anic Studies Today**, Ed. Angelika Neuwirth ve Micheal A. Sells, New York, Routledge, 2016, s. 17-51.

- Walid A. Saleh: “The Etymological Fallacy and Qur’anic Studies: Muhammad, Paradise and Late Antiquity”, **The Qur’an in Context**, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 649-698.
- Wansbrough, John: **Quranic Studies**, New York, Prometheus Books, 2004.
- Wansbrough, John: “Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis”, Albert Einstein Memorial Lectures, Downloaded from www.worldscientific.com by National Sun Yat-Sen University on 01/03/15, s.189-204.
- Wansbrough, John: **The Sectarian Milieu**, Oxford, Oxford University Press, 1978.
- Whelan, Estelle: “Forgotten Witness: Evidence for Early Codification of the Qur’an”, **Journal of the American Oriental Society**, Vol: 118, No: 1, Ocak - Mart 1998, s.1-14.
- Wild, Stefan: “Lost in Philology? The Virgins of Paradise and the Luxenberg Hypothesis”, **The Qur’an in Context**, Ed. by. Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai ve Micheal Marx, Leiden, Brill, 2010, s. 625-647.
- Yalçın Çelik, Dilek: **Yeni Tarihseleçilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- Yapp, Malcolm, M. Brett and G. R. Hawting: “Preface: Professor J. E. Wansbrough”, **In Honour of J. E. Wansbrough**, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol.57, No. 1, London, Cambridge University Press, 1994, s. 1- 13.

Yaşar, Naif:

Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

Zammit, Martin R.:

A Comperative Lexical Study of Qur'anic Arabic, Leiden, Brill, 2002.

